

LAKY TERÉZ:

„SZÁMADÁS A TÁLENTUMRÓL” A PRIVATIZÁCIÓ FOGLALKOZTATÁSI HATÁSAI

Előszó

Nézőpontunkból a privatizáció nagy horderejű, néhány évig tartó, egyszeri akció volt. Tanulságai elsősorban nem is annyira az utólagos értékelés szempontjából fontosak (mennyire voltak alkalmasak vagy alkalmatlanok a választott eszközök az adott cél eléréséhez; milyen csapdákat és buktatókat lehetett volna elkerülni) hanem, mert a gazdaság és a társadalom folyamatosan szembesül más, a jövő mozgás terét hosszabb távra kijelölő nagy horderejű, egyszeri döntésekkel; (most például az Európai Unióhoz csatlakozás során a döntések sokaságával). Az analógia is kínálkozó: a kormánynak, s az érintett apparátusoknak a „gyorsan vegyenek fel bennünket” (próbáljunk meg gyorsan minél több bevételhez jutni) nagy igyekezetében fel kell ismernie a tényeket; alku erejét, az alkuhelyzeteket, különböző érdekei súlyát és képesnek kell lennie összehangolásukra.

A privatizáció során a foglalkoztatás kérdései jellemzően háttérbe szorultak; a nem-szándékolt hatások mintegy fátum-szerűen és készületlenül érték a politikát és a végrehajtó apparátusokat. Más kérdés, hogy valójában a privatizációs folyamat kevésbé hatott a foglalkoztatásra. A fontosabb probléma azonban a folyamatot végigkísérő, a realitásokkal többnyire későn számoló bizonytalankodás, s az ebből következő sodródás. A döntéshozók (országos szinten és az egyedi akcióknál) nem tudatosan vállalták bizonyos döntések következményeit, hanem anélkül, hogy a lehetséges (foglalkoztatási) következményekkel számot vetettek volna.

Amennyire lehet, a bizonytalan szituációkba belecsúszást lenne célszerű a jövőben elkerülni. S ehhez van mit tanulni a privatizáció történetéből.

A kötet három tanulmányt tartalmaz.

Az I. rész a makró-összefüggésben elemzi a foglalkoztatás mértékére meghatározóan ható folyamatokat.

(Szerző: Laky Teréz)

A II. rész a foglalkoztatás szempontjainak érvényesülését tekinti át a vagyonértékesítő szervezet gyakorlatában.

(Szerző: Boda Dorottya)

A III. rész elsősorban vállalati szinten foglalkozik az érdekegyeztetés, a társadalmi partnerek, különösen a munkavállalói érdekképviseltek szerepével a privatizációs döntésekben.

(Szerző: Neumann László)

I. A privatizáció foglalkoztatási hatásai

Bevezető

Magyarországon 1989 és 1996 között mintegy 1,5 millió munkahely szűnt meg, az addig létező munkahelyek kb. egynegyede. 1996 óta a foglalkoztatás alacsony szinten, de stabilizálódni látszik. A tanulmány azt vizsgálja, hogy ebben a folyamatban milyen szerepet játszott a privatizáció; milyen hatásokkal jártak a mindenkor privatizációs irányelvek és technikák; illetve, hogy milyen más tényezők hatottak meghatározóbban.

A tanulmány két metszetben vizsgálja a folyamatokat. Egyfelől a makróstatisztikai adatok alapján bemutatja az 1989-97 között a foglalkoztatás nézőpontjából fontosnak tekinthető periódusokat; ugyanezekben az időszakokban a privatizációs akciókat.

A foglalkoztatás nézőpontjából elhatárolt időszakok:

- ⇒ 1988-1990: a lényegében teljes foglalkoztatás utolsó évei (a privatizációs szervezet létrejöttéig);
- ⇒ 1991-1994: a munkanélküliség megjelenése és tömegessé válása;
- ⇒ 1995-1997: a foglalkoztatás lassú stabilizálódása.

A tanulmány a főbb periódusok mindegyikében - a lehetséges következetességgel - bemutatja

- a.)** a privatizáción kívüli, de azzal időben egybeeső makrogazdasági folyamatok foglalkoztatási hatásait (a társasági és átalakulási törvény gazdasági szerkezet-átalakító hatásától a csőd- és felszámolási eljárásokkal kiváltott tömeges létszám-leépítéseken át a többszázezer egyéni és társas (mikro) vállalkozás megjelenéséig stb.);
- b.)** az adott időszakra vonatkozó privatizációs akciók történéseit, a privatizációs irányelvek foglalkoztatási követelményeit, a konkrétan - a vagyönügynökségeken keresztül - értékesítendő cégek foglalkoztatási helyzetét (és a „foglalkoztatás”, „létszám” értelmezési problémáit); a változó privatizációs technikákat és (alig kalkulált) foglalkoztatási következményeiket; a kormány döntési körében tartott nagyvállalati

privatizálás változó elveit és gyakorlatát; s mindennek rövid-távú, tényleges foglalkoztatási következményeit;

- c.) az adott időszakra jellemző, jórészt a foglalkoztatási helyzettel érvelő vélemények közül a foglalkoztatási feszültségek levezetését (is) célzó, a munkanélküliségre alternatívát kínáló privatizációs akciók (E-hitel, MRP) változó megítélését, gyakorlatát és következményeit; mennyire volt jogosult annak feltételezése, hogy a dolgozói tulajdonlás különféle formái foglalkoztatási esélyeket is jelentenek;
- d.) az alkuhelyzetek értelmezését a vagyoniügynökség egyedi döntéseinek gyakorlatában; a prioritásokat; mennyire volt jogosult a lehető legtöbb munkahely megőrzésének feladása (különösen a nagy vevők esetében); az egyedi döntések összegződő foglalkoztatási hatásai.

„Privatizációnak” a tanulmányban kizárólag az állami tulajdonú cégek magánkézbe adását tekintjük; még szorosabban: az állami privatizációs szervezet által lebonyolított, valamint a kormányzat által közvetlenül irányított adásvételeket.¹ (Nem foglalkozunk tehát a szövetkezetek vagyonának a tagok tulajdonhányadát megállapító vagyonnevesítésével; a mezőgazdasági földtulajdonosok kárpótlásával; illetőleg az állami tulajdonú bérlakások eladásával stb.) A nem a vagyoniügynökség közreműködésével magánkézbe került termelővagyon - pl. a spontán privatizáció során a vezetők és az alkalmazottak által a cégtől átvett termelő berendezésekre (és piacokra) alapított kft-eket - a magángazdaság gyarapodásának tekintjük, de nem nevezzük privatizációnak.

A privatizációt - és foglalkoztatási hatásait - mint a magángazdaság kialakulásának egyik meghatározó, de nem kizárólagos rész-folyamatát vizsgáljuk.

¹ A meghatározás megegyezik az ÁVÜ feladat-értelmezésével. „A privatizáció az állami vagyon magánkézbe adását jelenti” - olvasható az ÁVÜ egyik első kiadványa bevezetőjében {Tájékoztató az állami vállalatok privatizációjáról 1990, Állami Vagyonügynökség}

Alapvetően a foglalkoztatási hatások felmérésére törekszünk, mellőzve minden egyéb, más szempontból lényeges (mint pl. a vagyoni, a vételárra, a külföldi tőkebefektetések szándékaira stb.) vonatkozó értékelést.

Állításunk, amit a továbbiakban tényszerűen igyekszünk bizonyítani, az, hogy

- a pénzügyileg sikeresnek tekintett privatizálásnak kezdettől nem volt foglalkoztatási koncepciója; a privatizációs szervezet nem tekintette magát ilyen szempontból alkukhelyzetben lévőnek (különösen a nagy) vevőkkel; „belátta”, hogy a magyar cégek túl sok embert foglalkoztatnak (bár kétséges, hogy ez igaz volt-e a jelentős létszámcsökkentések után is);
- más kérdés, hogy a privatizáció időszaka egybeesett a keleti piacok elvesztésének előre nem látott, súlyos válságidőszakával, a munkahelyeket megtizedelő csődökkel és felszámolásokkal, amikor egy-egy vállalat eladása tulajdonképpen a munkahelyek többségének megmentését jelentette;
- az 1997-re kialakult, alacsony szinten stabilizálódó foglalkoztatást a privatizációnál erőteljesebb folyamatok alakították (a kis egyéni vállalkozások tömeges alapítása, a csőd- és felszámolások, a külföldi cégek idetelepülése, zöldmezős beruházásai és a privatizált cégekbe történt tőkebefektetései stb.);

A bizonyításhoz sokféle forrást használunk. Messzemenően támaszkodunk a statisztikákra, az államigazgatás különféle szervezeteiben készített elemzésekre, az érintett témákban megjelent publikációkra stb. A privatizáció kérdéseivel sokan és sokoldalúan foglalkoztak; foglalkoztatási hatásaival azonban nem. Ezért ezúttal az illendőnél többet hivatkozom saját munkáimra. A 80-as évek közepétől számos publikációban, a 90-es évek elejétől pedig folyamatosan, évenként elemeztem a magángazdaság kialakulásának foglalkoztatási hatásait, s ebben a privatizáció szerepét. Mai véleményemet alapvetően e folyamat módszeres figyelemmel kísérése alakította ki.

Foglalkoztatás és privatizáció 1988 és 1997 között

Egy-egy időszak kisebb szakaszokra bontása óhatatlanul önkényes; különösen az a rendszerváltás, a politikai, gazdasági, társadalmi rendszer úgyszólván minden elemét átalakító változások idején. Az évszámokkal elhatárolás még megtévesztő is lehet, hiszen a vizsgált jelenségek nem a naptári évvel kezdődnek vagy végződnek; csupán a statisztika összegzi olyankor a mérhető változásokat. Ráadásul az általunk elhatárolt periódusok úgyszólván minden évében történtek vagy a foglalkoztatást vagy a privatizációt, vagy mindkettőt érintő olyan változások, amelyek bemutatását vagy kifejtését mellőzni kényszerülünk.

Mindezen túl - köztudottan - a statisztika számos fontos tényt nem képes vagy nem akar mérni. A felhasználóknak a mért tények esetében is nagyon pontosan kell ismerni az adatok tartalmát, az értelmezés határait. Az általunk vizsgált témakörben beleütköztünk a statisztikák valamennyi, jól ismert korlátjába. Mint már számosan szóvá tették: 1989 óta hiányzanak a tulajdonformák szerinti foglalkozási statisztikák, a (gyakran évekig elhúzódó) felszámolási eljárások létszámadatai, megbízhatatlannak bizonyult a privatizálásra váró cégek létszám-nyilvántartása stb. A felhasznált adatokra vonatkozó tudnivalókat az elemzés során rendre közöljük. A statisztikai adatok hiányát pótlandó, egy-egy témakörre vonatkozóan összeállításokat közlünk az újságok híreiből is. Önálló (bár távolról sem teljes körű) összeállítások támasztják alá a csőd- és felszámolási eljárásokról a privatizációt kísérő létszámcsökkentésekről, valamint a fejlesztésekről és a zöldmezős beruházásokról írottakat.

1. 1988-90: A foglalkoztatás jellemzői a privatizáció kezdete előtt

1.1 A foglalkoztatás mértékét alakító makrogazdasági folyamatok

A 80-as évek végén az ország mintegy 10 milliós népességéből mintegy 6 millió volt ún. munkavállalási korú (15-55 éves nő és 15-60 éves férfi). Közülük 4,8 millió tartozott az aktív (korú) keresők közé; de a foglalkoztatott nyugdíjasokkal együtt a keresők száma meghaladta az 5,5

milliót. Azaz, a népesség több mint felének volt kereső foglalkozása. Az ún. aktivitási ráta nemzetközileg is a legmagasabbak közé tartozott.² Ráadásul a vállalatok létszámhiányra panaszkodtak, s a vállalati létszám-tervek például a 80-as évek kezdetén 70-80 ezernyi létszámnövelési szándékot jeleztek.³

S ha nem volt hazai munkaerő, jöttek a vendégmunkások: ezrével dolgoztak itt lengyel bányászok, építő-munkások, kubai szövönők, fiatalok az NDK-ból.

A 80-as évek közepére - pótlólagos munkaerőként - tömegesen szerveződtek a VGMK-k. A vállalat dolgozóiból (esetleg nyugdíjasaiból) alakult munkaközösségek a mintegy túlóráként végzett, de a központi bérszabályozástól függetlenül fizetett munkáért szívesen áldozták fel szabadidejüket. A legtöbben 1986-ban szereztek kiegészítő-jövedelmet VGMK-tagként; több mint negyedmillióan (268 ezren).

A foglalkoztatottak száma az egész 80-as évtizedben tartotta a magas szintet, annak ellenére, hogy évről-évre kissé csökkent, s az évtized végére mintegy 200 ezerrel kevesebb volt, mint az évtized kezdetén. (1980. jan. 1.: 5.773,6 ezer, 1989. jan. 1.: 5.505 ezer fő volt; KSH, Munkaerő-mérlegek.)

A magas szintű foglalkoztatás munkahelyeit a lassan, de folyamatosan változó szerkezetű gazdaság adta. A három nagy foglalkoztatási szektor - a mezőgazdaság, az ipar- és építőipar, valamint a szolgáltatási szektor arányai lassan, de fokozatosan módosultak. A századfordulón még a keresők több mint 60 %-át foglalkoztató mezőgazdaság aránya 1980-ra 18,6 %-ra, 1989-re 18,4 %-ra csökkent. Az iparban-építőiparban foglalkoztatottak aránya az 1900-as 16,1 %-ról 1980-ra 42,1, 1989-re 37,4 %-ra változott. A szolgáltatásokban 1900-ban a

² A nemzetközi összehasonlításokhoz a 15-64 éves korú népesség számát veszik alapul; a közülük foglalkoztatottak száma adja az ún. aktivitási rátát. Így számolva Magyarországon 1970-ben 80,2, 1980-ban 82,9, 1990-ben 81 % volt az aktivitás mértéke {Frey, 1994.} A 90-es évek végén - azonos népességre számolva - az aktivitási ráta csupán a legmagasabb egy főre jutó nemzeti jövedelmű országokban haladta meg a 70 %-ot (pl. Svájc: 79, Norvégia, Japán: 74-74, Amerikai Egyesült Államok: 73,5). {Employment Outlook, 1996, 186. old.}

keresők 24,1, 1980-ban 39,3, 1989-ben 44,2 %-a dolgozott. (KSH, Évkönyvek és Munkaerő-mérlegek)

A gazdaság szerkezete tehát változott, ha jelentős lépéshátránnyal is, de közeledett a fejlettebb országokéhoz.

(Összehasonlításként: a legfejlettebb országokban a keresők 2-5-6 %-a dolgozik a mezőgazdaságban, mintegy 30 % az ipar-építőiparban, a többiek pedig a - szélesen értelmezett - szolgáltatásokban. A két termelő-szektorban foglalkoztatottak arányának csökkenését, s a szolgáltatásokban dolgozók arányának növekedését egyértelműen a modernizálódás jellemzőjének tekintik.)

A vállalati méretekről, s a foglalkoztatottak létszámáról többnyire a KSH nem publikált adataiból tájékozódhatunk. Az egyik, rendelkezésre álló adat szerint 1982-ben a keresők több mint 60 %-a dolgozott az ezer főnél nagyobb szervezetekben, 1988-ban már „csak” 56 %-a. (Laky-Neumann, 1990) Azaz, a keresők meghatározó hányada a gazdaságot uraló, a tervgazdálkodás igényei szerint kialakított nagy szervezetekben dolgozott. Egyúttal a nagy szervezetek birtokolták a termelő tőkét; egy 1987. évi adat szerint több mint 98 (!)százalékát (Gálik és szerzőtársai, 1988.)

A KSH 1989-ig közölte a tulajdonviszonyok szerinti foglalkozási megoszlásokat. Eszerint 1989-ben a foglalkoztatottak mintegy 70 %-a az állami szektor alkalmazottja volt, mintegy 25 % dolgozott a szövetkezetekben (tagként, alkalmazottként vagy segítő családtagként), a magánszektor pedig 1981-ben mintegy 3,5, 1989-ben mintegy 6,5 %-ot foglalkoztatott.

A kiinduló helyzetet tehát - nagyon leegyszerűsítve - a következőkkel jellemezhetjük: magas szintű foglalkoztatás, a keresők zöme az állami nagy szervezetek dolgozója.

³ Az ipari államtitkár beszámolója az országgyűlés ipari bizottságában. {Idézi: *Vértés Csaba: Vállalati munkaerőtervek Csodára várva, Figyelő, 1983. júl. 10.*}

A 80-as években azonban a gazdaság gyenge teljesítőképessége, a növekvő külföldi adósságok, és más tényezők hatására a felerősödő reform-folyamatok többféle változást indítottak el. Ezek egyike az állami és a szövetkezeti szektorban a kisebb méretű szervezetek létrehozásának ösztönzése, s az óvatos térnyitás az egyéni (kis) magánvállalkozások előtt.

A próbálkozások, hogy a nagy szervezetekből önállósuljanak a kisebb, önálló működésre képes egységek (leányvállalatok, kisvállalatok) nem jártak sikerrel. Különösen a nagyvállalatok ragaszkodtak - az állammal szembeni alkuhelyzetüket biztonsággal fenntartó - létszámukhoz, s ezért még a kvázi-önállóságot jelentő leányvállalatok leválásának is ellenálltak. Csupán a szövetkezeti szektorban szaporodtak gyorsan részben a nagy szövetkezetekből önállósuló, részben a jelentős kedvezményekkel támogatott, új alapítású ún. kissetkezetek. 1987-ben több mint 2.100 kissetkezetet működött, miközben mindössze 213 kisvállalat alakult (zömmel a nagy szolgáltató szervezetek, - AFIT, GELKA - helyi egységeiből) a több ezer nagyvállalatból pedig csupán 277 kisvállalati formában működő leányvállalat vált ki. *{Gálik et al, 1987.}* 1988-ban a kissetkezetekben már több mint 70 ezer tag és mintegy 103 ezer alkalmazott dolgozott. Az egységes vállalkozási nyereségadó és a társasági törvény bevezetésével (1988) a kissetkezeti forma elvesztette korábbi privilegizált helyzetét, s az új társaságok már inkább a kft formát választották; 1989-ben 4.485 kft alakult, jórészt a spontán privatizáció során. *{Kovács Géza József, 1990.}* Az állami és a szövetkezeti szférában a kis szervezetek létrejötte ugyan semmit sem változtatott sem a tulajdonviszonyokon, sem a foglalkoztatáson, később azonban - már csak méretüknél fogva is - valamilyen módon (pl. kft alakítás) az elsők között próbáltak önállósulni, a magángazdaságba lépni.

A kis-szervezetek másik - az előzőnél népesebb - táborát az egyéni és a társas vállalkozások adták. 1989-ben a mintegy 8 ezer GMK-ban 25 ezer főfoglalkozású dolgozott; (és még 30 ezer mellékfoglalkozású. *{Kovács G. J., 1990.}* A GMK-k egy része jelentős, több tízmilliós állóeszköz

vagyonnal rendelkezett. *{Gálik et al, 1988. 174. old.}* Relatív gyorsan nőtt a (főfoglalkozású) kisiparosok, kiskereskedők és alkalmazottaik száma, az 1980-as mintegy 120 ezerhez képest 1989-ben - a segítő családtagokkal együtt - létszámuk elérte a 250 ezret.

Az egyéni kezdeményezésű magánszektor óvatos, mégis felgyorsuló növekedését a gazdasági környezet többféle változása is ösztönözte.

A pozitívnak tekintett változások közé tartozott a magántevékenységek megengedőbb elbírálása (a 80-as években előbb a működési engedélyek mérlegelésen alapuló kiadásainak megszüntetése, majd a műhelyek maximált létszámának feloldása, az alkalmazottak foglalkoztatását büntető, ún. alkalmazotti adó eltörlése stb.).

Az állami szférában viszont felerősödtek a hatékonyabb gazdálkodást ösztönözni kívánó intézkedések. 1987-ben, a bértömeg-gazdálkodás megszüntetése a vállalatokat szerény mértékű létszámcsökkentésre készítette; ekkor kezdtek el megválni a számukra legkevésbé értékes, az átlagbér szabályozás hatására alkalmazott, a lehető legalacsonyabb bérrel foglalkoztatható dolgozóiktól. Ekkor kerültek először utcára azok, akiket a hatékonysági kritériumok érvényesülése esetén sose vettek volna fel, s így válhatott az akkori elbocsátások jelszavává a „lógósok, börtönviseltek, alkoholisták” - és persze a cigányok - elküldése. A létszámcsökkentés azonban nem vált széleskörűvé, mert a vállalatok (a gazdálkodás lényegében változatlan feltételei közepette) nem tekintették feleslegesnek a létszámukat. Kezdték viszont leépíteni a vendégmunkásokat; s visszafogni a VGMK foglalkoztatását.

Valamelyes létszámcsökkentéssel jártak a központi felszámolási-szanálási eljárások részeként előírt racionalizálási programok is.

A 80-as években az állam mint tulajdonos többször deklarálta, hogy felszámolja a tartósan veszteséges vállalatokat. A gyakorlatban azonban előbb többnyire megkísérelte szanalási eljárásokkal pénzügyileg rendbe hozni, s új fejlesztési koncepciókkal, új beruházásokkal, átszervezéssel

alkalmassá tenni őket a továbbélésre, a nyereséges működésre. E vállalatok megmentésére a költségvetés évről-évre milliárdokat fordított, életben tartásukkal fenntartva a teljes foglalkoztatást, sőt számos területen a munkaerőhiányt is.

A szanálási és felszámolási eljárások 1989-90-ig csekély foglalkoztatási hatással jártak. A szükségessé vált átszervezések, termék-váltások során felszabaduló munkaerőt egyrészt a vállalat más részlegeinél, átszervezett, önállósított egységeinél tudták foglalkoztatni, másrészt a munkaerőpiac még ebben az időben is túlfűtött kereslete felszívta a szanált cégeknél esetleg feleslegessé válókat. Az 1986-ban meghirdetett, de végül is végrehajthatatlannak bizonyult „csődtörvény” alapján látványosan végrehajtott néhány felszámolás⁴ (köztük az egyetlen nagyobb cég, a 2.300 főt foglalkoztató építőipari vállalat, a VÁÉV megszűnése) még ugyancsak nem járt érdemleges foglalkoztatási következményekkel.

A szórványos, de nagy sajtóvisszhangot kiváltó létszám-csökkentéseknél elkedvetlenítőbb hatást váltott ki a vállalati mellékkeresetek, alapvetően a VGМК-foglalkoztatás jelentős csökkenése. 1988-ban a vállalatok egy részénél rendelésihiány miatt a VGМК már nem kapott munkát, a vállalatok többsége azonban még kész volt megfizetni az adók miatt megrágult VGМК óradíjakat.⁵ 1989-ben azonban a vállalatok egyre szélesedő köre érzekelte a rendelések visszaesését. A VGМК tagok jórészét pedig a munkaközösség feloszlata készítette az akkor bevezetett a személyi jövedelemadó; „félpénzért” már nem kívánták feláldozni

⁴ Az 1986. évi felszámolási törvény életbe lépésétől 1989. augusztus 31-ig mindössze négy jelentősebb állami vállalat: a VÁÉV-en kívül az 570 főt foglalkoztató Elektronikai Vállalat, az 1.800 fős Minőségi Cipőipari Vállalat (MINO) és a Ganz Mozdony- és Vagonygyár Vállalat (GMVV) esetében került sor tartós fizetéseképtelenség miatti felszámolás elrendelésére. A VÁÉV-en kívül a többi cég korábbi egységei - csaknem teljes létszámukkal - más cég keretében folytatták tevékenységüket. Ezen kívül néhány kisebb céget - a Balassagyarmati Javító Karbantartó Kisvállalatot, a Somogy megyei Tanács Építőipari Vállalatát és a Haladás Cipőipari Szövetkezetet - számoltak fel. {Kuti Anna-Móra Mária: *Vállalati válságkezelés a nyolcvanas évek végén - avagy az új csődtörvény (nem-) alkalmazásának tapasztalatai, Gazdaságkutató Intézet, 1989.*}

szabadidejüket. (A társasági törvény értelmében a VGMK-k 1989 végén meg is szűntek.)

A változásokat az apparátusok a gazdaságpolitikában elhatározott „szerkezet-váltás” jelének tekintették.⁶ Ennek részeként a reformprogramok és a politikusok nyilatkozatai szükségszerű tényként kezdték kezelni a munkanélküliséget, mint a gazdaság korszerűsítésének elkerülhetetlen velejáróját. Az állam-apparátus - előrelátóan és kötelességszerűen - felkészült a munkanélküliség kezelésére. Korszerűsítették a munkaközvetítést; elkezdték kiépíteni a munkaerő-szolgálati irodák országos hálózatát. Bevezették a munkanélküliek regisztrálását, s az állam létrehozta a munkanélküli járadék, az átképzési támogatás, a munkahelyteremtés fedezetéül szolgáló Foglalkoztatási Alapot.

1990. májusáig azonban a munkaerő-kereslet meghaladta a kínálatot. Az év elején 24 ezer munkanélkülit regisztráltak (zömmel a bérszabályozás változása miatt elbocsátottakból és a felszámolt cégek - átmenetileg munkanélkülivé vált - dolgozóiból) miközben csaknem 38 ezer állásra kerestek jelentkezőt. Májustól a trend megfordult: s az év végén a 69 ezer regisztrált munkanélkülit már csak 17 ezer álláshely várta. A munkanélküliség - ha még alig észrevehetően, a keresők 1 százalékát sem érintően - de megjelent.

1.2 Az első ál- és tényleges privatizációk

Noha a „privatizáció” kifejezés már fel-felbukkant, 1989-ig a politikában, s a vezető közgazdák körében a „tulajdon-reform” volt a szalonképes kifejezés.⁷

⁵ A Munkaügyi Kutatóintézetben 70 - zömmel ipari - vállalatnál végzett véleménykutatás eredménye.

⁶ A „szerkezetváltás” éveken át a gazdaságpolitika mindent megmagyarázó kulcsfogalmaként létezett. A kifejezés tetszés szerint volt értelmezhető termékre, piacokra, szervezeti méretekre, foglalkoztatási struktúrára stb. Tény, hogy a változtatási szándékok mindenre kiterjedtek, csakúgy, mint később a „modernizálás” programja.

⁷ Az értelmezés lassú változásáról kitűnő áttekintést adott *Voszka, {1991.}*

A tudományos és közgondolkodásba évtizedeken át beépült tabuk, s a politikai retorzióktól való félelem miatt tartósan ambivalens fogalmak kétség kívül szerepet játszottak a privatizáció foglalkoztatási hatásainak félremagyarázásában (is).

Nevezetesen, általános feltételezéssé vált, hogy a munkanélküliséget a privatizáció okozza. A privatizáció kifejezés szélesebb körben a Társasági Törvény (1988) életbelépését követő társaság-alapításokhoz kapcsolódóan terjedt el. Bár a magyar jogszabályok 1987-től lehetővé tették, hogy (kizárólag) belföldi jogi személyek részvénytársaságot, illetve korlátozott felelősségű társaságot alapítsanak, s a vállalatok meglehetősen széles köre élt is „az állami vállalati forma megtartását is biztosító társaság alapítások” módszerével {Móra, 1991.}, a vállalatok tömeges társasággá alakulása csak a társasági törvény életbelépése után kezdődött.⁸

A társaság- alapítást - elterjedt szóhasználattal - spontán privatizációnak nevezték. (Sőt, a Privatizációs Kutatóintézet még 1991-ben is „nyers privatizációnak” tekintette a társasággá alakulást, és „nyers privatizációs indexet” kreált a „privatizáltság” mérésére.)⁹ Holott, mint Móra idézett cikke is megállapítja: az elnevezés félreérthető, „hiszen az állami vagyon formájának megváltozása önmagában nem jelent privatizációt”. „Spontán privatizáció” tulajdonképpen csak azokban az esetekben történt, ahol külső vagy belső vevő (például a külföldi partner részesedést szerzett a magyar vállalatban, mint a Kaposvári Cukorgyárban egy osztrák cég; vagy a Petőfi Nyomdában az olasz partner; illetőleg együtt alapítottak vegyes vállalatot).¹⁰ Ilyenek azonban csak szórványosan fordultak elő, s még kevesebb került nyilvánosságra, amíg a vállalatok

⁸ A folyamatot részletesen elemzi Móra (1991). A folyamat előrehaladásáról idézi az Állami Számvevőszék adatait, amelyek szerint a több mint 2.000 állami vállalat befektetett eszközeinek 1988-ban 6, 1989-ben 10 %-a került át társaságokba. Az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium 1990. júniusára vonatkozó felmérése szerint a minisztériumi vállalatok körében 12,5 % volt a társaságokon keresztül működtetett eszközök aránya.

⁹ Privatizációs Barométer, 1991/1. 11. old.

¹⁰ Ilyen volt például a Papíripari Vállalat, a Szabadegyházi Szeszipari Vállalat, a Pannonplast esetében osztrák, a Ganz Villamossági Művek olasz, és a Láng Gépgyár svájci partnerrel alakított vegyes vállalata. {ÁVÜ, 1990. nov. 3. és 7. old.}

maguk rendelkeztek a vagyonnal. Az utóbbiak egy része azonban visszaélést, korrupciót is sejtetett.¹¹

A társasággá alakulás lényegében nem hatott a foglalkoztatásra. Mint az Állami Számvevőszék 1990. augusztusában közreadott jelentése megállapítja: „A munkaerőhelyzet (létszámhelyzet) a társaság-szerveződésben ma még nincs abban az állapotban, hogy jelentős mértékű munkaerő-felesleggel kellene számolni. Meghatározó az a formai alakzat-változás, ahol az önállósult szervezet tevékenységével együtt az ott foglalkoztatott munkaerő is az új társasági forma keretében fejt ki tevékenységét”. Más szóval: a társasági formába alakult egységek továbbra is az adott létszámot foglalkoztatták.

Az ÁSZ csupán a tanácsi alapítású vállalatok mintegy 10 százalékánál tapasztalt létszámcsökkentést, mégpedig az addigi vállalati központokban: a „szervezet-korszerűsítés” következtében a központok létszámának 30-50 %-a feleslegessé vált. „A megtakarításként kimutatott létszám nagyobb részét azonban az új társaságok átvették” - állapítják meg.

A későbbiekről azonban feltételezi, hogy a vállalatok infrastrukturális területein foglalkoztatottak száma csökkenni fog; továbbá, hogy a tulajdonosi érdek „erőteljes hatást fejt ki a mai létszámstruktúrára, illetve a gazdasági kényszerhatás erőteljesebb lesz”. A jelentés azonban azt is hozzáteszi: „Ez azonban ma még csak potenciálisan van jelen, illetve az adminisztratív létszám csökkentésére irányuló törekvésekben érvényesül”.
{*ÁSZ, 1990.*}

A társaság-alakulásokkal párhuzamosan azonban lezajlott néhány, az állam által lebonyolított tényleges privatizációs akció is. A legjelentősebb a Tungstam-részvények felének eladása volt a General Electric-nek.¹²

¹¹ A közvéleményben elterjedtek az irreális vagyonértékelésről és a vagyon átjátszásáról szóló történetek. A nyilvánosságra került esetek, pl. az ÁPISz {*HVG, 1989. aug. 26., okt. 31.*} vagy a Gerbaud ház eladása stb. a vizsgálatok sorát vonták maguk után.

¹² A részvények 50 %-át plusz 1 részvényt a Magyar Hitelbank adta el, 150 millió dollárért. E részvény-csomag nagy részét (49,65 százalékot) eredetileg a bécsi Girozentralnak adták el néhány hónappal korábban, ezt a magyar fél visszavásárolta,

1989-ben több cég részleges külföldi tulajdonba adásáról is folytak tárgyalások.¹³

Az állam (pontosabban az érintett állami bankok) által bonyolított privatizációs akciók gyakorta elhúzódtak. Az üzletkötés után azonban hamarosan megkezdődött cég átszervezése, s vele - az esetenként drasztikus - létszámcsökkentés. A GE. például 6 ezerrel csökkentette a létszámot, s több-kevesebb létszámcsökkentés valamennyi érintett cégnél történt. A külföldi többségi tulajdonba került cégek működésük számos jellemzőjét már üzleti titokként kezelték; így a létszámadatokat is.

Más kérdés, hogy a 80-as évek végén legfeljebb néhány tucat cégről volt szó, s ezek is csak később váltak többségi tulajdonossá, ha egyáltalán azzá váltak. Összességükben létszám-csökkentéseik relatíve szerény (becsülhetően összesen mintegy 10-20 ezres) nagyságrendet jelentettek.

1.3 Feltételezések a privatizáció foglalkoztatási hatásairól

A privatizációs elképzeléseket kísérő, politikai, ideológiai és szakmai indíttatású vélemények tömegében viszonylag kis szerepet kaptak a foglalkoztatás kérdései.¹⁴

Mint az ÁSZ idézett véleménye is mutatta: a foglalkoztatási hatásokat (pontosabban a privatizálással együtt járóknak tekintett

mert, mint a GE első elnökhelyettese közölte: „Mi nem a Girozentraléval, hanem a magyar nemzettel akartunk üzletet csinálni”. {*Népszabadság, 1988.* }

- ¹³ • „Angol tulajdonba adják a Ganz Vasúti Járműgyár Rt. részvényeinek 51 százalékát - erről várhatóan még ezen a héten aláírják a szerződést”. {HVG, 1989. jún. 24.}
- „A napokban állítólag megkezdődött az az üzleti manőver sorozat, amelynek célja, hogy néhány hónapon belül többségi francia tulajdonba adják a gödöllői Ganz Árammérőgyárat”. {HVG, 1989. júl. 1.}
- A pécsi Zsolnai Porcelángyár vállalati tanácsa a múlt héten úgy döntött, hogy részvénytársasággá alakult át... A nagy múltú Gyár után ugyanis a New-York-i Riverside befektető cég érdeklődik. {HVG, 1989. nov. 11.}

¹⁴ Itt még felsorolni sem lehet a felbukkanó témák sokaságát, a privatizáció értelmezésétől (erre már utaltam) az állam szerepéig. A közgazdaság és a jog különböző szakterületeinek képviselői mellett megszólaltak a társadalomtudományok művelői is. A szociológusok például élénk vitát folytattak a polgárosodás esélyeiről; véleményt nyilvánítottak az elit cserélődéséről vagy hatalom-átmentéséről, a munkások tulajdonhoz juttatásáról, sőt, az ország gazdaságára rátelepedő külföldi burzsoáziának hídfő-állásokat építő „komprádor értelmiségről” stb. {*Laky, 1992.*}

elbocsátásokat, s az emiatt kialakuló munkanélküliséget) csak későbbre várták.

Arról minden szakértő meg volt győződve, hogy a magyar gazdaság szervezeteiben a foglalkoztatási szint nem lesz tartható. A vállalatok költség-érzéketlensége, a központi bérszabályozás, a munkaerő mesterségesen alacsonyan tartott ára, s más tényezők hatására kialakult túlfoglalkoztatást nem fogja túrni a piaci gazdálkodás racionalitása.¹⁵

Bár a gazdasági racionalitás érvényesülésének szükségességét talán senki sem kérdőjelezte meg, a privatizációval együttjáró munkanélküliséget (de legalábbis annak „túl nagy” mértékét) minden, felelősen gondolkodó ember szerette volna elkerülni.

Az elkerülés egyik útjának többen - elsősorban a Munkástanácsok - a dolgozók tulajdonossá válását tekintették. Követeléseik között időről-időre hangot kapott a vállalatok ingyenes átadása az ott dolgozóknak; ezt azonban nem támogatta a közvélemény rokonszenve. (Mint ahogy a kuponos privatizáció felbukkanó ötlete sem vált népszerűvé.) Már 1988-ban felbukkant az elsősorban Amerikában meghonosodott Employment Stock Ownership Program (ESOP) hazai adaptálásának lehetősége is. *{Makó, 1988. és 1989.}*

A közvéleményt nem igazán foglalkoztatta sem a privatizálás, sem a feltételezett, velejáró munkanélküliség. A privatizálás még távoli akciónak tűnt, csakúgy, mint a tulajdonos-váltással együttjáró hatékony munkaerő-felhasználás. Egyrészt még alig került ki valami az állam kezéből, másrészt még széles körben tartotta magát a hit, hogy csak a lógósok, munkakerülők válhatnak munkanélkülivé.

¹⁵ Az elkerülhetetlen változásokat Kornai - Schumpeten kifejezését alkalmazva - „teremtő rombolásnak” tekintette. „Fennmaradtak az ipari dinoszaurosok: óriásira puffadt, nehézkes, lomha vállalatok. A költségvetési korlát puhasága szolgáltatta a termelő rombolás kivédésének pénzügyi mechanizmusát. Most azonban megkezdődött ez a rombolás, amely különböző kiigazító mechanizmusokba ágyazódik bele”. Az egyik kiigazító mechanizmus a vállalatok hatékonyabb működése. „... az állami vállalatok jó része alacsony hatékonysággal működött. Általános volt a kapun belüli munkanélküliség ... ha a termelés volumene változatlan maradna is, az kevesebb munkaerővel állítható elő”. *{Kornai, 1992.}*

Az 1989 tavaszán megválasztott MDF kormány pedig, bár sohasem ígért ingyenes vagyon-osztogatást; azt a hitet igyekezett erősíteni, hogy az állami tulajdon jelentős része a dolgozók kezébe kerül. „Az állam, az állami vállalatok tömegesen fogják felajánlani vagyontárgyaikat, boltjaikat, éttermeiket, karbantartó műhelyeiket stb. a vállalati dolgozóknak, a kényszerűen munkanélkülivé váló állampolgároknak és a társadalom minden vállalkozó tagjának” - ígérte az MDF választási nagygyűlésére invitáló meghívó.

Ez „kis privatizációt” ígért; tömeges munkaalkalmat a vállalkozni kész vállalati dolgozóknak.

Úgy tűnik, hogy a politikai ígéretet a vállalatok társasággá alakulása, a „spontán privatizáció” (szerény) tapasztalatai alapozták meg. Adatszerűen ugyan sosem lehetett a mértékét megállapítani, de tény, hogy a vállalatok kisebb részlegeinek kft-vé alakulásakor sokhelyütt megpróbálták üzlet-részt vásárolni, elsősorban a vezetők. Akkori eset-tanulmányaink szerint (Lajtai, 1991.) általában a részlegvezetők vállalták, hogy Kft formájában tovább folytatják a tevékenységet, az addig együttdolgozók összeszokott csapatával. Ahol tehettek, elsőként maguk vásároltak üzletrészt, s ilyenkor vásárolhatott néhány dolgozó is. A dolgozóknak azonban többnyire sem lehetőségük, sem pénzük, sem hajlandóságuk nem volt arra, hogy az „új” cégben üzletrészt vásároljanak. Egyrészt a vállalatok nem kínálták fel a lehetőséget, másrészt a dolgozók nem érezték még veszélyben munkahelyüket, amit ilyen módon - társ-tulajdonosként - igyekeztek volna megszerezni-megőrizni. Ahol mégis sor került üzletrész-vásárlásra, ott többnyire már kényszerhelyzet volt: a (kisebb) részleg felszámolásának, megszüntetésének veszélye.

Később, amikor a kényszerhelyzet általánossá vált, az érdeklődés is élénkebb lett, bár a legtöbben nem hitték, hogy érdemes feláldozniok a család megtakarításait, netán vagyonának egy részét azért, hogy az

üzletrésszel maguknak munkahelyet vegyenek.¹⁶ Ez azonban már egy későbbi történet.

A dolgozók, mint tulajdonosok, 1990-ben még alternatívát jelenthettek a munkanélküliséggel szemben. Az ígéretes lehetőség azonban hamarosan szerte-foszlott; az 1990. márciusában létrehozott állami privatizációs szervezetnek (ÁVÜ) újabb megoldásokat kellett keresnie.

Előre kell bocsátani, hogy az ÁVÜ hatóköre eleve az állami gazdálkodói vagyónára terjedt ki. Bár a gazdaságban (és vagyonértékben) ez volt a meghatározó, az 5,5 millió foglalkoztatott közül a költségvetési szféra csaknem 1 millió, a mezőgazdasági, ipari és egyéb szervezetek foglalkoztatottjai, valamint a magánszféra együttesen kb. további 1 millió keresője kívül maradtak a privatizáció által érintett foglalkoztatottak körén. Az érintett, mintegy 3 millió kereső helyzetét pedig az átalakulás megannyi tényezője alakította, bár annak egyik, meghatározó tényezője - és a mai stabilizálódás záloga - kétségkívül a privatizáció volt.

¹⁶ A kevesek közé tartoztak a Videoton egykori Precíziós Szerszámgyártó Kft. dolgozói. A Videotonból 1989-1990-ben 21 társaság (zömmel kft) jött létre; jellemzően a vállalat többségi tulajdonával. A szóban forgó Precíziós Szerszámgyártó Kft 7 millió Ft-os alaptőkéjéből 6 milliót az üzem 250 dolgozója közül 230-an adtak össze. A legnagyobb befizetett tőkerész 150 ezer Ft volt. *{Figyelő, 1991. júl. 11.}* A jellemzően családi kölcsönökből összeszedett pénzből a dolgozók 1991 nyarán már megvásárolták az addig 14 %-os vállalati tulajdonrészt is - majd később. forgó-tőke hiányában, kénytelenek voltak eladni a céget egy külföldi vevőnek.

2. Mélypont és kilábalás: 1991-1994

2.1 Elvesző munkahelyek az összeomló gazdaságban

A foglalkoztatás szempontjából akkor is drámai évekről beszélhetünk, ha - visszanezve - a legnehezebb perióduson viszonylag gyorsan túljutottunk.

1990 végétől már egyre szaporodtak a gazdasági helyzet romlásának jelei. Elsősorban a KGST piacok felbomlása, és a volt szocialista országok, mindenek előtt a széthullott Szovjetunió fizetéseképtelensége miatt a rendelések visszaesése, a szállítások megghiúsulása egyre szélesebb körben érte el előbb a KGST országokba, mint fő piacukra szállítókat, majd tovább gyűrűzve, e cégek hazai beszállítóit is.

A rendelések csökkenése, majd elmaradása kritikus helyzetet teremtett a cégek finanszírozásában. Az egymásnak és az államnak már évek óta egyre nagyon összegekkel tartozó cégek sokasága ezúttal hiába várta a szokásos állami segítséget. A várt mentőöv helyett 1992. áprilisától öncsődot kellett jelenteni mindazoknak a cégeknek, amelyek tartozásai 90 napnál régebben lejártak.

A piacelvesztés és a csődbejutás alapjaiban rendítette meg a formálisan társaságokká alakuló (sőt, az átalakulási törvénnyel most már átalakulásra is kötelezett) állami vállalatokat.

A piacvesztést a cégek egy ideig megpróbálták átmenetinek, gyorsan múló, enyhe lefolyású bajnak tekinteni. Megkísérelték tartani létszámukat, abban bízva, hogy hamarosan újra érkeznek a nagy volumenű, régi rendelések. Addig igyekeztek állásidővel, munkaidő-csökkentéssel, kényszer-szabadsággal kivárni a helyzet jobbra fordulását.

A reménykedés azonban nem tartott sokáig.

Az évenként elkészített Munkaerő-mérlegek (KSH) január 1-i adatai szerint az 1989-ben még csaknem 5,5 millió foglalkoztatott létszáma gyorsuló ütemben apadt, és 1994-re 4.045,2 ezerre csökkent.

A foglalkoztatott létszám csökkenésével párhuzamosan nőtt a regisztrált munkanélküliek, és a munkaerőpiacról kivonulók, a nem keresők, de munkanélküliként sem regisztráltak (ún. gazdaságilag inaktívak) száma és aránya.

1. sz. táblázat

A foglalkoztatottak, a regisztrált munkanélküliek és a gazdaságilag inaktívak száma 1990-1995. (jan. 1-i adatok)

ezer főben

Év (jan.1.)	Foglalkoztatott	Regisztrált munkanélküli	Gazdaságilag inaktív*
1990	5.471,9	24,2	462,5
1991	5.299,7	100,5	493,1
1992	4.796,2	406,1	585,7
1993	4.352,0	663,0	731,6
1994	4.136,4	632,0	874,4
1995	4.045,2	519,6	1.039,0
	- 1.426,7		

* Csak a hazai munkavállalási korúakra számítva, a tanulók nélkül

Forrás: KSH Munkaerő-mérlegek

A vállalatok nehezen vállalták az elbocsátásokat.

Elsőként a nyugdíjasként dolgozók veszítették el addigi munkájukat: az 1989-ben még több mint 440 ezerből 1994-re 181 ezer nyugdíjasként foglalkoztatott maradt.

Megkezdődtek a korengedményes nyugdíjazások¹⁷ és a vállalatok, szövetkezetek kezdték „leírni” a munkajogi állományban lévőket, a mintegy 220-240 ezer gyerekgondozáson lévőt, s a mintegy százezer sorkatonai szolgálatát töltőt; már nem számoltak visszavételükkel, bár a jogszabályok ezt még előírták.

Amíg lehetett, az elbocsátások helyett az ún. átmeneti munkaidő-csökkenést alkalmazták. 1992. január 1-én az ipar teljes munkaidőben

¹⁷ A Rába munkakönyvet oszt ... Első lépésként nyolcszáznál több alkalmazottat küldtek korengedményes nyugdíjba. {*Népszabadság, 1991. júl. 18.*}

- Az ózdi kohászat vezetői bejelentették: januárban az acélműből 350, a nagyolvasztóból 50 és az igazgatóságtól 100 dolgozótól válnak meg, elsősorban a korengedménnyel nyugdíjazhatók távoznak. {*Népszabadság, 1991. dec. 19.*}

foglalkoztatott dolgozóinak létszáma mintegy 1,2 millió fő volt. Közülük 1992-ben havonta átlagosan mintegy 10 % dolgozott csökkentett munkaidőben.¹⁸

Az elbocsátásokat azonban legfeljebb csak halogatni lehetett.

A piacvesztés miatt megroppant gazdaságban a tömegesen fizetéképtelenné váló cégek egyre kevésbé tudták tartani az amúgy sem foglalkoztatható dolgozókat. Helyzetüket - és lépéskényszerüket - az 1991-ben hozott, ún. csőtörvény tette nyilvánvalóvá.

2.1.1 A csőd- és felszámolási eljárások: tönkrement cégek, eltűnt munkahelyek

A csődeljárásokat szabályozó 1991. évi XL. törvény értelmében - mint erről már szó volt - 1992. áprilisába, öncsődöt kellett jelenteni a 90 napnál régebben lejárt tartozású cégeknek.¹⁹

1992. áprilisában több mint 2.200 csődbejelentés érkezett a bíróságokhoz; az év végéig több mint 4 ezer. A bejelentések mintegy 60 %-át azok a - gyakran kis - hitelezők kezdeményezték, akiknek addig nem sikerült az adós cégtől követelésüket behajtani. (Bár tömegével jelentkeztek

¹⁸ A KSH adataihoz illusztrációként néhány példa:

- VIDEOTON: 4.500-an kényszerszabadságon A vállalatcsoport megbízott igazgatója június közepén felkérte az egységek vezetőit, hogy ahol nincs megrendelés vagy határidős kötelezettség, ott júliusban álljanak le, és egységesen adják ki a szabadságukat. Gyakorlatilag kényszerszabadságról van szó. Az Elektronikai Készülékgyártó Kft-nél, a Televíziógyár Kft-nél, az Audiotechnikai és az Alkatrész- és Szerelvénygyártó Kft-nél, a Számítástechnikai Gyárban különböző időpontokban kezdődik a tíznapos, kéthetes vagy egy hónapos tömeges szabadságolás. *{Népszabadság, 1991. júl. 18.}*
- A rendelések hiánya miatt kéthetes leállásra kényszerült a Kismotor- és Gépgyár budapesti egysége. Mintegy 300 dolgozót egyhetes kényszerpihenőre küldtek a szabadságuk terhére. A második hétre fizetésük 80 százalékát kapják. ... A Kismotor- és Gépgyár vidéki telephelyei szintén rendeléshiánnyal küszködnek, ezek négy naposra csökkentett munkahét bevezetésével próbálják átvészelni a nehéz időszakot. *{Figyelő, 1991. júl. 18.}*
- A Csepeli Vasműben az igazgatóság áprilisi döntése érdekében a rendelésállomány csökkentése miatt augusztus 5. és 25. között leáll a munka. *{Népszabadság, 1991. aug. 3.}*

¹⁹ Bár a továbbiakban főként az állami vállalatokról lesz szó, szükséges megjegyezni, hogy a nagy szövetkezetek (csakúgy, mint a mezőgazdaságban az állami gazdaságok) zömmel a vállalatokkal azonos helyzetbe kerültek.

a kintlévőségeik miatt a saját létükben fenyegetett kis hitelezők, ténylegesen a legnagyobb hitelező az állam volt. A Pénzügyminisztérium egy 1993-ban készült értékelése szerint a legnagyobb forgalmú és létszámú 500-600 vállalat adta az összes banki hitelállomány több mint 90 és az állami tartozások 90 százalékát. Az átlagos magyar adósvállalatok tartozásainak 70 százaléka a bankoknál és az állami hitelezőknél volt.)

A fizetéseképtelenség miatti bejelentések mögött a legáltalánosabb okot a magyar gazdaságban ugyancsak jól ismert, a gazdasági köznyelvben likviditási problémának nevezett, évről-évre növekvő vállalati eladósodás, körbetartozás jelentette. (A csődtörvény tulajdonképpen ennek kívánt véget vetni. Mint köztudott, a korábban hozott rendelkezések végrehajtását - néhány kísérlet után - 1989-ben fel kellett függeszteni, mert féltő volt, hogy az adósság-lavina maga alá temeti az egész bankrendszert, s működéseképtelenné teszi a gazdaságot.)

Az ugyancsak régi keletű likviditási problémák széles körűvé válása egyaránt összefüggött a költségvetési támogatások csökkenésével, s a jelentős magyar aktívum miatt a kelet-európai, elsősorban az egykori szovjet piacra történő szállítások korlátozásával és szigorításával, a rubel-elszámolásról dollár-elszámolásra áttéréssel, ami a magyar cégek számára már akkor lényegében piacszűkítő, piacvesztő hatással járt. Ennek azonban annakidején még nem vonták le egyebek között a foglalkoztatási következményeit sem, mert a régi szállítási feltételek visszatérésében reménykedtek. A szigoródó és dráguló bankhitelek miatt pedig általánossá vált a körbehitelezés, körbetartozás.

A nagy cégektől kiinduló, tartós vagy átmeneti fizetéseképtelenség - amely tömegesen érte el a kisebb cégeket is - dominóelvként működött: egy-egy csődbejutott vállalat a kölcsönös körbetartozások következtében a hitelezők és az adósok egész során rántotta magát. Azaz, a kötelező csődbejelentések csak látványossá tették a gazdálkodók sokaságának rendezetlen pénzügyeit.

S azt, hogy a csődhelyzetek mögött elsősorban a nagyobb vállalatok (és szövetkezetek) fizetéseképtelensége áll, jelzi a KSH adata: az 1992 decemberéig a bíróságok által folyamatba tett 2.145 csődeljárás alá került szervezet 268 ezer dolgozójából 165 ezer (62 %) tartozott a több mint 300 főt foglalkoztató cégekhez. *{Statisztikai Havi Közlemények, 1992/12. 88. old.}*

Azaz, a csőd- és felszámolási eljárás alatt álló vállalatok között jelentős hányadot képviseltek a régtől veszteséges, eladósodott, esetleg már többször is szanált, átszervezett állami vállalatok, illetőleg időközben társasági formába szervezett egységeik.

Elsősorban ez a vállalati kör szenvedte el a kelet-európai piacok elvesztését is. A 80-as évek közepétől a gazdálkodók sokaságának, köztük számos, nagy áldozatokkal szanált cégnek kellett szembesülnie az addig csak szűkülőnek vélt piaca elvesztésével. A piacvesztés végig gyűrűzött a belgazdaságon, jelentősen csökkentve elsősorban az exportáló vállalatoknak beszállítók rendeléseit.²⁰

Az általánossá vált recessziónak közös kísérőjelenségévé váltak a foglalkoztatási és a pénzügyi gondok: a munkahelyek ezreinek feleslegessé válása és a növekvő veszteségek, a fizetéseképtelenség.

Az érintett vállalatok jó része tulajdonképpen évek óta kereste az életbenmaradás útjait. A társasággá alakulással, az önállósítható részlegek leválasztásával (s az adósságoknak a vagyonkezelő központra terhelésével) párhuzamosan zajlott a privatizáció lehetőségének keresése, a vagyon egy részének értékesítése. A létszámcsökkentést - amennyire csak lehetett - úgyszólván mindenütt igyekeztek elodázni, előbb hosszabb-rövidebb ideig tartó munkaidő-csökkentésekkel, kényszer-

²⁰ Egy tipikusnak mondható történet: „A magyar mezőgazdaság nem vásárol műtrágyát. A magyar mezőgazdaság átalakul. A magyar szénbányászat nem vásárol Peremartontól ipari robbanóanyagot, a gyár egyik fontos termékét a paxitot, mert éppen leépülőben van. Utak, autópályák nem épülnek, ahol szintén használatos az ipari robbanó-anyag. Peremartonban 1991-ben még 1.150 munkavállaló dolgozott. Ma 450-en vannak a vállalat területén. *{Egy felszámolás képei, Szigethy András, Népszabadság, 1992. okt. 10.}* A további példákat a Szemelvény tartalmazza.

szabadságolásokkal. Csak e lehetőségek kimerülése után kezdődtek meg és váltak egyre szélesebb körűvé a kényszerű elbocsátások.²¹

Az adott helyzetben az 1992. évi csődtörvény cselekvési kényszert teremtett a régi és az újabb keletű gazdasági problémák megoldására. Az érintett gazdálkodók, ha nem kényszerülnek rá, valószínűleg szívesebben kísérleteztek volna tovább, más úton-módon keresve helyzetük megoldását.

A felszámolásra került cégeknek csak kisebb hányada került át a sikertelen csődegyezségeket követően a megszűnésre ítélt közé; jóval nagyobb hányaduk akkor már évek óta felszámolás alatt állt. Az állam ugyanis 1990-től nem folytatta a korábban szinte természetesnek tekintett, (nagy)vállalat-mentő szanálási eljárásokat, s az érintett vállalatok a szanáló szervezettől a felszámolást végző szervezetekhez kerültek át.²²

Azt azonban, hogy ténylegesen hány cég állt felszámolás alatt, tulajdonképpen soha sem lehetett megállapítani. Az Igazságügyi Minisztérium csak az adott évben megíusult csődegyezségeket után a felszámolási szakaszba kerülők számát közölte; lényegében ez szerepelt a statisztikai kiadványokban is. (1992-ben például csaknem 400 cég.) Ennél jóval többet tartott nyilván az APEH (1992-ben például 2.000-et). S miközben 1993-ban a bíróságok további 2.125 cég felszámolásáról döntöttek, az újságok - a Pénzügyminisztériumban 1993 augusztusában

²¹ Mások voltak a körülmények az öncsődöt jelenteni kényszerült, de lényegében átmeneti, a cég forgalmához képest szerény összegű fizetési nehézség elé került cégek esetében. A cégek mintegy 15 %-a jelentett öncsődöt 1992-ben, közülük igen sok csupán a törvény szigora miatt kényszerült erre a lépésre. Az egyértelműen átmeneti likviditási gondok miatt bekövetkezett csődöknek tapasztalatunk szerint nem volt foglalkoztatási hatása. A cégek számára ilyen esetben nem a létszám csökkentése, hanem a bevételek gyors növelése ígért megoldást.

²² Az akkori Ipari Minisztérium 1987 és 1989 között 20 vállalatot vont felszámolási eljárás alá. A 20 közül annakidején 10 céget szanáltak, jelentős állami ráfordítással. A szanáltak közül 4, a többiek közül további 3 vállalat 1990-ben ismét szerepelt az akkor már felszámolási eljárás alá vont 62 vállalat sorában, 1992-ben azonosíthatóan több szerepelt ismét az első hónapokban csődeljárás alá kerültek között is. Az APEH adatai szerint az 1992 végén felszámolási eljárás alatt állt 198 vállalat közül 23-nál már 1989 óta, további 46-nál 1990 óta tartott a felszámolási eljárás.

készült elemzésre hivatkozó MTI jelentés alapján - 16 ezer cég folyamatban lévő felszámolásáról adtak hírt.²³

Az eladósodott, fizetéseképtelenné váló, zsugorodó és összeomló cégek a munkahelyek tíz- és százezreit temették maguk alá.

1993 februárjában a regisztrált munkanélküliek 705 ezres száma elérte az azóta is legmagasabb csúcst; s a gazdasági előrejelzések az év végéig legalább 800 ezer fős munkanélküliséget becsültek.

Jórészt a rohamosan romló gazdasági helyzet, s a társadalmat ért sokk-hatás mérséklése készítette a kormányt lépésekre. 1993 szeptemberétől megszűnt a 90 napon túli fizetéseképtelenség miatti kötelező csődbejelentés. Az állami cégek tömeges felszámolása miatt (amelyek már akár részvénytársaságok vagy kft-k formájában is működhettek) indult meg az adós-konzolidációs és az 55 vállalatra kiterjedő ún. reorganizációs program. (A Pénzügyminisztérium értékelése szerint a csőd- és felszámolási eljárás alatt álló gazdálkodók jegyzett tőkéjében csaknem 60 % volt az állami tulajdon aránya. Ezen belül a feldolgozóipar 867 évvintett gazdálkodójánál 71 %-os, az építőiparban 405 gazdálkodónál 78 %, az ingatlan-kezelésben 257 gazdálkodónál 84 % volt az állami tulajdon.)²⁴

²³ „Felszámolási eljárás - valamennyi gazdálkodót figyelembe véve - jelenleg 16 ezer cég ellen folyik. A múlt év végén a felszámolás alá került vállalatok száma még tízezer volt”. *{Több a csőd, mint tavaly, Népszabadság, 1993. nov. 6.}* Az adatot Hegedűs Éva a PM főosztályvezetője a fiatal közgazdászok Salgótarjánban rendezett konferenciáján is megerősítette. *{Népszabadság, 1994. febr. 7.}* A PM az év végére 17 ezer felszámolás alatt álló gazdálkodót regisztrált.

²⁴ Néhány mentő-akció az újsághírek alapján:

- „Reorganizálják a Soproni Szőnyeggyár Rt.-t. ... A társaság adóssága mintegy 500 millió forintra rúg, amelyből a Magyar Hitel Bank Rt.-vel szembeni rövid lejáratú tartozás 230 millió forint, az adótartozás 120 millió. A reorganizációs terv szerint - az adósságkonszolidáció, illetve a kereskedelmi és marketing-stratégiára alapozott árbevétel-növekedés után - kiegyenlítenék a hitelezőkkel szembeni tőketartozást. Emellett a közeljövőben 300 millió forintos kötvénykibocsátást terveznek: a kötvényeket később a vagyonügynökség tulajdonában lévő szőnyeggyári részvényekre lehetne átváltani. A kötvénykibocsátás, illetve a talpra állítás után privatizálandó társaság tulajdonán jelenleg az ÁVÜ (89 %), az Artex Rt. (2,9 %), valamint a soproni és az ábrahámhegyi önkormányzat osztozik.” *{HVG, 1994. jan. 29.}*

A Népszabadság hét vállalat reorganizációs programjáról adott hírt. Közülük idézünk:

- „Az adóskonszolidáció a Kéziszerszámgyárat a korábban megkezdett átalakulási program kellős közepén találta. ... a vállalatot 1959-ben sok, kis gyárból hozták

Az egyik kormányzati mentőakció a csődhelyzet kialakulásának megakadályozását szolgálta 11 ipari nagyvállalat esetében. Az érintett cégek: Dunaferr Rt (létszáma 10.400 fő), Ganz Gépgyár Kft (825 fő), Hungalu Rt (13.530 fő), Ikarus Rt (9.730 fő), Magyar Gördülőcsapágy Művek (6.233 fő), Nitrokémiai Rt (3.968 fő), Borsodchem Rt (5.178 fő), Nitrogénművek Rt (2.313 fő), BHG (6.434 fő), Vilati Automatikai Vállalat (600 fő), Taurus (5.421 fő). Együttesen létszámuk 64.632 fő; 1993. végén a feldolgozóiparban foglalkoztatott 765,3 ezer fő mintegy 8 %-a.²⁵

létre, s ha minden jól megy, hamarosan ismét sok kis cégből állnak majd. Szegeden, Kecskeméten, Püspökladányban, Újpesten már létre is hozták az önálló részvénytársaságot, illetve kft-t, amelyeket tiszta lappal indítottak: korábbi hiteleiket magára vállalta a törzsgyár és a precíziós üzem. A vállalatnak persze nemcsak tartozásai, hanem befektetései is vannak, azokat azonban ma nehéz jól eladni, pillanatnyilag tehát nem lehet eladásukkal kiegyenlíteni az adósságokat. A kamat persze ketyeg és növeli a terheket. Ezért a vállalat abban bízik, hogy az érintett üzemek átalakítása után azokat az adósságok fejében átadják a hitelező bankoknak”.

- A Csepeli Csőgyár nehéz helyzete ellenére alighanem azért került a megmentendő cégek közé, mert ez az ország egyetlen csőgyára. A most készülő reorganizációs program középpontjában a gyár karcsúsítása áll. ... De a karcsúsított, átalakított csőgyártásnak is csak akkor van értelme, ha tehermentes lehet, hiszen enélkül rövidesen ismét csődbe juthat. Ezért a vállalat először is meglévő befektetéseit - részben értékpapírokat, részben felesleges üzemcsarnokokat - kívánja pénzzé tenni az adósságok fedezésére. Tárgyalnak arról is, hogy egyes üzletrészek a hitelezők tulajdonába kerüljenek. Végül pedig adósságaik átütemezésében és némi pénzügyi támogatásban is reménykednek”. {*Népszabadság, 1994. jan. 26.*}

²⁵ A 11 csődközeli állapotban lévő iparvállalat kereskedelmi banki tartozásainak egy részét az állam veszi meg, a névleges kölcsönösszeg 90 %-án, hitelkonszolidációs államkötvényért - írta a HVG. „A nemzetgazdasági szempontból meghatározó jelentőségű, ám hiteltartozásaik miatt csaknem működésképtelen” cégek adósságának mintegy 75 %, a Magyar Hitel Banknál van. A kormány felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy az érintett bankokkal kösse meg a megállapodást, amely alapján a 90 napos diszkont kincstárjegyhez hasonló hozamú államkötvényeket adósságra cserélik, illetve kezdjen tárgyalásokat az adó- és vámhivatallal, hogy azok engedjék el a 11 cég késedelmi pótlékait. (A cégek ezeken felül szállítóiknak is tartoznak összesen mintegy 20 milliárd forinttal.) A mostani kormánydöntés egy többlépcsős megmentési akció része, amely az ipari válsághelyzetek kezeléséről szóló 3298/1992. számú úgynevezett „belső” - nyilvánosságra nem hozott - kormányhatározaton alapul. Az Országgyűlés például 1992. decembere óta már elengedte, átütemezte vagy részvényre cserélte a Dunaferr Rt., a Ganz Gépgyár Holding Kft., a Hungalu Rt., és a Nitrokémia Rt., állami hiteltartozásainak egy részét”. {*HVG, 1993. okt. 9.*}A döntés körülményeit részletesen elemezte Voszka (1993.)

A reorganizációban már részt vett az ÁVÜ is; a kezelésében lévő, felszámolás vagy végelszámolás alatt álló 403 vállalat közül mintegy 200-nál segítette elő a továbbélést.²⁶

A különféle kormányzati segítségek ellenére a piacvesztést nem lehetett kivédeni - rendelkezések hiányában sorra küldték el a dolgozókat a munkát adni képtelen, súlyosan eladósodott gyárak, részlegek.²⁷

Részben a kormány sokk-hatást csillapító intézkedései következtében 1993 végére, majd 1994-ben is csökkent az új csődbejelentések száma, nőtt viszont a felszámolásra kerülteké.

A nagy és növekvő költségvetési hiány miatt a kormány az adós-konzolidációs, reorganizációs program jelentős mérséklésére kényszerült.²⁸

1994-ben - a KSH adatai szerint - csaknem tízezer cég állt csőd (3.147) vagy felszámolás (6.671) alatt; a még át nem alakult állami vállalatok 86 %-a, a szövetkezetek 38, az rt-k 14 és a kft-k 7 %-a.

Az érintett cégeknél foglalkoztatottak számáról a kezdetben még hozzáférhető adatok lassan elapadtak. Csupán a kezdeti adatok jelezték a nagyságrendet: a PM saját számításai szerint az 1992. december 31-ig folyamatban volt felszámolások a jogi személyiségű szervezetekben több mint egymillió (1.026 ezer) ember munkahelyét érintették.

²⁶ Mint az ÁVÜ Szervezési Informatikai és Vagyon-nyilvántartási Igazgatóságon készült elemzés megállapítja: „Az Állami Vagyongnőkség a szelektív reorganizációs és pénzügyi programja révén igen sok vállalat részére nyújtott pénzügyi segítséget, a vagyonszámvetési ügyeknél az eltelt 4 év alatt több mint 130 milliárd Ft-os nagyságrendben segítette elő a vállalatok talponmaradását. Enélkül a vagyonszámvetési ügyekben érintett 400 cég mintegy fele ma már nem tudná a privatizációt elkezdni, vagy folytatni. A vállalatoknál hagyott értékesítési bevétel ugyanis lehetővé tette, hogy mintegy 200 cég megmeneküljön a felszámolás alól, s a munkahelyek részben megmaradnak. Szakértői becslések alapján is ez mintegy 50 ezer munkahely megtartásával volt egyenértékű. ... (A 200 vállalatnál cégenként átlagosan 250 munkahelyet lehetett a felszámolások elkerülésével megmenteni.)”

²⁷ A példákat az 1. sz. Szemelvényekben idézzük.

²⁸ „A csőd az orvosság” - nyilatkozta az IKM politikai államtitkára: „Az adós-konzolidáció helyett a normális csőd-eljárási utat kell járni, ami azt jelenti, hogy egyrészt a kormányzat szerepe csökken, másfelől állami pénzeket erre a célra nem használnak fel”. *{Figyelő, 1994. szept. 22.}*

Később már csak a cégek létszám-kategória szerinti hovatartozásáról jelentek meg adatok. Ezek alapján 1994-ben mintegy 200-240 ezer főre becsülhettük a csőd, és mintegy 300 ezer főre a felszámolás alatt állók létszámát.²⁹

A régi szervezet-rendszer szétesésének, gazdasági ellehetetlenülésének évei alatt magunk is, mások is igyekeztünk megismerni-megérteni a vállalati szférában zajló folyamatokat, felmérni

²⁹ A becslést alátámasztja a PM egy elemzése: 1993-ban a közzétett csőd- és felszámolási eljárás alatt álló, kettős könyvvitelt vezető gazdálkodóknál mintegy 487 ezer fő dolgozott.

hatásaikat.³⁰

Az Ipargazdasági Intézetnek a csődök- és felszámolások korai szakaszában végzett, a cégek egész gazdasági tevékenységét áttekintő elemző vizsgálata a létszám igen gyors és jelentős csökkenését regisztrálta. Az 1990-ben még együttesen 115,5 ezer főt foglalkoztató cégek létszáma 1992-re csaknem a felére, 55 ezer főre csökkent.

Az elemzés kimutatta, hogy a mintában szereplők problémái jóval a csőd-bejelentés előtt kezdődtek. A csőd közvetlen kiváltója az eladósodottság volt, és számos vállalkozást behajthatatlan követeléseivel juttattak csődhelyzetbe.

A legkevésbé eladósodott 25 cég esetében a tartozás a vagyon 92 %-át tette ki; a leginkább eladósodottaknál a vagyon értékének csaknem hatszorosát (574 %-át).

Az eladósodást és a csődök java részét a piaci ellehetetlenülés okozta. A cégek eladósodottsága együtt mozgott a piac szűkülésének ütemével. A cégek mindennapi működőképességüket zsugorodással - foglalkoztatott létszámuk, termelésük, vagyonuk - jelentős csökkenése árán próbálták fenntartani: a foglalkoztatott létszámokon kívül termelésük és vagyonuk is mintegy megfeleződött.

³⁰ A Munkaügyi Kutatóintézetben minden évben készültek esettanulmányok, alapvetően a foglalkoztatási hatások felmérése érdekében. 1992-93-ban Molnár László vezetésével részletesen feldolgoztuk az Ipari Minisztérium felügyelete alá tartozó, 1987 és 1989 között felszámolási eljárás alá vont 20, majd 1990-től további 62 vállalat közül 6 foglalkoztatási történetét. Németh Tibor további 5, csődeljárás alatt álló 200-900 fős, teljesen vagy túlnyomórészt állami tulajdonú ipari, élelmiszeripari és kereskedelmi vállalatnál, Betlen Anna az időközben megszűnt MEV-nél és utódvállalatainál végzett vizsgálatot.

1994-ben a Megyei Munkaügyi Központok munkatársainak közreműködésével megyénként 3, összesen 60 esettanulmány készült a felszámolás alatt álló cégek foglalkoztatási helyzetéről. Az esettanulmányok a nagyobb, legalább 2-300 fős cégeknél készültek, a gazdaság több ágában.

A tapasztalatokat évről-évre ismertettük. A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok c. kiadvány egyik önálló fejezeteként.

A legátfogóbb vizsgálatot a PM és a NGKM megbízásából az Ipargazdasági Intézet végezte 1993 tavaszán száz csődbe került, közepes és nagy létszámú jogi személyiségű cégnél. {Futó, 1994.}

A zsugorodás kétféle módon ment végbe: egyfelől termelés-csökkenés és elbocsátás, másfelől üzletrészek kiválása formájában. (A kétféle módot az adott vizsgálatban nem lehetett elkülöníteni.)

A csődhelyzetből kilábalni képes cégek egyebek között súlyos vagyon- és méretcsökkenés árán állították vissza működőképességüket.

Az egybehangzó kezdeti tapasztalatokon túl saját vizsgálataink a zsugorodás főbb folyamatairól is adtak információkat.

Az 1994. évi vizsgálatunk kezdetén a cégeket a legkülönbözőbb helyzetekben találtuk: volt, ahol változatlanul, esetenként további megrendelések jó esélyével dolgoztak a felszámolás alatt, s néhol még nőtt is a létszám. Volt olyan is, ahol a felszámolást végző néhány ember kivételével már mindenkit elküldtek. Volt, ahol több elbocsátási hullám után még mindig jelentős létszám - esetenként többszáz fő - leépítésére készültek.

Az adott helyzetek azonban szinte kivétel nélkül egy 4-5 éves folyamatban alakultak ki - sokuknál ez lett a végállomás. Legtöbben végigmentek a 80-as évek végétől megindult szervezeti változásokon, vagy úgy, mint anyavállalat, amelyből kiváltak az önállósuló Kft-k, Rt-k, s vitték magukkal a létszám kisebb-nagyobb hányadát, vagypedig mint önállóvá vált egységek, amelyek megpróbálták maguk boldogulni, de nem sikerült. (A 60 cégből még a felszámolás előtt legalább kétszáz kisebb-nagyobb szervezet önállósult.)

A keleti piacok összeomlására, a belföldi piacvesztésre, majd a sikertelen privatizációs akciókra kisebb-nagyobb racionalizálásokkal - és természetesen létszámcsökkentéssel - próbáltak válaszolni, remélve, hogy ezen az áron megőrizhetik működőképességüket. Amikor a régi és az újabb adósságok miatt mégis csődbe jutottak, a hitelezőkkel egyezkedés ára - egyebek között - a további racionalizálás, s a velejáró létszámcsökkentés volt. Mire a felszámolásra sor került, az egykori 102 ezer fős létszámuk nem egészen 50 ezerre zsugorodott.

A felszámolás időszakában - az életképes egységek további kiválásával, nyugdíjazásokkal, elbocsátásokkal - folytatódott a létszám csökkenése. A vizsgálatunk időpontjában még foglalkoztatott mintegy 17 ezer dolgozó munkahelye attól függött: van-e esély rá, hogy a termelővagyont valaki a továbbműködtetés céljával megvásárolja, vagy már esély sincs erre.

Az adott cégek leépülése azonban - szerencsére - nem mindenütt jelentette a tevékenységek megszűnését, a munkahelyek elvesztését.

Összességében a vizsgált cégektől kikerültek 44 %-a - bár az adott cégnél megszűnt a munkaviszonya - **foglalkoztatott maradt** az önállósult, megvásárolt részlegekben.

A leépítésre került dolgozók egy része (eseteinkben 13 %-a) nyugdíjba került, egyre inkább kordedvezménnyel.

A még így is fennmaradó létszámra (esetünkben a dolgozók 43 %-ára) az elbocsátás várt, mert a tevékenységet nem sikerült életképes formában újjászervezni, új tulajdonost találni, vagy ahol az eredeti létszám soknak bizonyult az átszervezett működéséhez.

Az empirikus vizsgálatok és a szélesebb körű tapasztalatok egyaránt azt jelezték, hogy a felszámolási eljárások költséges és fájdalmas folyamatában összeomlanak a régi gazdasági szerkezet életképtelennek bizonyult részei, de a romok közül kimenthetőek munkahelyek.

A továbbműködtetés záloga pedig a legtöbb esetben a privatizálás: az új piacokat, új tőkét, esetenként új technikát és technológiát hozó új tulajdonos. Az esettanulmányainkban szereplő vegyes vállalatok sokasága a felszámolás alá került cégek részlegeiből alakult; sok 30-50 fős tevékenység szerveződött így újjá.

A munkahelyek mintegy 60-70 %-a tehát megmaradhatott; 30-40 %-a azonban elveszett a gazdaság súlyos vagyon- és létszámvesztéssel járó átalakulási folyamatának következményeként. A csőd- és felszámolási

eljárásokkal együttjáró létszám-vesztés az idők során mérséklődött, minthogy a kibocsátó szervezetek időközben jelentősen összezsugorodtak.

S Z E M E L V É N Y E K

1.

A csőd- és felszámolási eljárásokról 1989-1994

1989.

- **Árverezik Pétet - kikiáltás a pusztába**

„Szenzáció - magyar módra: október 30-án árverezésre bocsátottak egy csődbe jutott nagyvállalatot, a Péti Nitrogénműveket. Ám úgy, hogy lehetőleg ne legyen rá vevő. Sikerült.

Ha tovább folytatódik a Péti Nitrogénművek eladása körüli huzavona, könnyen előfordulhat, hogy néhány hónap múlva nemhogy pénzt nem lehet kapni a vállalatért, de az eladónak még fizetnie is kellene azért, hogy elvigyék. E hét hétfőjén már mindössze 600 millió forintra taksálta a piac a 40 hektáron elterülő beton-acél- és csővezeték-kolosszust. ... A vállalat szanálását még 1980 februárjában rendelte el a pénzügyminiszter, azok után, hogy a Péti Nitrogénművek 1982 óta folyamatosan veszteséges - legföljebb a folyamatos termeléshez nyújtott összesen több mint 8 milliárd forintos állami támogatásból tudott időnként néhány 10 milliós nyereséget „kigazdálkodni”. {HVG, 1989. nov. 4.}

1991.

- **Csőd utáni körkép - Főszerepben a felszámolóbiztos**

A Digépbén „tart a felszámolás, de ebből egyelőre nem sokat érezni. Folyik tovább a termelés. ... Elbocsátásokról a szanálás kapcsán egyelőre nincs szó az öt és fél ezer személyt foglalkoztató gyárban. Ellenben a csődeljárástól függetlenül is tervezték az itteni szervezet „karcsúsítását”. Az első lépcsőben nagyjából 400-500 dolgozó korengedményes nyugdíjazásáról lenne szó. Közülük is elsőként az a 200-250 ember menne el, aki maga kérte a nyugdíjazását”. {Népszabadság, 1991. jan. 7.}

- **Az APEH-nek elfogyott a türelme - A Videoton felszámolja önmagát**

„A vállalatcsoport tagvállalatainak pénteki értekezletén önfelszámolást jelentett be a Videoton vezérkara. A cég privatizációjával kapcsolatos összes határidő lejárt már ezen a héten, s információink szerint a hitelezők sem tudtak megegyezni.

A vállalat körülbelüli hatmilliárddal tartozik az APEH-nek és a Vám- és Pénzügyőrségnek, kilencmilliárddal pedig a Magyar Hitel Banknak. ... A csőd végére kisebbre zsugorodik a vállalat. A Videotonnál azonban nemcsak a pénzügyi rendezetlenség okoz munkanélküliséget, a

piacvesztést ugyanis semmilyen pénzügyi trükk sem tudja kompenzálni”.
{Népszabadság, 1991. jún. 29.}

- **Számvevők a Ganz Danubiusnál - Biztosított csődök**

„... A Ganz vezetése ... 1989. január elsején hét önállóvá tett vállaltból és egy vagyongazdálkodó központ létrehozásával részvénytársaságot alakított. A számvevőszéki vizsgálat tanúsága szerint nem volt túl szerencsés a választás. ... A Váci Konténergár Rt. finanszírozási gondok miatt termelését még tavaly novemberben leállította, és jelenleg folyamatban van a csődeljárás. Az Óbudai Hajóépítő Rt. az idegenforgalmi célú értékesítésre szánt ingatlanok felszabadítása miatt kifuttatta termelését, amit az idén márciusban be is szüntetett. A Balatonfüredi Hajógyár Rt. és a Tiszafüredi Daru- és Gépgyártó Rt. tavalyi vesztesége megközelíti alaptőkéje harmadát. Az angyalföldi térségben működő három társaság tavaly még 1,5-3 százalékos nyereséggel dolgozott, de a Ganz vagyongazdálkodóval és a társaságokkal szembeni kereszttartozásokat az egységek nem törlesztették. A vagyongazdálkodó központ is csődeljárással fenyegetett: jelenleg fizetéshalasztási tárgyalásokat folytat az APEH-hel”. {*Népszabadság, 1991. jún. 27.*}

- **A felszámolónak nincs jövőképe - Kádgyári dramaturgia**

„A felszámolóbiztos 1991. március 18-án jelent meg a kecskeméti Zománc- és Kádgyárban. A gyárban 1990 szeptembere óta alig folyt termelés, a dolgozók állásidő címén a bérük nyolcvan százalékát kapták. A bizonytalanságot leszámítva jól megvoltak. Reménykedtek, hogy fürdőkádra mindig szükség lesz, az országban pedig ez az egyetlen kádgyár. ... kiderült azonban, hogy konkrétan ötszáz darabra volt megrendelés az egész évre, holott minimum havi hatezret kellett volna készíteni ahhoz, hogy egyáltalán érdemes legyen beindítani a gépeket. ... Az első 150 embernek április 15-ével mondtak fel, a napokban további 222 ember kapta meg az értesítést, hogy a kötelező harmincnapos védettségi után neki is felmondanak”. {*Népszabadság, 1991. jún. 22.*}

- A BEAG, amely termékeinek 85-90 százalékát a Szovjetunióba szállította, valószínűleg már nem érheti meg partnere gazdasági megerősödését. Az egyelőre munkaviszonyba lévő ötszáz ember és a csaknem százhusz korengedményes nyugdíjazásra váró még elvégzi a befejezetlen munkákat, előkészíti az eladás feltételeit, és csak ezután int búcsút a gyárnak, ahol közülük a legtöbben évtizedeken át dolgoztak”. {*Népszabadság, 1991. júl. 19.*}

- „A szigetiszentmiklósi Csepel Autógyár dolgozóinak 60-70 százaléka is otthon van. Nincs munka. ... A vezérigazgató a Pest megyei Munkaügyi Szolgáltató Irodának bejelentette, hogy még ebben az évben 1.130 munkavállalótól kénytelen felmondás útján megválni. ... A Szovjetunió szinte példátlan gyorsaságú gazdasági szétzilálódása, a KGST megszűnése romba döntötte a Csepel Autót is”. {*Népszabadság, 1991. aug. 22.*}

- Borsodnádasi végjáték - Szélnek eresztett lemezgyáriak. A már elbocsátott 400 segélyezett mellé ebben a hónapban újabb 347 dolgozónak adják át a felmondólevelet. {*Népszabadság, 1991. szept. 16.*}

- **Mecseki Szénbányák: felszámolás**

„Elkezdődött a nyolcezer embernek munkát adó Mecseki Szénbányák felszámolási eljárása. ... a vállalat fizetéseképtelen, tartozása eléri a hatmilliárd forintot. Az idén várhatóan egymilliárd forint mínusszal zárnak a mecseki bányák. ... A jelenlegi helyzethez - a vezetési hibákon kívül - hozzájárult, hogy a mecseki koksza tartósan nincs kereslet, s a villamosenergia-ipar - a fogyasztás visszaesése miatt - kevesebb szénigényel.

A felszámolási eljárás során egyszerre kell a vállalat félszáz hitelezőjét kielégíteni és megoldást találni a Mecseki Szénbányák jövőjére”.
{Népszabadság, 1991. okt. 12.}

- **Tatabányai húsosok - kenyér nélkül**

„A napokban megkezdtek a Tatabányai Húsipari Vállalatnál annak a 150 értesítésnek a kézbesítését, amelyben azt tudatják az érintett dolgozókkal, hogy hamarosan elbocsátják őket. ... A tárgyalások eredménytelenek bizonyultak, ezért kértük a minisztériumtól a felszámolásunkat. ... Bármikor bekövetkezhet, hogy be kell zárunk az üzemet, s akkor a maradék 320 embernek sem lesz munkája, munkahelye”.
{Népszabadság, 1991.nov. 14.}

1992.

- **Csődben a Balatonfüredi Hajógyár**

„A Ganz Danubius Balatonfüredi Hajógyár Rt. működés- és fizetéseképtelenné vált, csődöt jelentett. A hajógyár 1991. évi árbevétele 707 millió forint, vesztesége mintegy 150 millió volt, az adósságállománya pedig meghaladta a 400 milliót. Az év végéig 87 dolgozó kapta kézhez felmondólevelét, és a 380 állományban maradó közül is 200-an otthonukban, 80 százalékos bérért várnak esetleges új megrendelésre. Bár a tárgyalások folynak, fordulatot ígérő üzletre egyelőre nincs kilátás”. {Figyelő, 1992. jan. 9.}

- **Bizonytalan Ózdon a jövő**

„ ... az eredetileg tervezett létszámleépítésnél lényegesen nagyobb számban bocsátanak el dolgozókat az ózdi kohászat utódvállalataitól. ... teljesen felszámolják ezeket a cégeket, közöttük a két legnagyobbat, az Ózdi Kohászati Üzemeket és az Ózdi Acélmű Rt.-t. ... Az OKÜ és a kisebb társaságok már nem kaphatják meg az öncsöd bejelentésével együttjáró, három hónapos türelmi időt, mert ellenük felszámolási eljárást indítottak a hitelezők. ... az eredetileg tervezett 2.000 helyett 2.700 munkás elbocsátásával kell számolni, mert újabb üzem bezárását tervezik, az acélgártás is megszűnik Ózdon. A cégek ugyanis már képtelenek tovább fizetni az állásidőt”. {Népszabadság, 1992. febr. 17.}

- **Nincs vevő a DIGÉPRE**

„Továbbra sem kell senkinek a Diósgyőri Gépgyár (Digép) - derült ki a múlt héten. A cég, amely ellen még 1990-ben indult felszámolási eljárás, miután a haditermelés összeomlása után veszteségessé vált. A Digép létszáma az elmúlt több mint egy évben 1.500-zal 3.700 főre csökkent, s ők is rövidített munkaidőben dolgoznak, egyes üzemszempontok pedig állnak. A céget - amely jelenleg összesen 911 millió forinttal tartozik 588 hitelezőnek - egyben vagy „nagy darabokban” szeretnék eladni - eddig sikertelenül”. {HVG, 1992. febr. 29.}

- **Menetrendszerű bányazárás**

„... a dorogi bánya az egyetlen, amelyiknek a helyzete többé-kevésbé megnyugtatónak mondható. Itt ugyanis már befejeződött a vállalat jogutód nélküli felszámolása, s a helyette létrejött Dorogi Szénbányák Részvénytársaság többségi magántulajdonban van. A brikett-piac összeomlása azonban itt is likviditási gondokat okoz. Ezért a napokban 400 embert bocsátanak el, mert nem tudnak nekik munkát adni.

Ami a többi vállalatot illeti, azok sok tekintetben hasonló helyzetben vannak: Oroszlányt kivéve valamennyi vállalatnál felszámolási eljárás folyik, de ... az év második felében Oroszlány sem kerülheti el a csődöt. ... Végző soron tehát felszámolási eljárás folyik a borsodi, a mecseki, a nógrádi, a veszprémi és a mátraaljai bányáknál, amelyek közül pillanatnyilag egyedül a visontai bányánál sikerült - adósságaiktól megszabadulva - jövedelmezővé tenni a széntermelést.

Speciális helyzetben van a Mecsek bányászata is - itt a számos szerkezet-átalakító koncepció után a vállalat legújabb vezetése olyan belső racionalizálást hajtott végre, amely reményt ad mind Pécs, mind Komló számára a fennmaradásra. ... A többi vállalatnál menetrendszerűen folyik a felszámolás, s közben fokozatosan zárják be azokat a bányákat, amelyekben januárban megállapodott az IKM és a BDSZ sztrájkbizottsága”. {Népszabadság, 1992. márc. 20.}

- **Mi lesz a végkielégítéssel?**

„Hatvanmillió forinttal tartozik csaknem hétszáz tavaly ősszel elbocsátott dolgozójának a felszámolás alatt álló kecskeméti BRG Elektromechanikai Rt. A szovjet piac elvesztésének egyik vesztese felhalmozódott árukészletének eladásával kívánja előteremteni a végkielégítésként kifizetendő tízmilliókat.

Ám a kurrensnek egyáltalán nem nevezhető termékeket jószerezéssel csak a fizetésképtelen FÁK-nak lehet felajánlani megvételre.

Kétszáz gyes-en, illetve gyed-en lévő, valamint száz dolgozó elbocsátása várható még a közeljövőben”. {Népszabadság, 1992. ápr. 17.}

- **Szegedi Konzervgyár - Felszámolás?**

„Tekintettel arra, hogy a szerdán megtartott utolsó csődegyezségi tárgyaláson sem fogadták el a hitelezők a Szegedi Konzervgyár ajánlatait, a vállalat vezetője köteles bejelenteni az ügylet meghiúsulását a megyei bíróságnak, amely ezek után elindítja a felszámolási eljárást.

... A gyár most kényszerül megválni körülbelül 500 dolgozójától - létszáma felétől". *{Figyelő, 1992. jún. 4.}*

- **Miniszteri Egyezség a Vasasokkal - Elbocsátások a Dimagnál**

„... Teljes volt az egyetértés abban, hogy a lehető leggyorsabban végre kell hajtani a válságba jutott vállalatcsoport felszámolását. Ez az alapfeltétele ugyanis a működőképesség fenntartásának és a foglalkoztatás biztosításának. Az ügy sürgősségét jelzi, hogy június 30-án lejárt a Nyersvas- és Acélgyártó Kft. Dimag-gal kötött szerződése, s így július elsejével újabb 1.200 dolgozó munkaviszonyát szüntetik meg”. *{Népszabadság, 1992. júl. 4.}*

- **A csődben lévő Balatonfüredi Hajógyárban**

„Az év végéig 87 dolgozó kapta kézhez felmondó levelét, de a 380 állományban lévő közül is 200 otthonukban, 80 %-os bérért várnak esetleges új megrendelésre”. *{Figyelő, 1992. jan. 9.}*

Az állásidőn lévők közül 170 dolgozónak 90 napon belül megszűnik a munkaviszonya. *{Népszabadság, 1992. febr. 15.}*

1993.

- **Felszámolás alatt a MOM Finommechanikai és Optikai Rt.**

„Felszámolási eljárást indított a Magyar Optikai Művek (MOM) állami vállalat 90 százalékos tulajdonában álló MOM Finommechanikai és Optikai Rt. ellen a Fővárosi Bíróság, miután az APEH felgyülemlett követelése miatt már 1991-ben kezdeményezte a társaság felszámolását. Mára a cégnek összesen 1,2 milliárd forintnyi adóssága halmozódott fel az APEH-nél, a társadalombiztosításnál, a vámhivatalnál és a partnervállalatoknál. (Ebből 250 millió forint a be nem fizetett adó.) Az optikai és geodéziai eszközöket gyártó rt. fizetéseképtelenségét a cégvezetés szerint elsősorban az okozta, hogy az elmúlt 2-3 évben elveszítette hagyományos kelet-európai piacait. Tavaly az rt. elbocsátotta dolgozói jelentős hányadát, majd decemberben és idén januárban életképesnek ítélt részeit kivásárolta két - megnevezni nem kívánt - külföldi érdekeltségű vállalkozás. 1993. január 1-jén a „maradék” 70-80 fős MOM Finommechanikai és Optikai Rt. leállította tevékenységét, s nem maradt belőle más, mint használatlan gépek és raktárkészletek halmaza, így a hitelezők nem sok bevételre számíthatnak a felszámolás révén. *{HVG, 1993. febr. 27.}*

- Mintegy ötszáz dolgozónak mondtak fel a nyirbátori cipőgyárban, mert a jelképes bérleti díj - az egyforintos eszmei érték - ellenére sem sikerült tovább működtetni. A gyárra egyébként négy vevő is pályázott, de amíg a tulajdonos, a Pécsi Bőrgyár eladja, a dolgozókat nem tudják foglalkoztatni. *{Figyelő, 1993. jún. 24.}*

- A harmadik árverési pályázaton sem sikerült eladni a Békéscsabai Konzervgyárat; ezért, ha az újabb pályázaton sem lesz a gyárra érdeklődő, technológiáinként - tehát gépsoronként, leszerelve - adják el a gyárat. *{Figyelő, 1993. dec. 9.}*

2.1.2 A munkahelyteremtő kivállalkozások

Miközben az állami cégeknél (de a csődbe került szövetkezeteknél is) tömegével szűntek meg a munkahelyek, tíz- és százezrek választották az előremenekülést, a bizonytalan állami munkahely helyett az önálló egzisztencia teremtést.

Az akár a vállalkozással, mint lehetőséggel élni próbálók, akár az önállóságot kényszerből választók természetesen nem ellensúlyozhatták a munkahelyek tömeges megszűnését. Ráadásul az új vállalkozásokba a szakértelmükön és a boldogulni akarásukon kívül a legtöbben csak a családi, baráti megtakarításokból származó igen szerény, minimális tőkét vitték, ha egyáltalán befektettek valamit. Mégis, az önmagukban bízó többszázezer emberek segítette át a lakosság munkát, megélhetést veszített rétegeit a legnehezebb években, s vált a születő magángazdaság egyik nélkülözhetetlen pillérévé.

A köznyelvben kisvállalkozóknak nevezett önállók a nemzetközi meghatározás szerint önfoglalkoztatók.³¹

A biztatást az önálló léthez sokuk számára a 80-as évek tapasztalatai adták. A 80-as évek kezdetén még jelentéktelen (mert mesterségesen visszaszorított) számú (180 ezer) kisiparos, kiskereskedő, mezőgazdasági önálló létszáma a 80-as évek megengedőbb klímájában lassan növekedni kezdett, s az évtized végére csaknem megkétszereződött. (1989: 347 ezer fő) Számukat növelte a pjt-k, gmk-k, szakcsoportok

³¹ A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) ajánlásának megfelelően a nemzetközi gyakorlatban lényegében az önálló jogi személyiségű céggel nem rendelkezőket sorolják az önfoglalkoztatók közé, akiknél nem különül el egymástól a háztartás és a vállalkozás vagyona, bevételei és kiadásai. Jellemzően önfoglalkoztatók a kisiparosok, kiskereskedők, a mezőgazdasági önállók, a szellemi szabad foglalkozásúak, azaz a nem jogi személyiségű kisvállalkozások dolgozó tulajdonosai, függetlenül attól, hogy vannak-e alkalmazottak, továbbá a segítő családtagok, valamint a fentieknél alkalmazott szakmunkás-tanulók és alkalmi dolgozók. E körhöz tartozónak tekintik a termelő tevékenységet végző szövetkezetek tagjait is.

Magyarországon ide sorolódnak a nem jogi személyiségű társas vállalkozások, a betéti társaságok (bt) a közkereseti társaság (kft) és a még működő gazdasági munkaközösségek (gmk) főfoglalkozású tagjai és segítő családtagjaik.

mintegy 50 ezer főfoglalkozású tagja és alkalmazottja. Együttes arányuk azonban a növekedés ellenére sem érte el az akkori aktív keresők 7 %-át.

A vállalkozni kívánók előtt az egyéni vállalkozásról hozott, 1990. évi V. törvény tárta szélesre a kaput.³²

A munkanélküliség növekedésének legkritikusabb éveiben az egyéni és a nem jogi személyiségű társas vállalkozások legalább annyi embernek adtak munkát, mint amennyien regisztrált munkanélkülivé váltak.

Az adatok bemutatása előtt fel kell hívni a figyelmet azok roppant bizonytalan voltára. Sajnos, 1989-ben, a szektor-semlegesség egyébként pozitív tartalmú meghirdetésével Magyarországon megszűnt a gazdálkodó szervezetek tulajdonforma szerinti nyilvántartása. Emiatt éppen az átmenet időszakában, néhány bizonytalan értékű felmérési kísérlet kivételével alig van értelmezhető adat a magángazdaság kialakulásáról, s ebben - egyebek között - a magángazdaság keresőinek évről-évre növekvő létszámáról. A különböző adat-gyűjtők jobbára a saját igényeik szerint gyűjtötték és osztályozták az adatokat, lényegében más felhasználókra tekintet nélkül. Ez tükröződik a következőkben is.

A pontosnak tűnő számok mögött eltérőek a források, a számbavételi gyakorlat. A KSH például 1990-91-ben az éves munkaerőmérésben még elszámolt a kisvállalkozásokban dolgozókkal, beleértve a mezőgazdasági önállókat és segítő családtagjaikat is. 1993-tól viszont már semmilyen, a foglalkozási viszonyra vonatkozó adatot nem közölt. 1993-tól az APEH-hez beérkezett adóbevallások jelentették a fő adatforrást; az adatok viszont csak a bevallást benyújtókra vonatkoztak. Ráadásul a mezőgazdasági önállóak és segítő családtagjaik mintegy

³² Mondhatni túl szélesre. Az adózási (regisztrálási) szempontokra is ügyelve úgyszólván minden, nem a hagyományos vagy újonnan engedélyezett jogi keretekben végzett tevékenységet a törvény a vállalkozói igazolvány kiváltásához kötötte. Így - a legszélsőségesebb példákat említve - „kisvállalkozóvá” váltak az utcai árusok, az erdei melléktermékeket gyűjtők, az ügynökök stb. A kiegészítő tevékenységek végzéséhez is vállalkozói igazolvány kellett; s így került be a „vállalkozók” közé minden, legális magánpraxist is folytatni kívánó állatorvos, a szabadidejében idegen nyelvet tanító

százezerre tehető létszámából csak a vállalkozói igazolvánnyal rendelkező - s így adóbevallásra kötelezhető - mintegy 15-20 ezer egyéni gazda adatát tartalmazták. Az OEP adatai - amelyeket számos vonatkozásban a nagyságrendek ellenőrzésére használhattunk -, ebben az időszakban együtt adták meg a jogi- és a nem jogi személyiségű társaságok tagjainak számát, az alkalmazottakét viszont nem, azt a valamennyi gazdálkodónál foglalkoztatottakéval együtt kezelték.

A számok tehát tartalmukat, összehasonlíthatóságukat tekintve eléggé bizonytalanok, bár az évek óta figyelt, elemzett, az adatgyűjtőkkel együtt javított módszerek ismeretében állíthatjuk, hogy inkább kevesebbet mutatnak, mint többet. Az adatok a tartalmi eltérések ellenére meggyőzően jellemzik a kis magánszektor munkahely-teremtő képességét.

2. sz. táblázat

A regisztrált munkanélküliek és a kisvállalkozásokban teremtett munkahelyek száma

ezer főben

Év	Regisztrált munkanélküli (dec.)	A foglalkoztatottak* száma az egyéni és a nem jogi személyiségű társas vállalkozásokban		
		Együtt	Ebből: egyéni vállalkozásokban	Ebből: főfoglalkozású
1990	79,5	677,4 ^{a)}	620,9 ^{a)}	n.a.
1991	406,1	707,4 ^{a)}	644,8 ^{a)}	n.a.
1992	663,0	780,3 ^{a)}	668,4 ^{a)}	328,4
1993	632,1	465,0 ^{c)}	n.a.	390,3 ^{b)}
1994	458,2	553,6 ^{c)}	681,6 ^{a)}	461,7

* önállók, alkalmazottak és segítő családtagok együtt

a) a nyugdíj mellett vállalkozókkal és a kiegészítő foglalkozásúakkal együtt

b) becslés az adóbevallások utólagos korrekciója alapján

c) csak a főfoglalkozású tagok; a társaságokban foglalkoztatott alkalmazottak nélkül

Adatforrások: regisztrált munkanélküliek: Országos Munkaügyi Központ havi jelentései; foglalkoztatottak: az APEH és az OEP adatfeldolgozásai.

tanár, s az adótanácsadók, könyvelők sokasága. Itt azonban csak a főfoglalkozásokról lesz szó.

Lehetséges, hogy a társas vállalkozások foglalkoztatási adatai tartalmazzák a nem jogi személyiségű társaságok (rt, kft) tagjainak adatait is, köztük mind a csupán szervezeti formát váltott, mind a ténylegesen a dolgozók által kivásárolt kis cégekben dolgozókat. De ha ettől eltekintünk, és csak az egyéni vállalkozások (1992-től már az adóbevallásokon alapuló), a főfoglalkozásúakra vonatkozó létszámadatait nézzük, akkor is nyilvánvaló, hogy a mikrovállalkozások sokasága állta útját az egyre növekvő munkanélküliségnek. S bár a társadalmi szolidaritás és az állam is igyekezett segíteni, az előrelépést az a 4-500 ezer munkahely jelentette, amit a legkritikusabb időszakban a zömmel önfoglalkoztatók maguknak és másoknak teremtettek.

Az egyéni kezdeményezések alig kapcsolódtak a kormányzó párt által meghirdetett privatizációs akciókhoz. A felszámolt cégek eszközeinek, berendezéseinek-ben meghirdetett, kedvezményes hitellel történő megvásárlása szórványos esetektől eltekintve eredménytelen akció maradt; részben, mert ennek a vevőkörnek nem volt igazán pénze, s részben, mert még a kedvezményes hitelt is túl drágának ítélte. A jelentős kivételt az előprivatizáció során meghirdetett boltok (bérleti jogok) megvásárlása, s az ehhez igénybevett E-hitel jelentette: a boltokra, vendéglátó helyekre licitálók közül több mint 13 ezren az Egzisztencia hitel segítségével jutottak a kívánt helyiséghez 1994-ig. {OKFI összesítés, 1994. III. hó}

2.2 A privatizáció

2.2.1 Célok, technikák

Az 1989 tavaszán megválasztott, az MDF által vezetett kormány határozott privatizációs koncepcióval rendelkezett. A koncepció fő elvei közé tartozott az állami vagyon lehető leggyorsabb magánkézbe adása, mégpedig alapvetően eladás formájában, elhárítva mind az ingyenes vagyonátadást, mind a készpénzt helyettesítő kuponos privatizációt.

Nagy hangsúlyt helyezett viszont - mint erről már szó volt - a dolgozók tulajdonhoz jutására, arra, hogy tömegek vásárolhassanak az állami vagyomból, ily módon teremtve maguknak önálló egzisztenciát.

A kormányzat nyugodt ütemű, kézben tartott privatizációt tervezett. Programja az állami tulajdon folyamatos lebontásával számolt, azzal, hogy az állami tulajdon nagyobb része 3-5 év alatt magánkézbe kerülhet.

Az eredeti elképzeléseket - amelyekhez még a feltételeket is meg kellett volna teremteni - hamarosan jelentősen módosították a körülmények. Amit a kormány el akart adni (Első Privatizációs Program) arra nem akadt vevő; a potenciális vevők saját igényeik szerint kívántak vásárolni. A hirtelen - ha nem is teljesen váratlanul - összeomló gazdaságban ahelyett, hogy a várakozásnak megfelelően felértékelődött volna az állami vagyon,³³ adósságokkal terhelt, piacukat veszített céget kellett eladni. Az egyre tömegesebb munkanélküliségtől menekülve a dolgozók közül sokan megvették volna cégüket, (munkahelyüket) ehhez azonban éppen a kritikus években hiányzott a pénzügyi támogatás stb.

A vásárlási módszerek (privatizációs technikák) megpróbálták ugyan alkalmazkodni a folyamatosan változó körülményekhez, az alapvető ellentmondásokat azonban nem voltak képesek áthidalni. S ami témánk szempontjából fontos: bár alkalmanként szóba kerültek foglalkoztatási követelmények, hatások is, ezek nem tartoztak szervesen a privatizáció rendszeresen értékelt, számonkért kérdései körébe.

A privatizálási akciók áttekintésekor azonban az is nyilvánvalóvá válik: 1990-1994-ben a meghirdetett programok valójában a gazdaság szűk szegmenseit érintették. Azaz: egy-egy program kapcsán az akár negatív, akár pozitív foglalkoztatási hatások számításba vételének nem volt különösebb akadálya. (Más kérdés, mint erre majd más összefüggésben

³³ Az ÁVÜ 1990-ben az országgyűlés illetékes bizottságának beszámolva úgy ítélte meg, hogy az állami vagyon, a privatizáció folyamatában - ésszerű ütemet, a piachoz alkalmazkodó lebonyolítást feltételezve - várhatóan felértékelődik". {ÁVÜ, 1990. nov.}

kitérek, hogy az ÁVÜ, az ÁV, majd az ÁPV Rt. mindig is hadilábon állt a számításokkal; soha nem lehetett tudni, hogy mennyi a privatizálásra váró nemzeti vagyon, de azt sem, hogy mennyi a vagyonértékesítő szervezetekhez került cégeknél a foglalkoztatott létszám; a számadások idején mit mutatnak ki eredményként és mi a viszonyítási alap stb.)

2.2.2 A privatizációs programok 1990-1994

A privatizáció lebonyolítása az 1990 évi VII. törvénnyel létrehozott, 1990. március 1-től működő Állami Vagyonügynökség (ÁVÜ) feladata lett.

A törvény előírásai szerint az ÁVÜ-höz került a gazdasági társaságokban lévő állami vagyon. A (leányvállalatokkal együtt) csaknem 2.200 cég könyv szerinti saját vagyona - az ÁVÜ akkori becslése szerint - meghaladta az 1.800 milliárd forintot. *{ÁVÜ, 1990. nov.}*

E gazdálkodói kör 2,7 millió alkalmazottat foglalkoztatott, az akkor 4,4 millió kereső 62 %-át. *{KSH Évkönyv, 1990. jan. 1. 48-49. old.}*

Az ÁVÜ feladata lett az állami vállalatok saját kezdeményezésű átalakulási, társaság alapítási, illetve értékesítési szándékainak jóváhagyása (vagy elutasítása); különösen a törvényben rögzített mértékű (20, illetve 30 millió forint feletti) tranzakciók esetében. (Az utóbbit a Vagyonvédelmi törvény írta elő, az állam tulajdonosi érdekének védelmében.)

Az ÁVÜ dolgozta ki a privatizációs programokat, s jelölte ki a programban szereplő vállalatokat.³⁴ Nézőpontunkból e programok fontos jellemzője, hogy a programban szereplő vállalatok a gazdaságban foglalkoztatottak csekély hányadát érintették (becslésünk szerint legfeljebb 2-3 %-át). Bár a privatizáció előrehaladtával folyamatosan bővült az érintettek köre, az itt tárgyalt szakasz végéig sem érte el a foglalkoztatottak 10 %-át, azaz a számításba vehető 3 millió munkahelyből a 300 ezret. Még szerényebb a ténylegesen eladott cégek létszáma. (Csupán emlékeztetőül: eközben a csődök és felszámolások legalább 1 millió munkahelyet érintettek.)

1990 szeptemberében az ÁVÜ meghirdette az Első Privatizációs Programot (EPP).

³⁴ Az első és a második privatizációs programra vonatkozó megállapítások zömét az ÁVÜ 1991. májusi - az egyéves tevékenységet összefoglaló - beszámolója alapján ismertetjük.

A program - a kormány privatizációs koncepciójának megfelelően - arra törekedett, hogy „erősödjenek a gazdasági versenyviszonyok; bővüljön a tőkepiac; állami bevételek keletkezzenek; a kisbefektetők minél szélesebb rétege alakuljon ki; a privatizált vállalatok megerősödjenek, működőképességük, hatékonyságuk javuljon”. {ÁVÜ, 1990. szept.}

A program 20 vállalat értékesítését tervezte. A vállalati listán az ipar, a szállodai szolgáltatások, a kereskedelem, az idegenforgalom és a szállítás stabil pénzügyi helyzetű, az átlagosnál kedvezőbb gazdálkodási jellemzőkkel rendelkező vállalatai szerepeltek „amelyek privatizációja valószínűsíti a viszonylag gyors lebonyolítást”.³⁵ Az érintet cégek együttes létszáma

A 20, eredetileg az átlagosnál kedvezőbb helyzetű cég közül a Gamma Műveknél már felmerült a belső átszervezés követelménye, és a várhatóan jelentős létszámcsökkentés a vidéki telephelyeken.

Az EPP még biztató kilátásai közepette, 1990 decemberében az ÁVÜ meghirdette a Második Privatizációs Programot (MPP) is.

A program - elnevezésével ellentétben - nem annyira privatizálni, mint inkább rendet teremteni kívánt. A cél ugyanis a „kiürült” vállalatok helyzetének felülvizsgálata volt; miután a vagyon átkerült a most már társaságok formájában működő gyáregységekhez, részlegekhez, az ÁVÜ azt kívánta megvizsgálni, hogy mennyiben indokolt a vállalat fenntartása, illetve milyen lehetőségek vannak a valóságos privatizálásra.

A program során mintegy 60-80 vállalatot kívántak megvizsgálni, kéthavonként újabb 10-15 fős csoportokban. Az első 12 cég

³⁵ Az Első Privatizációs Programban szereplő vállalatok: Centrum Áruházak, Danubius Szálloda és Gyógyüdülő Vállalat, Erdészeti Gépgyártó Vállalat, Gamma Művek, Hollóházi Porcelángyár, Hungar Hotels, Hungexpo, IBUSz Rt., Idex Külker. Fővállalk. és Mérnökiroda Rt., Interglob, Kner Nyomda, Kiskunhalasi Építőipari Vállalat, MÉH Tröszt, Pannónia Szálloda és Vendéglátó Vállalat, Pannonplast Műanyagipari Vállalat, Pietra Épületkerámiaipari Vállalat, Richter Gedeon Vegyészeti Rt., Salgótarjáni Siküveggyár, Tritex Kereskedelmi Vállalat, Volán TEFU Rt. {ÁVÜ, 1990.}

az átalakulások során 126 társasággá bomlott.³⁶ A cégeknek az 1989. évi - azaz már teljesen bizonytalan érvényességű - adatok szerint együttesen mintegy 24 ezer alkalmazottjuk volt. *{Állami Számvevőszék, 1991. május.}* A vagyongazdálkodó központoknál általában minimális létszám maradt, akkor is, ha nemcsak az adósságokat vállalták át, hanem a vagyonnal is rendelkeztek.³⁷

A kiürült vállalatok értékesítése a program szerint 25-40 milliárd állami bevételt ígért. (Hangsúlyozták azonban, hogy a privatizációs bevételek realizálása csupán egyik, de nem kizárólagos cél.)

A programban az érintett vállalatok létszámáról nem esik szó; egyetlen cég kivételével (az Erdészeti Gépgyártó Vállalat „180 főt foglalkoztató kis- közép-vállalat”). Összességében azonban a 20 vállalat foglalkoztatási súlya is jelentéktelen volt; az akkori adatok szerint hozzávetőlegesen 23.500 fő.

A vásárlási feltételekben ugyan mindenütt szerepel, hogy az ajánlattevő vizsgálja meg a cég szervezeti struktúráját, s ha változtatást lát szükségesnek, közölje, milyen módon ajánlja végrehajtani a privatizációt megelőző változtatásokat.

A program kezdetben sikeresnek ígérkezett: a pályázat információs csomagjait több mint 800 jelentkező vásárolta meg. *{ÁVÜ, 1990. nov.}* Ajánlat már csak 300 érkezett (ez se kevés) az üzletkötések azonban egyre távolabbra tolódtak. A sokféle probléma között az egyik fő ok: „Sajnos, több vállalat pénzügyi helyzete kifejezetten kedvezőtlen. Néhány vállalat éppen 1990-ben vált veszteségessé vagy az elmúlt hónapokban került nehéz helyzetbe. A tanácsadók által végzett alapos

³⁶ A listán szereplő vállalatok: Csavaripari vállalat, Csepel Művek, Ruhaiipari Gépgyár és Kerékpárgyár, Elegant Május 1 Ruhagyár, Élelmiszer-gépipari Vállalat, Építőgépgyártó Vállalat, Ganz Szerszámgyár, Grabocenter Sz.V.V., Információ-technikai Vállalat, MOM, Szatmár Bútorgyár, Szék- és Kárpitosipari Vállalat, Szerszámgépipari Művek.

³⁷ A Borsodi Vegyi Kombinát például 1989. aug. 1-én alakult részvénytársasággá. A részvények döntő többségét a hús főszereplő BVK állami vállalat birtokolta. *{HVG, 1989. szept. 30.}*

penzügyi vizsgálatok még ott is komoly hitelterheket és egyéb nehézségeket mutattak ki, ahol ezek a problémák a kiválasztás idején az Állami Vagyonügynökség rendelkezésére álló adatokból nem tűntek ki”. *{ÁVÜ, 1991. május}*

1991. tavaszán megkezdődött a borvidékeken az állami gazdaságok és állami vállalatok - kétlépcsősre tervezett - privatizációja. Az első, előkészítő lépésekben szükségessé váltak a konkrét likviditási problémák rendezésére, a működőképesség fenntartására szolgáló intézkedések is.

Az érintett (foglalkoztatott) létszám csak becsülhető: legfeljebb 4-5 ezer fő; minthogy a 140-150 állami gazdaság és vállalat összesen mintegy 60 ezer embert foglalkoztatott.

Szóba került már az Építőipari Privatizációs Program is (10-15 nyereséges vállalat kiválasztása és értékesítésre felajánlása), az EPP gyakorlata szerint.³⁸ Az építőipar 1990. jan. 1-i adatok szerint mintegy 140 ezer embert foglalkoztatott *{KSH Évkönyv, 48. old.}*; a 10-15 vállalat létszáma - nagyvonalú becsléssel - 15-20 ezer főre tehető.

Program készült az előprivatizációra: a nagy üzlethálózatokból a kis, családi vállalkozásként működtethető üzletek értékesítésére, amelyek - az elképzelések szerint - „a privatizáció kezdeti szakaszában viszonylag nagy tömegű egzisztencia-teremtés lehetőségét kínálják”. *{ÁVÜ, 1991. május}*

Az érintett vállalatok több mint tízezer, 10 főnél kevesebb alkalmazottal működő üzletet jelentettek be; de csupán 30 %-uk volt állami vállalatok tulajdonában, a többinél legfeljebb a bérleti jogot lehetett

³⁸ Nyereséges vállalatot azonban már egyre nehezebb volt találni: „Az építőiparosok most leépítenek. ... A hazai építőipar egyre mélyebb válságba sodródik. ... az általános restrikció a 22-es {ÁÉV}-nél is érezteti hatását, aminek következtében a mintegy 1.500 dolgozó egyharmadát kénytelenek voltak elküldeni. A 31-es {ÁÉV} kismértékben csökkentette a létszámot, elsősorban az ésszerűbb termelési struktúra érdekében. ... A 43-as Állami Építőipari Vállalatnál sem rózsás a helyzet. ... az elsősorban lakásépítéssel foglalkozó vállalat előtt bezáródott a hazai piac. A cégnek le kellett építenie nagy lakásépítő kapacitását. ... Két házgyárukat kénytelenek becsukni, a

„eladni”. Az első körben meghirdetett 550 üzlet közül 73-at értékesítettek, kétharmadukat már egzisztencia (E)-hitelért.

A még ambiciózus programokkal párhuzamosan azonban már sűrűsödni kezdtek a gondok is. 1991 első felében a Gazdasági Kabinet többször tárgyalta „a KGST piac összeomlása által érintett vállalatok kezelésének” lehetőségeit. Az egyik előre-menekülési utnak 15 vállalat gyorsított privatizációja ígérkezett; ezeknél a cégeknél még 10-15 ezren dolgoztak. Minthogy az esetek többségében a jelentős piacvesztés erősen leértékeltelte a céget, végül is más megoldást próbáltak keresni.

Felmerült egyúttal a veszteséges, fizetéképtelen vállalatok további sorsa. Az ÁVÜ - akárcsak egy évvel korábban is - még nagy reményeket fűzhetett olyan cégek eladásához, mint a Ganz Danubius Hajógyár, a VIDEOTON, az ORION, az IKARUS, a Csepel Autógyár, az Ózdi Kohászati Üzemek stb. Időközben azonban, mint hirtelen kitűnt, közös jellemzőjüké vált a piacvesztés, az alacsony hatékonyság, a túlfoglalkoztatás; a fizetéképtelenség. Az eredetileg több tízezer főt foglalkoztató cégek a létszám gyorsuló leépítésére kényszerültek.

Minthogy hitelek, adósságállományuk értéke esetenként meghaladta a saját vagyonuk könyv szerinti értékét, az ÁVÜ úgy ítélte meg: a Vagyonügynökség tulajdonosi szerepe erősen megkérdőjelezhető. „A vállalatokat ... általában vállalati tanácsok vagy az ágazati minisztériumok irányítják, illetve ellenőrzik. Ugyanakkor a súlyosan eladósodott vállalatok gyakorlatilag már a hitelezők tulajdonának tekinthetők, ami ugyancsak vitathatóvá teszi az Állami Vagyonügynökség tulajdonosi szerepét”. {ÁVÜ, 1991. május}

Tulajdonképpen igazuk volt. Itt kezdődött azonban az a fordulópont, amikor a privatizáció foglalkoztatási hatásai kétfelé váltak. Az ÁVÜ által értékesített cégeknél több-kevesebb létszám elveszett a privatizáció következményeként, de a munkahelyek többségét éppen a

munkásokat elbocsátani. A cég másfél éve likviditási gondokkal küszködik”. {Népszabadság, 1991. jan. 17.}

privatizáció tartotta meg. A felszámoló cégek által eladott vagyonrészek pedig mentették meg a már megszűnésre ítélt munkahelyek tömegéből a menthetőt.

1991 mégis az optimizmus jegyében telt. Az ÁVÜ újabb programokat hirdetett: a befektetői kezdeményezésű privatizációt (amikor tehát nemcsak az ÁVÜ által felajánlott kínálatból lehet vásárolni, hanem a potenciális vevő kezdeményezhet). A jövővő vevőknek előírt, sokoldalú feltételrendszer egyike: „Az Állami Vagyonügynökség általában a jelenlegi állapotukban kívánja értékesíteni a vállalatokat. Ez azt jelenti, hogy a befektető a vállalatot adósságaival és egyéb kötelezettségeivel, valamint jelenlegi foglalkoztatottaival veszi át”.*{ÁVÜ, 1991. 9. old.}*

A gyorsítás érdekében szeptemberben megindult az önprivatizáció (későbbi nevén egyszerűsített privatizációs program). Előbb 47, majd további 57 kis- és közepes vállalatot választott ki az ÁVÜ,³⁹ ehhez később önként is csatlakozhattak vállalatok.⁴⁰ A terv szerint e cégeket az ÁVÜ által kiválasztott tanácsadó cégek adhatták el, az ÁVÜ pedig kész volt döntésük tudomásulvételére.

A kiválasztott cégek együttes vagyona - könyv szerinti értéken - az ÁVÜ hatáskörébe tartozó vagyonnak mindössze 1-2 százalékát jelentette. A cégek alig 60 ezer embert foglalkoztattak. Potenciális vevőként - mint az ÁVÜ igazgatóhelyettese nyilatkozta - négy vásárlói körre számítottak: „a dolgozókra, a menedzsmentre, a kárpótlási jegyek tulajdonosaira és azokra a külföldi kisvállalatokra, családi vállalkozásokra, amelyek érdeklődnek a magyar kis cégek iránt”.

³⁹ Az első, majd a második körbe került cégek listáját a Figyelő, 1991. nov. 14-i, majd dec. 5-i száma ismertette.

⁴⁰ Az ÁVÜ eredetileg 300 céget kívánt a programba bevonni, *{Népszabadság, 1991. okt. 11.}* de kész volt a kör jelentős bővítésére. *{Népszabadság, 1991. nov. 19.}* A HVG év végi összefoglalójában már 900 vállalatot említett. *{HVG, 1991. dec. 21.}* Az ÁVÜ igazgatóhelyettese 348 állami és tanácsi alapítású kisvállalat bevonásáról nyilatkozott. *{Figyelő, 1991. dec. 19.}*

Az önprivatizáció második ütemében, amelynek indításáról az ÁVÜ igazgató-tanácsa 1991. november végén döntött, „650-700 vállalat egyszerűsített privatizációra kerülhet sor, jellemzően a középállalati kategóriából”.⁴¹ {*Önprivatizáció - a vagyonyűgynökség szemszögéből Figyelő, 1991. dec. 19.*}

A megfigyelők ugyan borúlátóbbak: sem a dolgozók, sem a menedzsment nem rendelkezik a vásárláshoz szükséges tőkével, s nem kapnak bankhitelt sem. De ha az önprivatizáció minden tizedig vállalatot hozzásegítene az életben maradáshoz, az már jó lenne; enélkül ugyanis mind a tíz halálra ítélt. {*Kocsis Györgyi: Egyszerűsített privatizáció Vészkijárat, HVG, 1991. dec. 14.*}

1991. őszén nyilvánosságra került a kormány privatizációs stratégiája. (A dokumentumot a Napi Világgazdaság október 1-i száma teljes terjedelmében közölte.) A kormány döntése szerint meg kell különböztetni az állam vállalkozói vagyont és a nem vállalkozói (kincstári) vagyont. A vállalkozói vagyon is két részre oszlik: a privatizálható, illetve - ha időlegesen is - az állam tulajdonában maradó vagyonrészre. Az utóbbi külön szervezethez kerül és az itt kezelt vagyon sorsáról a kormány dönt.

A dokumentum részletesen felsorolta a privatizációs eljárásokat: vállalati kezdeményezésű privatizáció; privatizáció munkavállalói résztulajdonosi program alapján; vezetői vásárlás útján; állami kezdeményezésű privatizáció; felszámolással összekapcsolt privatizáció; intézményi tulajdonlás; privatizálás lízing segítségével; az előprivatizációs program.

A privatizáció szabályozásának és gyorsításának kormányzati szándéka sokféle változást indított ugyan el (például lehetővé tette a tartósan minősített állami vagyon feletti közvetlen kormányzati kontrollt, a

⁴¹ A program azonban nem indult el, a privatizáció körül kiélesedett, esetenként szélsőséges álláspontú politikai viták miatt.

döntést bírálók szóhasználatával: megkezdte a visszaállamosítást),⁴² de nem tudta érdemben befolyásolni a privatizálás ütemét.

Bár a privatizációs stratégia deklarálta, hogy 1994-re az állami tulajdon részaránya csökkenjen 50 százalék alá, s hogy a külföldi tulajdon részaránya „a jelenlegi 3 százalékról, mintegy 30 százalékra növekedjen”, a külföldi érdeklődés mérsékelt maradt; a tömegesnek remélt belföldi kereslet pedig, elsősorban a tökehiány miatt, a feltételezettnél jóval szerényebbnek bizonyult.

Az első privatizációs programban meghirdetett 20 vállalat közül az év végéig még egy sem kelt el. A második privatizációs program (a kiürült vállalati központok privatizálása) lassan feledésbe merült.⁴³ A történelmi borvidék-program az önkormányzati és a szövetségi törvény parlamenti elfogadására várt. Az Építőipari Privatizációs program - csakúgy, mint a többi, elképzelt akció - sorsa elbizonytalanodott, de formálódott az összeomló gazdaság egyre súlyosabb körülményei alatt.

A privatizáció azonban, ha nem is az elképzelt módokon, valamelyest mégis haladt. 1991 végére a Magyarországon működő, 42,7 ezer jogi személyiségű gazdasági társaság közül 1.499 volt teljesen és 1.578 többségi külföldi tulajdonban; 8.258 pedig belföldi többségű tulajdonban.⁴⁴

⁴² „Tart a visszaállamosítás” címmel közölte a *Figyelő*. {1992. aug. 6.} Voszka Éva cikkét, aki több tanulmányban bírálta a kormány erősödő centralizált irányítási törekvéseit.

⁴³ Mint az év végén az ÁVÜ egyik vezetőjével készített interjúból kiderült: az ÁVÜ „nem rendelkezik pontos statisztikákkal a kiürített vállalatok számáról” és, csak eseti elbírálással lehet eldönteni, hogy ezek a vállalatok miként privatizálhatók”. Több érintett vállalat lehetséges sorsát felvázolva kitűnt, hogy az ügyek jó részének rendezése még évekbe telhet. {Zsbori Ervin: *Kiürített állami vállalatok Holding magyar módra, Figyelő, 1991. nov. 21.*}

⁴⁴ „Néhány privatizált nagyvállalat jellemzői” címmel 18 vállalatról szóló listát közölt a HVG. Közülük 3 került teljesen külföldi tulajdonba: az Egri Dohánygyár, a Compack és a Szerencsi Édesipari Vállalat. A külföldi tulajdonhányad 80 %-nál magasabb arányú volt a Győri Kesz- és Ostyagyár, a Növényolajipari és Mosószergyártó Vállalat és a Kner Nyomda esetében. A felsorolt további 11 cégben ennél kisebb, de legalább 40 %-nyi volt - a többnyire külföldieknek eladott - tulajdon hányad. Egy cég - a Pharmatrade - került 100 százalékig magyar magántulajdonba. {Kocsis Györgyi: *Privatizáció és nyilvánosság A rejtelmes sziget, HVG, 1992. máj. 9.*}

A versenyhelyzet szempontjából adott értékelő áttekintést a privatizálás előrehaladásáról Vissi Ferenc. Megállapítása szerint domináns pozíciót őrzött meg a privatizáció a növényolajiparban (Feruzzi és Unilever), az izzólámpa és

{A nemzetgazdaság szervezeti struktúrája, KSH, 1992. április, 13 és 15. old.} A teljesen vagy nagyobb részben külföldi tulajdonú vállalatok már több mint százezer embert foglalkoztattak. {KSH, nem publikált adat.} A számításba vett 11.300 külföldi- és vegyes tulajdonú cégből 5.500 volt kereskedelmi vállalkozás. {Figyelő, 1992. márc. 5.} Az adatokból legalább két következtetés adódik. Az egyik: hogy a privatizálás egyre inkább függetlenedett a meghirdetett programoktól. A másik: hogy a magángazdaság kialakulása a külföldi és vegyes (kis) cégalapításokkal már egyre kevésbé kötődött a vagyonügynökség privatizációs tevékenységéhez.

1992-ben a megkezdett programok folytatódnak, némileg módosulva, s azzal a belátással, hogy az eljárások a feltételezettnél bonyolultabbak, nehezkesebbek.⁴⁵

Az első évben meghirdetett önprivatizációban résztvevőnek (most éppen 359 cég szerepelt a híradásokban) közül tíz cégnél fejeződött be a privatizáció. Ezt a modellt sikerének értékelve hirdették meg (ismét) „a program második lépcsőjét”. Az új vállalati lista „egyelőre 277 cégből áll”, a válogatáshoz az ezer főnél kevesebbet foglalkoztató, egymilliárd forintnál kisebb vagyonú vállalatokat vették figyelembe. {Önprivatizáció, másodszor Figyelő, 1992. máj. 7.} E vállalatok tényleges foglalkoztatottjairól nincs adat; az ÁVÜ-nél még mindig az 1989-es adatbázist használták, figyelem nélkül az időközben történt szétválásokra, esetenként drasztikus létszámcsökkentésekre.⁴⁶

fénycsőgyártásban (General Electric), a disszouzgáz-gyártásban (Messer-Griesheim), a háztartási hűtőszekrény-gyártásban (Electrolux) és a szénsavtermelésben (Linde). Ezen kívül ismerteti a cementiparban, a cukoriparban, a papíriparban, a közúti építésben, a nyomdaiparban, a nitrogén gázgyártásban jelentős pozíciót szerzett külföldi cégeket. {Verseny és privatizáció Aki mert, az nyert, Figyelő, 1992. jún. 18.}

⁴⁵ Első sorban különböző politikai erők fokozott állami ellenőrzést követelő fellépése miatt az év elején az ÁVÜ-nél úgy ítélték meg: a privatizációt a leállás fenyegeti. Interjú az ÁVÜ igazgató-helyettesével. {Figyelő, 1992. jan. 9.} Két hét múlva a privatizáció állásáról több írás is megjelent, egyik az E-hitel és a privatizációs hitel feltételeinek könnyítéséről, két írás pedig az előprivatizáció lassúságának, megfeneklésének okairól. {Figyelő, 1992. jan. 23.}

⁴⁶ Egyetlen példa a számtalan közül: az egykor a Rába nagyvállalattal összevont mosonmagyaróvári Kühne Mezőgazdasági Gépgyár 1989 után visszanyerte önállóságát. Az akkor 900 dolgozóból két, márcsak 270 dolgozót foglalkoztató,

Bár 1992-ben nőtt az érdeklődés az előprivatizációban felkínált üzlethelyiségek (vagy bérleti jogok) megvásárlása iránt, az E-hitelt, előnytelen feltételei miatt, 1992-ben csupán mintegy 3 ezren vették igénybe; azaz a boltoknak kevesebb, mint harmadát sikerült eladni.

Folytatódtak - talán kissé élénkültek is, de ez az adatokból nem állapítható meg egyértelműen - a külföldi és a vegyes tulajdonú vállalat alapítások. 1992-ben 4.100 ilyen cég alakult. Mint korábban, az új alapítású cégek vagyona is jellemzően kicsi maradt. 1991-ben a szervezetek több mint 90 %-ának birtokában az alapító vagyon kevesebb, mint 10 %-a volt. *{KSH, a nemzetgazdaság szervezeti struktúrája, 1992. ápr.}* 1992-ben az új cégek 92 %-a a vagyon, 8,7 %-át birtokolta. *{Statisztikai Havi közlemények, 1993/1. 70. old.}* Más szóval: nemcsak a külföldiek által alapított, hanem a belföldiekkel közös vállalatok zöme is kicsi. A kis tőkeerő természetesen nem szükségképpen jelenti a kis létszámot is, de az esetek jó részében a kettő mégis összefügg.

A tőkeerős hazai burzsoáziáról terjedő képzetek nem bizonyultak reálisnak.⁴⁷ Ha létezett is a Matolcsy által feltételezett magyar nagytőkés csoport, tagjai nem igazán jelentek meg a hazai vállalatok vevőiként, (legalábbis nem látható módon).

Sokkal jellemzőbb volt, hogy a nagy állami cégekhez nagy állami segítséggel jutottak hozzá többnyire a korábban igazi vállalkozói erényeket felmutató, a saját kisvállalkozásaikat annakidején felvirágoztató személyek (a felszámolás alatt álló Videotont százezer forintnyi saját tőkebefektetéssel átvevő Széles Gábor, a Pharmatrade-t megvásárló Palotás János stb.). Megjelentek persze új, a kisebb-nagyobb vállalatok tovább-

magyar-osztrák vegyes tulajdonú kft alakult. A többiek esélyei egyre romlottak: „Megrendelésük napról-napra fogyatkozott. Veszteségeik nőttek. Az öncsőd bejelentését így nem kerülhették el”. Bossányi Katalin: A Kühne gyár drámája *{Népszabadság, 1992. máj. 4.}*

⁴⁷ Matolcsy György úgy ítélte meg, hogy az 1990-es évtized elejére - zömében az 1980-as évek második felében kibontakozó vállalkozói folyamatok eredményeként - megszületett a magyar nagy tőke. „Ez a 10 MFt feletti vagyonok tőkésítésével alakul

működtetését ígérő magánvevők, társaságok is. (A néhány évig sztár-vállalkozóként reklámozott nevek többsége azóta eltűnt; a látványosan bukottak egy része pedig bíróság elé is került.)

Egyre általánosabbá vált viszont, hogy a vezetők és a dolgozók igyekeztek megvenni a céget, azaz munkahelyüket.

A vezetők és a dolgozók szándékát a társasággá alakulással együttjáró szervezeti decentralizáció, a kisebb-nagyobb egységek, tevékenységek szervezeti elkülönülése lehetőségeként, a piacvesztés, az eladósodás, a munkahelyek veszélyeztetettsége pedig gazdasági kényszereként érlelte, egyre szélesebb körben.

Noha adatszerűen nem bizonyítható (mert sehol sem készült összegzés), a tapasztalatok szerint százával alakultak olyan kis kft-k, ahol a vállalat és az alkalmazottak együttesen váltak tulajdonossá, az esetek jó részében az alkalmazottak még kisebbségi üzletrésszel. (Esettanulmányaink szerint elsősorban a nem tőke-igényes tevékenységeknél volt gyakori ez a megoldás, ahol az alkalmazottak - a 100-200 ezer Ft-os üzletrész-vásárláson kívül - elsősorban szakértelmüket, piacismeretüket tekinthették a továbbélést szolgáló tőkének. A pénzbeli befektetést megtakarításaikból, családi, baráti kölcsönökből szedték össze. A vállalat általában az egységnél addig is használt eszközöket vitte be apportként.) Sok helyütt tervezték, hogy - ha sikerül - fokozatosan megveszik a még vállalat tulajdonát képező üzletrészeket.

Az alkalmazotti vásárlások jó részéhez nem vették igénybe az előnytelen feltételű E-hitelt. Az újabb vásárlók azonban már számoltak a némileg könnyített hitelfeltételek és az ESOP elveit követő Munkavállalói Rész tulajdonosi Program (MRP) lehetőségével is. Az évről-évre ígért MRP-ről 1992-ben megszületett a törvény, és az MRP a továbbélés, a

ki, ma már többszáz nagyvállalkozó, vállalkozó család esetében családonként több százmillió forintos vagyont jelent”. {*Matolcsy 1991.*}

munkahelyek megőrzésének egyik legnépszerűbbé váló, reményekkel kísért programjává lett.⁴⁸

1992-ben azonban mindössze 8 cég MRP szervezete kapott engedélyt a cég megvásárlására.

1992-ben megalakult az ÁV Rt., a tartósan állami tulajdonban maradó vagyon kezelését végző szervezet. Az akkori becslések szerint 1.680 milliárdot tett ki az állami vagyon értéke, ebből kb. 780 milliárd tartozott az ÁVÜ-höz, s várt értékesítésre; a nagyobbik hányad azonban az ÁV Rt.-hez. Az utóbbihoz tartozó cégek vagyonának kisebb-nagyobb hányadát ugyancsak privatizálásra szánták, a becslések szerint mintegy 600 milliárdnyit. Mintegy 200-300 milliárdra becsülték a felszámolás alatt álló vállalatok vagyonát. *{Privatizáció, Népszabadság, 1993. május 13.}*

1993-ban (augusztusig) az ÁVÜ-höz tartozó vagyonból mintegy 27 %-ot sikerült privatizálni. Ebből az önkormányzatok 14 %-kal, a magyar befektetők 7, a külföldiek 6 %-kal részesültek. *{Privinfo, 1993. IX. 1.}*

1993 végére az ÁVÜ-nél 1.694 cég várt még privatizálásra. Közülük 284 állt felszámolás, 82 végelszámolás, 37 csődeljárás alatt. Összesen 446 céget adtak el legalább 50,1 %-os tulajdonhányaddal.

A privatizált, 50 főnél nagyobb cégeknél - közelítő számítás szerint - az adott vállalati körben foglalkoztatott, 2.626,5 ezer alkalmazott 8,3 %-a dolgozott.

Bár a külföldiek az értékesített vagyonból csak szerény mértékben vásároltak, az egyre nyilvánvalóbb hazai tőkehiány miatt is a

⁴⁸ A Munkaügyi Kutatóintézetben annak idején több mint húsz alkalmazotti vásárlási tervről gyűjtöttünk adatokat, amelyek több ezer munkahelyet érintettek. Az üzletrész vásárló alkalmazottak száma általában kisebb, mint a teljes létszám, de esetenként valamennyi dolgozó részt vesz a cég megvásárlásában. Például a Gázkészülék Javító Szerelő Kft-ben a 130 alkalmazott közül 104 rendelkezett üzletrésszel, a Gyár és Gépszerelő Vállalatból alakult Kft-ben 2.200 dolgozója közül 2.190, a Gyula Bútorgyártó Kft-ben 250-ből 180, a Herendi Majolika Kft-ben 281-en, az Ipari Épülettervező Rt-ben mind a 200 alkalmazott, a Kanizsa Sörgyár Rt-ben az 1.200-ból 419-en stb.

legelőnyösebbnek tekintett vásárlóvá lépett elő a tőkeerős, a megvett céget modernizálni, fejleszteni szándékozó, s így hosszabb távon munkahelyeket is teremtő külföldi vevő. 1993-ban 1.976 teljesen külföldi érdekeltségű és 2.310 vegyes tulajdonú társaságot jegyeztek be. Az ÁVÜ adatai szerint azonban a megalakult társaságokban még csekély maradt a külföldi részesedés aránya: a vegyes vállalatokban 41,2 %, az összes társaságra vetítve 4,2 %. *{Privinfo, 1993. IX/1. 36. old.}*

Az igazi áttörés a dolgozói tulajdonszerzésben történt. A szórványosabb egyéni vásárlások mellett 1993-ban a dolgozók vásárlása vált a privatizálás meghatározó formájává. A Munkavállalói Résztulajdonosi Program törvény életbelépését követően - többnyire a menedzsment kezdeményezésére - számos vállalat dolgozói jelentkeztek vevőként saját céjükre. Az 1992-ben engedélyezett néhány vezetői-dolgozói vásárlást követően 1993-ban (november elejéig) az ÁVÜ összesen 65 vállalatnál engedélyezte, hogy a cég az alkalmazottak MRP szervezetének tulajdonába kerüljön át. (Az egy évvel későbbi híradások összesen 124 MRP vásárlást regisztráltak 1993-ban, együttesen mintegy 50 ezer munkavállaló részvételével.)

3. sz. táblázat

Az MRP szervezetek által megvásárolt társaságok száma

1993. novemberéig

Ágazat	Társaságok száma	Jegyzett tőke ezer Ft	Dolgozók létszáma fő	MRP létszám fő	Az MRP-ben résztvevők a létszám %-ban
Ipar	25	8.421,788	13.833	8.007	58
Építőipar	12	456,210	1.274	553	43
Kereskedelem	18	11.762,919	4.816	3.120	65
Egyéb anyagi tevékenység szem. és gazd.szolg.	5	583,982	830	346	41
Eü.,szoc.,kult. szolg.	4	344,390	344	244	71
Közösségi és egyéb szolg.	1	403,000	179	92	51
Együtt*	65	25.745,739*	26.298*	12.362	47

* Az adat tartalmazza a táblázatban nem szereplő, egyéb, nem anyagi tevékenységű MRP szervezetek számát is.

Adatforrás: Privinfo, 1993. X/1. 29-30. old. és ÁVÜ adatközlés.

A megvásárolt cégek - három ipari vállalat kivételével - kis- és közepes méretűek; a legkisebb 31 fős, a legnagyobb - az iparon kívül - egy 754 fős, üzlethálózattal rendelkező kereskedelmi vállalat. A három, 1.400 fősnél nagyobb ipari vállalat kivételével az ipari cégek átlagléttszáma 320 fős körüli, az építőipari cégeké 100, a kereskedelmi cégeké 270 fő.

Az MRP szervezetek révén a jogi személyiségű gazdasági szervezetnél dolgozók (2.210,8 ezer fő) 1,2 %-a lett az alkalmazottak tulajdonává vált szervezetek dolgozója.

A vásárláshoz úgyszólván mindenütt az Egyszintencia-hitel segítségére volt szükség; ami azt is jelenti, hogy e szervezetek ténylegesen hosszabb törlesztési idő után kerülnek a vevők tulajdonába.

Az alkalmazottak által megvásárolt cégek kétségkívül munkahely-megőrzők, e képességük megtartása azonban ugyanúgy piaci helyzetük függvénye, mint minden más cégnél. Számos MRP-s cég helyzetét azonban rontotta, hogy a vásárláshoz a cégből is kivontak tőkét, holott a hazai cégek úgyszólván mindegyikének tőkebefektetésre lett volna szüksége.

Kevésbé bizonyult sikeresnek viszont a privatizálás egyik alapformájaként elképzelt lízing-szerződés. (A konstrukció lényege az, hogy az ÁVÜ a tulajdonában lévő részvényeket átadta az arra sikerrel pályázóknak, akik 6-10 év alatt részletekben fizetik ki a rendkívüli ráfordításként elszámolható lízing-díjat.) Az ÁVÜ 1992-ben szűk körben, kísérleti jelleggel meghirdetett pályázatai alapján 1993-ban 8 vállalatot vettek így át az 1-13 főből álló, többnyire a cég alkalmazottaiból megszerveződött lízing-közösségek. E cégek (köztük a Karamell Sütő- és Édesipari Rt., a Szolnoki Agroker Rt., a Start Autójavító- és Kereskedelmi Rt., a Budapesti Kőolajipari Gépgyártó Rt., a Soproni Ruhagyár Rt.) együttesen mintegy 3.000 főt foglalkoztattak. *{Privinfor, 1993. VIII/1. 4. old. és ÁVÜ közlés.}*

1993-ban összesen 20 társaság eladását hirdette meg az ÁVÜ úgy, hogy lízing-pályázatot elfogad; többségükre lízing-közösségektől érkezett pályázat.

1994-ben az ÁVÜ-nél és az ÁV Rt.-nél még mintegy 1.680 milliárdnyi vagyon várt privatizálásra. Az év végére a vagyon relatíve csekély mértékben, mintegy 40 milliárddal csökkent. Így az állam vállalkozói vagyonának könyv szerinti értéke 1.639,14 milliárdot tett ki. *{Heti Privinfor, 1995. jan. 31.}*

Ez a vagyon összesen 823 cégben testesült meg (1990. január 1-én még 1.848 cég tartozott az ÁVÜ-höz). A cégek száma az évek során többféle ok miatt változott: mind az ÁVÜ, mind az ÁV Rt. más vagyonkezelőktől átvett, illetve átadott cégeket, társaságokat hozott létre stb. Az összesen 1.893 cég közül, amelyekkel a két vagyonkezelő szervezet foglalkozott, 653-at sikerült száz százalékban privatizálni (35 %); és 536 szűnt meg, felszámolás, végelszámolás után (28,3 %).

Az ÁVÜ év végi számadása szerint a hozzá tartozó társaságok vagyonának csaknem felét sikerült 1994 végéig privatizálni. A vagyon 4,5 %-a az önkormányzatok tulajdonába került, 30 %-ot a magyar, 13 %-ot a külföldi befektetők vásároltak meg.

Az 1994 évi privatizálások további, a munkahelyeket is érintő jellemzője, hogy az állami vagyonkezelő szervezethez tartozó cégek sem vonhatták ki magukat az általános recesszió hatásai alól, s ha nem is kerültek csődhelyzetbe, többen rákényszerültek létszámuk csökkentésére. (Az ÁVÜ-höz tartozó, mintegy 670 cég közül az ÁVÜ 427-ről rendelkezett összehasonlítható létszámadatokkal. E körben az 1993-ban nyilvántartott 180,6 ezres létszám 1994 végére 16,6 ezer fővel, mintegy 9 %-kal csökkent.)

Az évek során kidolgozott különféle privatizációs programok többsége elfelejtődött; az egykor tervezett „privatizációs csomagok” helyét a többnyire már évek óta tartó (esetleg egy régebbi privatizációs akció részét képező) egyedi értékesítések vették át. Az év során ugyan - a privatizáció élénkítése, s a hazai befektetők tulajdonához jutása elősegítésének érdekében - egy ideig napirenden szerepelt az ún. kisbefektetői részvény-program, amely kedvezményes részvényvásárlással kívánta a befektetési kedvet élénkíteni, a hazai befektetők körét szélesíteni. A program - sokféle ok miatt - nem született meg. Az egyik ok a már addig is nagyarányú, hitelre történt értékesítés volt. Az E-hitellel, kárpótlási jeggyel eladott vagyon az államnak nem hozott bevételt, s a vevőknek a cégek feljavításához sem volt pénze. 1994-ben az ÁVÜ bevételeinek mindössze kb. 20 %-át, az ÁV Rt-nél pedig mintegy harmadát adták a vevők készpénzben. *{Figyelő, 1995. márc. 9.}*

A külföldi vevőknek értékesített vagyon aránya az előző évi 6 %-ról 13,4 %-ra nőtt. Az ÁVÜ közlönye szerint az ÁV Rt. 14, az ÁVÜ 385 társaságába történt külföldi befektetés 1990 óta. *{Heti Privinfo, 1995. jan. 31.}*

A külföldi vásárlóénál azonban nagyobb arányú volt a belföldiek tulajdon-vásárlása.

Az 1994 végéig az állami vagyonkezelő szervezetek által privatizált vagyonnak már 30 %-át vették meg a hazai befektetők.

Ez az arány - a Privinfo közlése szerint - 1993 szeptemberében mindössze 7 % volt; amiben már benne szerepelt az önprivatizáció során megvásárolt 200 kis- és közepes vállalat, az előprivatizációban értékesített 9.870 üzlet; a földárveréseken 170 ezer család által megvásárolt, 15 millió aranykorona értékű termőföld.

Az új tulajdonosok egy része magánszemély (társaság), egy része azonban a cégnek hitelező bank.⁴⁹

A belföldi vásárlások fő formája - mint már 1993-ban is - a Munkavállalói Részvénytulajdonosi Program (MPR) maradt. A többnyire a vezetők kezdeményezésére megalakult MRP szervezetekhez általában a dolgozók nagy többsége csatlakozott; vevőként az MRP szervezet jelentkezett. 1994-ben 62, 1990-től összesen 195 céget vásároltak meg így a dolgozók.

MRP szervezetek a gazdaság minden ágában jelentkeztek

⁴⁹ Néhány péda:

- A Budapest Bank Rt (BB) tulajdonába került a néhai Pest-Nógrád Megyei Húsipari Vállalat ceglédi üzeme, miután október 7-én a 455 millió forintos vételárat kínáló Valdi nevű belorusz társaság képtelen volt fizetni. A BB, amelynek egyébként mintegy 2 milliárd forinttal tartozik a ceglédi gyár, végül is 450 millió forintért jutott az ország legmodernebb húsipari üzeméhez. A bank vállalta, hogy a 450 dolgozót jogutódlással átveszi, és a vételárat novemberben befizeti a felszámoló Budapest Investment RT-nek. A BB további 300-400 millió forint forgóeszköz-hittel is ellátja új szerzeményét, amelyben egy hónapja áll a termelés. {HVG, 1994. nov. 19.}
- A Magyar Befektetési és Fejlesztési Bank Rt. (MBFB RT) és a Békéscsabai Konzervgyár felszámolást végző Pénzügyi Központ tegnap előszerződést kötött arról, hogy a gyár épületeit és technológiáját 570 millió forintos vételáron az MBFB Rt. veszi meg. --- A gyár tartozása a MBFB Rt felé egyébként meghaladja a vételárat. A jelenlegi 650 dolgozó folyamatos foglalkoztatása biztosított, a jövő évi feladatok ellátására szezonban 200-300 főt vesznek majd fel. {Népszabadság, 1994. nov. 18.}

vevőként.⁵⁰ 1994 novemberében, a Rész-Vétel Alapítvány adatai szerint az MRP-vásárlások 49,5 %-a a feldolgozóiparban, 25,8 %-a a kereskedelemben, 12 %-a az ingatlanügyek, bérbeadás ágazatban, 8,1 %-a az építőiparban és 4,6 %-a egyéb területeken történt.⁵¹

⁵⁰ A korabeli újsághírek szerint:

- A három éve húzódó, sikertelen privatizálások után megalakult az MMG Automatikai Művek Rt. (MMG AM Rt.) 2.584 tagot számláló MRP-szervezete. A 2,8 milliárd forintos alaptőkéjű cég többségi részvény-csomagjaiért 1.316 milliárd forintot ajánlottak a leendő tulajdonosok, melyből 270 millió forintot E-hitelből, 575 milliót részletre törlesztettek, 407 millió forintot pedig a vagyonpolitikai irányelvek alapján vételár-kedvezményként vehetnek igénybe. A fennmaradó mintegy 64 millió forintot pedig készpénzzel egyenlítik ki.
- Vállalati MRP-szervezet kívánja megvásárolni a 777 millió forint jegyzett tőkéjű Glóbus Nyomda Rt állami tulajdonrészét. A 210 dolgozó 70 %-a jelezte részvényvásárlási szándékát. {HVG, 1994. jún. 25.}
- A dolgozók a Szabolcs tej Rt többsége. Az Állami Vagyonügynökségtől (ÁVÜ) a dolgozók és a vezetők konzorciuma vásárolhatja meg 229 %-os árfolyamon az 1994. január 1-én 458,5 millió forint jegyzett tőkével és 357,7 millió forint tőketartalékkal létrehozott Szabolcs tej Részvénytársaság felét plusz 1 részvényt. A mintegy ezer főt foglalkoztató társaság dolgozói, valamint vezetői 20 millió forintnyi E-hitel és több mint 500 millió forint névértékű kárpótlási jegy révén szerezhetik meg a többségi tulajdont. {HVG, 1994. szept. 3.}
- Elkelt a Szeged Nyomda. Lezárult a 150,3 millió forintos alaptőkéjű, de 168,7 millió forint tartozással terhelt, 100 %-os állami tulajdonban lévő Szegedi Nyomda Rt privatizációja: a céget pályázaton kívül a nyomda MRP-szervezetéből (90 %) és a 150 Év Kft-ből (1 %) álló konzorcium nyerte el. {HVG, 1994. márc. 26.}
- A cég dolgozóiból alakult konzorcium megvásárolhatja a Solbent Rt 75 % mínusz egy szavazatnyi állami tulajdonrészét - döntött az Állami Vagyonügynökség igazgatótanácsa. {Népszabadság, 1994. jún. 2.}
- A cég vezetőiből és a dolgozók MRP-szervezetéből alakult konzorcium 113 %-on vásárolhatja meg a Kossuth Nyomda Rt 350 millió forintos (50 % plusz egy részvény) tulajdonrészét. A 23 fős vezetői MBO-szervezetből és a 750 tagú MRP-szervezetből alakult konzorcium a vételár kisebbik részét 15 évre felvett, s 3 év türelmi idővel törlesztendő E-hitellel, nagyobbik részét készpénzzel, illetve minimális mennyiségű kárpótlási jeggyel fizetné ki. {HVG, 1994. nov. 5.}

⁵¹ A szeptember végéig megkötött szerződésekről számolt be a Népszabadság: „Az MRP főleg a feldolgozóiparban és a kereskedelemben, a szolgáltatásban és az építőiparban jutott szerephez. Az élelmiszeriparban 19 cégben, a textil- és bőriparban 9, a vegyiparban és a műanyagiparban pedig 8 társaságban váltak így tulajdonosokká a munkavállalók. Az építőanyag-iparban 9, a gépgyártásban 11, a villamosiparban és a híradástechnikában 10, a bútorigarban pedig 5 társaságban, a kiadók és nyomdák körében 10 cégnél volt vevő az MRP. A kereskedelemben 21, a járműiparban viszont csak 2 MRP-s vállalat működik. A leggyakoribb a mérnöki tanácsadást nyújtó és tervező vállalatok körében az MRP-s kivásárlás. Az MRP-s cégek 32 %-a Budapesten működik. A munkavállalók a 200-nál kisebb létszámú cégekben szerveztek leggyakrabban tulajdont, ebbe a körbe tartozik az MRP-s kivásárlások 46 %-a. A cégekben átlagosan a dolgozók 68 %-a vált az MRP-szervezet tagjává és ezzel tulajdonossá. A munkavállalók az esetek kétharmadánál többségi tulajdont szereztek. {Népszabadság, 1994. nov. 3.}

Összességében a 20 főnél nagyobb szervezetekben foglalkoztatott 2.898,8 ezer alkalmazott közül mintegy 90-95 ezer dolgozott MRP tulajdonú cégnél, az összlétszám mintegy 3,1-3,2 %-a. Egy évvel korábban az arány 1,2 % volt.

Az MRP-vásárlások egyik fő célja kezdettől a cég továbbműködtetése, a munkahelyek megőrzése volt. Pontosabban: a lehető legtöbb munkahely megőrzése, mert az alkalmazottak által megvett cégek egy részénél is rákényszerültek a létszám csökkentésére. A tapasztalatok szerint az MRP - a cég talponmaradása, működőképességének fenntartása érdekében - tudomásul vette a létszám indokolt csökkentését.

Az alkalmazottak által megvásárolt cégek között voltak sikeresebbek és piac (vissza)-szerzéssel küszködők egyaránt. Általában a kevésbé tőkeigényes cégek működtek hatékonyan; a többségnek azonban friss tőkére lett volna szüksége a működéshez, modernizáláshoz. A vásárláshoz jelentős hiteletet felvett cégek esetében azonban erre kevés volt az esély, valószínűvé vált néhány cég bukása is.⁵²

Mindenesetre az MRP-nek jelentős szerepe volt a mintegy 90-95 ezer munkahely megőrzésében, különösen ott, ahol nem is jelentkezett más, fizetőképes vevő a cég megvételére.

Az alkalmazotti tulajdonszerzés másik népszerű formájának remélt lízing-szerződés azonban egyre kevésbé váltotta be a hozzáfűzött reményeket: az első 9 vállalat után 1994-ben mindössze 15 további cég került lízing-közösség birtokába.

⁵² „Rövidesen kihirdetik az 1991. végén, az MRP-ötlet próbájának szán privatizáció főszereplőjének, a Montex Gyár- és Gépszerelő Vállalkozás Kft-nek (GyGV) a felszámolási eljárását. A GyGV felszámolása során ugyanis a 800 milliós forint törzstőkéjű cég 82 %-át birtokló munkavállalók várhatóan teljes egészében elvesztik a papíron már megszerzett tulajdonukat: az 1992 elején munkavállalói kézbe került cég 2 milliárd forintnyi adóssága ugyanis jóval több, mint a vagyona, amely könyv szerint csupán 600 milliót tesz ki. Az 1992-ben még több mint 2.400 MRP-tag - illetve az azóta bekövetkezett leépítés miatt már csupán nem egészen 1.300 kvázi-tulajdonos - minden bizonnyal keserűen tapasztalja meg a GyGV megszűnését. {HVG, 1994. máj. 14.}

A lízing-konstrukció - nézőpontunkból - ugyancsak elsődlegesen munkahelymegőrző.

1994. végén még 385 cég volt 95-100 %-ban az állami tulajdonban, s az állam volt a többségi (50-95 %-ban) tulajdonosa további 147 cégnek. A többiekben az állam kisebbségi tulajdonossá vált.

Az ÁVÜ-nél és az ÁV Rt-nél - a becült adatok szerint - mintegy 300 ezer fő dolgozott a privatizálásra váró cégeknél.

A vagyonkezelő szervezetek privatizációs akcióinál azonban 1994-ben már jóval nagyobb szerepet játszott a foglalkoztatásban a felszámolás alatt álló állami vagyon értékesítése.

A felszámolókhöz került többszáz cég vagyonáról - tudomásunk szerint - nem készült összegzés; feltehetően azért sem, mert a cégek könyv szerinti értékét folyamatosan át (jellemzően le) -értékelte a piac, a vevők ítélete. (Legfeljebb olyan adatok kerültek időről-időre nyilvánosságra, hogy hány milliárd a TB, az APEH, a bankok, a közművek követelése.) A felszámolókhöz került cégek sokasága sohasem tartozott a vagyon kezelőkhöz (például még a minisztériumok által felszámolásra, végelszámolásra ítélt cégek, vagy az átalakulás, társaság-alapítás idejére tönkrementek). Az évek során azonban az ÁVÜ-höz és az ÁV Rt-hez került cégek közül is többszáz szűnt meg, végelszámolással törölték a gazdálkodók közül, vagy adták át a felszámolóknak. (Mint jeleztük, 1994. végéig 536 cég került ki ily módon a vagyonkezelő szervezetektől, jelentősen csökkentve egyúttal az értékesíthető cégek számát.)

Bár a „privatizálás” kifejezést mindvégig az állami vagyon értékesítésére használtunk, nem kétséges, hogy privatizáció zajlott a felszámolások során is. Nem a vagyonértékesítő szervezeteken keresztül, de ténylegesen az állami vagyont értékesítették a felszámolók az állami cégek eladásakor.

Adatszerűen ugyan nem bizonyítható, de a folyamatokat jellemző, részleges információk alapján arra lehetett következtetni, hogy a

felszámolás alatt álló cégek értékesítése során 1994-re már valószínűleg több, de legalább annyi munkahelyet sikerült megmenteni, mint a vagyongazdálkodók által irányított privatizációkkal.

2.3 A foglalkoztatási hatások

A privatizáció kezdetén, 1991-ben a Privatizációs Kutatóintézet által kiadott Privatizációs barométer a Szonda Ipsos felmérését közölte, „*A magyar társadalom ismeretei és nézetei a privatizációról*” címmel. A megkérdezettek jó részének még eléggé bizonytalan képzetei voltak a privatizációról, 68 % mégis úgy vélte, hogy a privatizáció miatt nagyobb lesz a munkanélküliség. Sőt, azok körében, akik tudták, mi a privatizáció, 74 % tételezte fel a privatizáció munkanélküliséget növelő hatását. *{Privatizációs barométer, 1991/1. 36. old.}*

Pedig a közvélekedést még egyáltalán nem támasztotta alá a privatizáció addigi menete. Mint az előző rész módszeresen bemutatta: az ÁVÜ 1990-91-ben meghirdetett programjai, ha az elképzelések tökéletesen megfelelően teljesülnek is, legfeljebb néhány tízezer dolgozót érintenek az ÁVÜ-höz került cégek mintegy 2,7 millió munkahelye közül. A gyakorlatban még ennyi sem történ; a programokat többnyire csak meghirdetni lehetett, elindítani azonban nem, legfeljebb nagy késéssel, erősen módosultan.

Részben a gyors siker reménye, részben a kormányhoz közelálló gazdaságpolitikusok türelmetlensége terjesztette ki minden, a vagyonnal kapcsolatos akcióra a privatizáció fogalmát: „privatizáció” lett a spontán társaság alakulás, az ÁVÜ által ellenőrzött átalakulás (mint a már említett „nyers privatizáció”) sőt, még a „*Hol tartott a privatizáció 1993 végén?*” címmel közreadott lista is úgy számol el az állami vállalatokról („átalakult, nem alakult át, felszámolás alatt, végelszámolás alatt, csődeljárás alatt, meghirdetett értékesítési pályázat, még le nem zárt pályázat”) mintha a felsoroltak mindegyike a privatizáció egy-egy fokozatának minősülne. *{Népszabadság, 1994. febr. 3.}*

Nem csoda, ha a közvélemény a növekvő munkanélküliséget a privatizáció számlájára írta. A vélekedést csak erősítették olyan nyilatkozatok, mint az Érdekvédelmi Tanácsadó szolgálat igazgatójéé, aki szerint - mint a Privatizációs Kutatóintézet által ugyancsak 1991. első negyedében kiadott, „*A magyar átmenet fehér könyve*” című elemzés idézi: „A munkavállalók rövid távon a privatizáció szenvedő alanyai”. {Csorba J.-Zöldné, szerk. 1991.}

Kétségtelen, hogy a tulajdonos-váltással összefüggésben kezdtek felbukkanni az elbocsátások hírei; még akkor is, ha az új tulajdonos a (részleges) továbbműködés lehetőségét nyújtotta az egyébként felszámolásra ítélt cégnek.

Tény azonban az is, hogy az új tulajdonosok általában kisebb létszámmal kívánták továbbműködtetni a birtokukba került üzemeket. Minél nagyobb cégről volt szó, annál valószínűbben csökkentették a létszámot.

Bár már 1992-ben is előfordultak biztatóbb hírek, úgy látszott, az új tulajdonosok határozott racionalizálása miatti félelmek igazolódnak.⁵³

Holott az elbocsátások tömegét még mindig a csődök, felszámolások okozták. (Lásd: Szemelvények 1.)

Mindezen túl: számos vállalatnál, mire a privatizálásra sor került, túljutottak a tömeges leépítésen.⁵⁴

1994-re a külföldi vásárlásoknak már három, nem egyenlő súlyú, de jól elkülöníthető foglalkoztatási hatása érvényesült.

⁵³ Sőt, a kezdetben veszteséggel működő legnagyobb vállalatok külföldi tulajdonosai - a várt lehetőségekben csalódva - a magyar államtól egyebek között a foglalkoztatás csökkentésével fenyegetve igyekeztek előnyösebb működési feltételekhez jutni. A jelenséget több példával alátámasztva elemzi Voszka {1993. 55-69. old.} Példái között szerepel a Tungsram - GE, amely több ezer ember elbocsátása után 1992 tavaszán néhány hetes leállásra is kényszerült, s a két nagy papírgyárban is érdekelt osztrák befektető, aki időlegesen le is állította a Szolnoki Papírgyárat stb.

⁵⁴ Már idézett esettanulmányainkon túl erre példa a Chinoin is, amelyben a francia Sanofi kisebbségi tulajdonossá vált. A cég a privatizálást megelőzően csaknem ezer fővel csökkentette létszámát. {HVG, 1992. ápr. 25.}

- 1.) A vevők többsége változatlanul a létszám valamelyes csökkentését tekintette indokoltnak. Egy elemzés szerint 277 privatizációs szerződés feltételeként a vevők 168 esetben vállalták a dolgozói létszám megtartását. (Az adatokban a bel- és külföldi vásárlások együtt szerepelnek.) A 168, írásban megerősített ígéret 20 %-a a szerződés aláírásakor meglévő létszám teljes megtartására vonatkozott, 70 %-nál pedig a létszám legfeljebb 10-15 %-os leépítését vállalta a befektető. *{Figyelő, 1994. szept. 8.}*
- 2.) Szaporodtak a dolgozók megtartásáról, sőt a létszám bővüléséről szóló híradások. A nagyobb külföldi cégek közül több kezdett jelentős fejlesztésbe, s készült többszáz fő felvételére. A hírekben szereplő számok nagyságrenddel nagyobbak az egy évvel korábinál. A külföldi tulajdonú, s a vegyes vállalatok - a privatizált hazai cégekkel együtt - egyre inkább létszám-felvevőkké váltak.
- 3.) A privatizáció legerőteljesebb foglalkoztatási hatása, a meglévő munkahelyek többségének megőrzése. A vevők - néhány kivételtől eltekintve - tovább kívánták működtetni a megvásárolt céget. Bár a külföldi, s a vegyes tulajdonú cégek sem mindegyike bizonyult sikeresnek,⁵⁵ s akadtak csalók is, a többség a tevékenység fenntartására (és ha lehet, fejlesztésére) törekedett. (A példákat lásd a 2. és 3. Szemelvényekben.)

Egyértelműen munkahely-megőrzőnek tekinthető az MRP program, s a csekély hatókörű privatizációs lízing. Összhatásában ilyennek tekinthető az Előprivatizációs program szerinti üzlet (és bérleti jog) értékesítés is.

⁵⁵ Már 1992-ben néhány nagyobb vegyes vállalat került csődbe, vagy felszámolásra, például a Csepel Swinn kerékpárgyár, a Csepeli Szerszámgyár, a Győri Textilművek, a recski ércbányászat. (Idézi: Voszka, 1993. 55. old.) A csődök később is folytatódtak.

- Jól ismert például a Cyklon-Berstal esete, ahol a dolgozók - több hónapnyi elmaradt bérüket követelve - elfoglalták az egyébként felszámolás alatt álló gyárat. „A dolgozói létszámot drasztikusan csökkenteni kell; jelenleg mintegy 200 ember elbocsátása van folyamatban”. *{Népszabadság, 1994. nov. 14.}*

Kétségtelen, hogy az új tulajdonosok gyakran szélnek eresztették a bolt régi személyzetét, de többnyire csak a személyek cserélődtek (bármilyen fájdalmas volt ez az elbocsátottnak), mert a létszámot saját embereikkel (jobbára családtagjaikkal) töltötték fel.

1994. végén az ÁVÜ Igazgató Tanácsának akkori elnökhelyettese, Diczházi Bertalan készített becslést a gazdaság különböző ágazataiban a privatizálás mértékéről. A magánosítást 1994-ben a kereskedelemben, az élelmiszeriparban, a gyógyszeriparban, a gépipar egyes ágazataiban (háztartási gépek, autóalkatrész-gyártás, kis- és közepes gépipari cégek), valamint az építőiparban tekintette jelentősnek.

A privatizálás mértékére vonatkozó szakágazati becslése:

90 % felett: sör-, dohány-, növényolaj-, édesség-, üdítőital és ásványvíz-előállítás; kozmetikai- és háztartás-vegyipar, festékgyártás; háztartási gép-, fényforrásgyártás; út- és hídépítés; biztosítási ágazat; személygépkocsi-összeszerelés; cement- és égetettmész-gyártás, nem fém ásványi termékek gyártása; javító-, karbantartó szolgáltatások; kábelgyártás, ipari gázgyártás;

75-90 %: kereskedelem; mezőgazdasági termelés; műanyag-feldolgozás; építőipar, bútorgyártás, szerelőipar; téglá-, cserépgyártás; cukor-gabona-, bor-, szesz-, hűtő- és sütőipar; irodagép- és számítógépgyártás, híradástechnikai termékek gyártása, elektronikai alkatrésztermelés; ruházati-, konfekció és kötöttáru-termelés; telefongyártás, telefonközpont-összeszerelés;

50-75 %: tejipar, konzervipar, baromfi-feldolgozás, húsipar; szállodaipar; villamosipari gépek gyártása, gépek, gépi berendezések gyártása; papíripar, alumínium-feldolgozás; nyomdaipar és kiadói tevékenység; gyógyszeripar; fafeldolgozás; műszer- és szerszámgyártás; cipőgyártás, polisztirol- és poliuretán előállítás;

30-50 %: távközlés és légi közlekedés, közúti fuvarozás; bőrgyártás; üvegyártás; mezőgazdasági-gépgyártás;

20-30 %: vas- és acélfeldolgozás, acélszerkezet-gyártás; autóbuszgyártás, hátsóhidgyártás; növényvédőszer-gyártás; bankszolgáltatás; textil alapanyag-ipar;

2 % alatt: kőolaj-, földgáz-, szén-, bauxitbányászat; kőolaj-feldolgozás, timföldgyártás; vas-, acél- és alumíniumkohászat; műanyag alapanyag-gyártás (polietilén, PVC); műtrágya-, vegyiszál-, gumigyártás; elektromos- és hőenergia-termelés és szolgáltatás; víz-, gáztermelés és -szolgáltatás; vasúti szállítás, szennyvíztisztítás; postai szolgáltatás.

{Megjelent a Figyelő 1995. február 5-i számában.}

Bár a becslés alapjául szolgáló ágazatok nem teljesen azonosak a KSH által alkalmazott besorolással, és a becslések is eléggé tág határúak, a szakágazati foglalkoztatási adatok alapján megkíséreltük kiszámítani a privatizálással érintett létszámot.

Kétféle becslést is készítettünk: az ágazati létszámadatok alapján számítható minimális és maximális létszámra. Az utóbbi kiszámításánál Diczházi Bertalan volt segítségünkre.⁵⁶

4. sz. táblázat

Becslés a nemzetgazdasági ágak privatizált cégeinél foglalkoztatottak létszámáról

ezer főben

Nemzetgazdasági ág	A 10 főnél többet foglalk. szervezet 1994 évi létszáma	Ebből privatizált			
		minimálisan		maximálisan	
		főben	%	főben	%
A+B Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás	194,0	132,5	68,3	155,0	80,0
C Bányászat	21,4	0,1	0,5	0,1	0,5
D Feldolgozóipar	761,1	322,9	42,4	387,9	51,0
Ebből:					
Élelmiszer, ital és dohánytermék	151,5	93,2	61,5	110,0	72,6
Textília, ruházati és bőrtermék	138,3	69,5	50,0	69,5	50,0
Fa, papír és nyomdatermék	60,5	30,0	49,6	35,0	57,0
Vegyipar	89,6	17,9	20,2	18,4	20,0

⁵⁶ A megjelölt ágazatokat beazonosítottuk a KSH új ágazati osztályozási rendszerének szakágazatonkénti meghatározásaival. (Ez megközelítően sikerült.) Mivel az 50 fő feletti szervezetek teljes körűen szolgáltatnak adatokat, kigyűjthettük e cégek szakágazatonkénti 1994. IV. negyedévi létszámát. Ebből kiszámítottuk a privatizálás megjelölt százalékos mértékét. A minimális becsléshez a megjelölt százalékok középátlóját vettük. Az így kapott %-os értéket vetítettük a 10 fő feletti szervezetek 1994. évi létszámára, ágazatonkénti megoszlásban. Megjegyezzük, hogy az 50 fő feletti szervezetek létszáma csupán 15 %-kal alacsonyabb a 10 fő felettiekénél. A maximális becslést Diczházi Bertalan gyakorlati ismereteinek felhasználásával készítettük.

Nemesfém ásványi termék	34,0	6,0	17,8	25,0	71,4
Kohászat és fémfeldolgozás	85,0	5,8	6,8	10,0	11,8
Gépipar	175,2	82,8	47,6	100,0	57,4
Egyéb feldolgozó-ipari termék	28,0	17,7	63,3	20,0	71,4
E Vill.energia-, gáz-, hő- és vízellátás	97,6	1,0	1,0	2,0	2,0
C+D+E Ipar	880,1	324,0	36,8	390,0	44,3
F Építőipar	149,6	84,8	56,7	120,0	80,2
G Kereskedelem, javítás	274,4	200,0	72,9	220,0	80,3
H Szálláshely, vendéglátás	64,6	12,1	18,9	50,0	78,2
I Szállítás, posta és távközlés	257,4	23,4	9,1	30,0	11,7
J Pénzügyi tevékenység, biztosítás	66,3	28,0	42,3	30,0	45,2
K Ingatlanügyletek, egyéb szolg.	113,2	-	-	-	-
L Közigazgatás	266,9	-	-	-	-
M Oktatás	303,1	-	-	-	-
N Egészségügy	248,9	-	-	-	-
O Egyéb közösségi és szem. szolg.	80,3	0,2	0,2	10,0	12,5
ÖSSZESEN:	2.898,8	805,0	27,8	1.005,0	34,7

Tudtuk ugyan, hogy a vállalatokéni számítás sokkal megbízhatóbb lenne, hiszen azonos ágazatban vannak lényegében már privatizált, illetve még zömmel privatizálásra váró, eltérő méretű cégekből álló szakágazatok, ilyen elemzésre azonban nem volt módunk. Az egyetlen, viszonyításként felhasználható adat az ÁVÜ-től származik.

Az ÁVÜ rendelkezésünkre bocsátotta a még kisebb-nagyobb hányadban privatizálásra váró cégeinek részleges - 427 céget tartalmazó - listáját. E cégeknél 1993-ban 180.609, 1994-ben 163.956 főt foglalkoztattak. A cégek 40 %-a volt 300 főnél nagyobb, közülük 36 cég ezer főnél többet foglalkoztatott. 4 cég létszáma meghaladta a 3-4 ezer főt. A 427 cég fele még 80-100 %-ban állami tulajdonú, a 100 %-os állami tulajdont legfeljebb az önkormányzatnak átadott, vagy dolgozói részvényekre fenntartott vagyronrész csökkentette. A cégek 60 %-ában az állam volt még a többségi tulajdonos. Némelyik nagy cég az adott szakágazat legnagyobb foglalkoztatója, ezt azonban a nemzetgazdasági ág aggregációs szintjén nem vehettük figyelembe.

A különböző források adatai alapján készített becslés eredménye: a kis magánszektor (egyéni vállalkozók és nem jogi személyiségű társaságok) mintegy 886 ezer keresőjével együtt a 4,1 millió kereső mintegy 41-46 %-a

dolgozott 1994-ben a magángazdaságban, beleértve a mezőgazdaságot is.⁵⁷ Azaz, a magánszektor a keresőknek még kisebb hányadát foglalkoztatta, mint az állami, önkormányzati és szövetkezeti szektor.⁵⁸

A becslésünk realitását tanúsította a Magyar Háztartás Panel más módszerekkel nyert eredménye.

A Magyar Háztartás Panel 1994 tavaszán 1.814 háztartásban, mintegy 4.000, a lakosságot reprezentáló személy megkérdezése alapján a foglalkoztatottak munkaerőpiaci státuszáról az alábbi megoszlást kapta.

5. sz. táblázat

**A foglalkoztatottak megoszlása munkahelyük gazdálkodási formája szerint
(az adott év március)**

	1992	1993	1994
költségvetési szerv	15,7	17,4	20,7
állami vállalat	33,2	21,8	10,0
önkormányzati vállalat	4,8	5,4	4,4
hagyományos szövetkezet	7,4	5,9	5,0
állami tulajdonú gazdasági társaság	7,1	11,8	14,0
részben magán tulajdonú gazdasági társaság	8,6	10,8	13,3
magán tulajdonú gazdasági társaság	13,9	17,0	21,2
magánvállalkozás	9,5	9,9	11,5
Összesen	100,0	100,0	100,0

Adatforrás: Magyar Háztartás Panel, „Társadalmi átalakulás 1992-1994”, 11. old.

Azaz, a magángazdaságban foglalkoztatottak aránya 1994-ben 32,7 % volt. (A részben magántulajdonban lévő társaságokban foglalkoztatottakat nem vettük figyelembe, mert azok egyúttal részben állami, szövetkezeti vagy önkormányzati tulajdonúak, s nem lehetett megállapítani, hogy kisebbségi vagy többségi magántulajdonról van-e szó.)

⁵⁷ A becslési eljárást részletesebben ismerteti „A munkaerőpiac keresletét- és kínálatát alakító folyamatok” című, 1995. évi kiadvány {Laky, 1995.}

⁵⁸ Becslésünket más oldalról alátámasztja, hogy a három nagy költségvetési ágban (közigazgatás, oktatás, egészségügy és szociális ellátás) 1994-ben a keresők mintegy 23 %-a dolgozott; az ugyancsak állami kézben lévő villamos energia, gáz-, hő- és vízellátás, valamint a vasút, a posta, s az állami bankrendszer szervezeteiben pedig további mintegy 12 %. Ehhez társulnak a mezőgazdaság, a bányászat, a feldolgozóipar, s a többi ágazat még nem privatizált szervezeteiben dolgozók.

A magánszektor foglalkoztatási képességének lassú növekedésében tehát - ha elfogadjuk a fenti becsléseket - a privatizáció alig játszott nagyobb szerepet, mint az egyéni kezdeményezésű kis (pontosabban mikro) vállalkozások gyarapodása. (Privatizáció: minimum 805, maximum 1.005 ezer munkahely; kis magánszektor: 885,6 ezer munkahely.)

A privatizáció - különösen az első szakaszban, 1990-92-ben - rövid távon valószínűleg kissé rontotta az amúgy is rossz foglalkoztatási helyzetet. Bár, mint visszatérően hangsúlyoztuk, nem a privatizáció okozta a tömeges munkanélküliséget, hanem a rossz mechanizmusokkal működő, eladósodott gazdaság nyomasztó piacvesztése, az eladott vállalatok új, külföldi vagy hazai tulajdonosai azonnal a beszűkült kereslethez igazították a létszámot. Középtávon azonban a helyzet javulni kezdett. A legkorábbi külföldi tulajdonosok - érzékelve egyebek között a relatíve alacsony bérű, de jól képzett és tehetséges munkaerő felhasználásából adódó versenyelőnyöket - a racionalizálások után fejleszteni kezdtek. Ha még csak szórványosan is, de elindultak a létszámfelvételek. Bizonyos, hogy az elsőként Magyarországon tulajdonossá vált nemzetközi cégek fejlesztési szándékai is serkentették a külföldi cégek későbbi, sokféle tőkebefektetését.

Az 1993-1994-ben privatizált cégek létszáma általában már korábban megfogyatkozott, ezért az új tulajdonosok inkább vállalhatták a létszám megtartását, vagy csak kismértékű csökkentését. 1994 első számú vásárlói, az MRP szervezetek - legalábbis a vásárlás évében - a munkahelyek megőrzését részesítették előnyben.

A privatizált cégeknél a létszám-csökkentés és a munkahely-teremtés ellentétes hatásai közül 1993-ban még a létszámcsökkentés mértékét valószínűsítettük nagyobbak; 1994-ben már inkább a kiegyenlítődést érzékelhettük.

A kis magánszektor pedig, amely egyértelműen munkahelyeket teremtett, tőkeszegénysége, vállalkozói tapasztalatlansága, piaci járatlansága miatt, „túl sok - túl kicsi” gazdasági aktorként (Gábor R.

István, 1994.) leginkább csak arra vállalkozhatott, hogy tevékenységével eltartsa a családot. Ez - az adott helyzetben - egyáltalán nem volt kevés, gazdaságilag azonban csak nagyon szerény fejlődési utat kínált. (Gábor R. István szerint a túl sok - túl kicsi szindróma, ha nem sikerül hatásos ellenszert találni rá, önfenntartó állapotként esetleg hosszú időre az átalakulás teherételvé válhat.)

S Z E M E L V É N Y E K

2.

Elbocsátások és felvételek a privatizált vállalatoknál 1991-1994

1991.

- **Újabb vállalati csődök**

„Jelenleg kilenc gépipari-kohászati állami vállalat ellen folyik felszámolási eljárás, s emiatt együttesen csaknem 15 ezer ember munkahelye vált bizonytalanná.

... A gazdaságtalanná vált szovjet export miatt került nehéz helyzetbe a Hajtóművek és Festőberendezések Gyára is. A vállalat vezetése önmaga kezdeményezte a felszámolási folyamat elindítását, mivel meg akarja előzni a cég értéken aluli eladását. Előrehaladott tárgyalásokat folytatnak a cég privatizációjáról is. Eszerint már az év közepén tető alá kerülhet a HAFE részvénytársasággá való átalakulása - mintegy 5-6 millió dollár értékű külföldi tőke bevonásával.

Várhatóan nemsokára megoldódik a pestvidéki Gépgyár problémája: a vállalat az Ipari Minisztériummal közösen vevőt talált a repülőgép- és helikopter-javítással foglalkozó cég számára. A gépgyár megvételére jelentkező angol cég a teljes vállalatot és eszközeit megvásárolva repülőgép-javító bázist akar létrehozni 200 millió dolláros beruházással”. {*Népszabadság, 1991. febr. 4.*}

- „A válság hatásai az 1988-ban **privatizálódott Budaflax Komáromi Textilipari Rt.-t** sem kerültk el. A túlnyomórészt német tulajdonban lévő üzemből az elmúlt évben 150 munkást kellett elbocsátani, s ezzel elkerültk a csődöt. Az év elején azonban jelentős megrendeléshez jutottak: különböző fonalakat és cérnát szállítanak az Egyesült Államokba, Németországba és Pakisztánba. Az év második felében feltehetően ismét munkaerő toboroznak”. {*Népszabadság, 1991. ápr. 12.*}

- **Felszámolják a Recordtech Rt.-t**

Megkezdődött a BRG szécsényi Recordtech Részvénytársaság felszámolása. A sztereo és mono felvevő, illetve lejátszó mágnesfejeket készítő társaság főként a szovjet piacon értékesítette termékeit. ... A szovjet megrendelés elmaradása, valamint az itthoni vevők fizetőképtelensége következtében veszteségessé vált. ... A tavaly év eleji 650-ből már alig több mint 30 dolgozik az üzemben.

A telephely kapuját azonban a felszámolás végeztével sem lakatolják be. A tervek szerint már a jövő év elején munkához lát a 470 millió forintos alaptőkével a BRG Holding amerikai partnerrel létrehozott vegyes vállalat. A Turul néven, amerikai tőketöbbséggel bejegyzett vállalkozás amerikai gépekkel biztonságtechnikai ajtókat és zárat állít majd elő a meglévő telephelyen. A szécsényiek abban bíznak, hogy az új

vállalkozás akár 300 munkásnak is képes lesz kenyeret adni”. *{Figyelő, 1991. dec. 19.}*

- **A svéd Electrolux a jászberényi Lehel Hűtőgépgyár megvásárlása után 359 ember elbocsátását jelentette be.** *{HVG, 1991. okt. 19.}*

Leállítja dunakeszi cserépgyárát a magyar-osztrák érdekeltségű Bramac Kft, s a gyár a tervek szerint csak két-három év múlva kezd újra termelni. ... A dolgozók - néhány kivétellel - már megkapták felmondó-levelüket”. *{Napi Gazdaság, 1991. dec. 23.}*

1992.

- **Több ezer munkahely szűnik meg a Videotonban**

„Három és félezernél több munkahely szűnik meg a közeljövőben a Videoton Vállalatcsoportnál, a cég Fejér és Veszprém megyei, valamint budapesti telephelyein. A vállalat képviselői ezzel kapcsolatban közölték: egy héten belül elkészül azoknak a listája, akiknek a munkájára az új tulajdonosnak nem tartanak igényt. Az elbocsátás a felszámolást vezető biztos feladata lesz. A vállalatcsoport új tulajdonosai egyébként a cég vagyonának megvásárlásakor az idei évre 6 ezer dolgozó foglalkoztatását vállalták”. *{Figyelő, 1992. febr. 13.}*

- **Menni vagy maradni?**

„A felszámolási eljárás alatt álló Borsodnádasdi Lemezgyárból a következő hetekben újabb 500 alkalmazottat bocsátanak el. Az alig másfél éve 3.500 munkást foglalkoztató gyárban az év végére 300-an maradnak. Közülük 230-an a járműkerékgyártó üzemben dolgozhatnak tovább; ezt Petrenkó János szocialista parlamenti képviselő vásárolta meg”. *{Népszabadság, 1992. ápr. 15.}*

- **Elbocsátó szomorú üzenetek DEKO Rt.: nyolcszázan utcára kerülnek**

„A mostani 2.080 dolgozóból körülbelül 1.200-at tud átvenni a Debreceni Tartósító Kombinát (DEKO Rt.) debreceni törzsgyárában megalakított öt Kft., illetve a német partner kezelésébe adott fémcsomagoló üzem. ... A cég, amely a hitelezőkkel folytatott több hónapnyi tárgyalás-sorozat után sem tudta elkerülni a felszámolási eljárást, a 800 ember elküldését már bejelentette a megyei munkaügyi központnak”. *{Népszabadság, 1992. jún. 29.}*

- **Ezer embert menesztenek**

„Az egyik legnagyobb értékű üzletét kötötte meg az Állami Vagyonügynökség a múlt héten, amikor a majdnem 7 milliárd forint alaptőkéjű Növényolajipari és Mosószergyártó Vállalatot (NMV) eladta a Ferruzzi csoport tagjának, a Cereol-nek. ... A vevő vállalta, hogy alkalmazottaik létszámát kesztyűs kézzel csökkenti: 3-5 év alatt építi le a létszám 30-40 százalékát úgy, hogy egy év alatt legfeljebb 10-15 százalékos lesz a leépítés”. *{Népszabadság, 1992. márc. 4.}*

- **Létszámcsökkentés a Lehelnél**
„Csaknem 470 dolgozó leépítését tervezi a következő egyéves időszakban a Lehel Hűtőgépgyár. Célja, hogy a cégnél a produktív és a kiszolgáló létszám aránya elérje az 55:45 százalékot”. *{Figyelő, 1992. júl. 30.}*
- **Nem bocsát el senkit az tulajdonos**
„Munkásgyűlésen ismertette terveit. ... a Salgótarjáni Vasöntöde és Tűzhelygyártó részvételével alakult új magyar-német vegyes vállalat, a SVT-Wamsler Rt. A tulajdonosok nem terveznek elbocsátásokat. A salgótarjáni gyár jövő évre szóló rendelései már most ígéretesek, hiszen a német partner százezer készüléket rendelt tőle”. *{Figyelő, 1992. szept. 17.}*
- **Száz új munkahely**
„Bővíti termelő kapacitását a szolnoki Stella Doro Ruhaiipari Kft. olasz-magyar közös vállalat”. *{Figyelő, 1992. szept. 10.}*
- **Új munkahelyek Egerben**
„Német céggel alakított ki kooperációt a Vilati egri gyára 1990-ben. A német cég gyártóeszközöket telepített át Neuburgból és 1991. júl. 1-én megindult a folyamatos termelés. Az 1990-ben foglalkoztatott száz főhöz képest 1991 végére már 350 fős volt a létszám. A Leoni-Vilati Hungaria Kft. 1992-ben jött létre, s a cég hamarosan 450 alkalmazottal dolgozik”. *{Népszabadság, 1992. ápr. 22.}*

1993.

- **Elektrolux-Berva: befagyasztott megrendelések**
„Az Egri Finomszerelvénygyár - új nevén Berva Rt. - kompresszorait 1964 óta építik be a jászberényi Lehel Hűtőgépgyár által gyártott készülékekbe. ... A svéd tulajdonú hűtőgépgyár igazgatótanácsának legutóbbi ülését ismertető tájékoztatóból kiderült: az idei kompresszorvásárlásokra vonatkozó ártárgyalások az Electrolux-csoport beszállítóinak kedveztek, s nem az egrieknek, holott az egri kompresszorgyártást kezdettől a jászberényi igények alapján fejlesztették. A Lehel állami vállalként az 1980-as évek végén 400 ezer darabos vásárlásával lekötötte az egri gyár kapacitásának kétharmadát. Privatizáció után viszont tavaly e mennyiség 270 ezerre csökkent, és 1993-ra már mindössze 50 ezret rendeltek az új tulajdonosok. ... Mivel egyik napról a másikra nem lehet piacot váltani, a termelést kényszerűségből szüneteltették. Február közepétől hatszáz dolgozó otthon tölti munkaidejét, egyelőre egy hónapig. A beszállítóknál ugyanez várható, némi időeltolódással, és szerény becslések szerint is újabb négyszáz álláshely sorsa válik bizonytalanná”. *{Népszabadság, 1993. febr. 17.}*

- **Frizsiderkapitalizmus Jászberényben**
„Az Elektrolux a Lehel Hűtőgépgyár mintegy 1.700 alkalmazottjától vált meg. „Közös megegyezéssel”, azaz végkielégítéssel ment el 1.323 fő; 49-nek felmondtak, 323-an pedig nyugdíjba mentek”. {*Népszabadság, 1993. nov. 6.*}
- „Az 1.450 főt foglalkoztató MOFÉM-et megvásárló nemzetközi konzorium garanciát vállalt arra, hogy két évig a létszám 90 %-át foglalkoztatja. A Bajai Hűtőipari Rt.-t megvásárló Unilever arra vállalt kötelezettséget, hogy a fizikai dolgozói létszámot legalább egy évig nem csökkenti, és a következő 2 évben 500 millió forintot költ a cég fejlesztésére”. {*HVG, 1993. nov. 27.*}
- „A Danone megvásárolta a Budapest Tejipari Vállalat legnagyobb termelő üzemét. A dolgozókat átveszi, munkaviszonyuk folyamatosnak minősül”. {*Népszabadság, 1993. nov. 12.*}
- **A munkahelyek túlnyomó többsége várhatóan biztonságban lesz**
a többségi külföldi tulajdonba került Pécsi Pannonia Sörgyárban - az ÁVÜ-vel történt megállapodás szerint. {Figyelő, 1993. okt. 28.}
- **Leállított papírgyár**
„Az 1992. eleje óta osztrák többségi tulajdonú Szolnoki Papír Rt.-nél tíz hónap után leállították a gyártást az időközben felhalmozódott több mint 700 milliós veszteség miatt, s felmondtak a cég 480 alkalmazottjának.” {*Népszabadság, 1993. júl. 17.*}
- **A szerszámgépipar végnapja?**
„Az egykori SZIM egyik részlegéből létrejött, többségi német tulajdonú MAHO-SZIM Kft.-t a tulajdonos felszámolta, a kisebb gépeket leszerelte és elszállította, a 120 alkalmazott zömét elbocsátotta”. {*Népszabadság, 1993. máj. 12.*}
- **Hetven munkavállalót bocsátott el az**
építőipari recesszió hatása a Bramac. Az 57 százalékban osztrák és 43 százalékban magyar tulajdonhányadú vegyes vállalat a piaci kereslet visszaesésére úgy reagált, hogy három gyárának hét termelő műszakját négyre csökkentette, miközben fokozatos létszám-leépítésre kényszerült. {*Népszabadság, 1993. febr. 17.*}

1994.

- „A szombathelyi székhelyű Recomix termelése - az elektronikai iparág összeomlása, a rendelések elmaradása miatt - nagyságrendekkel esett vissza, s a cég felszámolásra került. A cég 400 milliós vagyona öt befektető licitált sikerrel. A kondenzátorokat, biztosítókat és ellenállásokat gyártó cég két telepének és épületeinek 50-70 százalékát szerezték meg. Egy külföldi érdekeltség a világpiacon is értékesnek számító gépet kíván gyártani, míg egy szakmabeli hazai vállalkozó

ígéretet tett a korábbi profil folytatására, s ennek során a 600 fős vállalat dolgozónak felét foglalkoztatni kívánja”. *{Figyelő, 1994. jan. 6.}*

- „A Duna Kötöttárugyár tavaly júliusban kezdte meg működését az osztrák tulajdonban lévő Iris Kft. megvásárlását, és egy állami tulajdonú működőképtelen textilüzem, a Bajai Textilipari Vállalat ingatlanvagyonának privatizációját követően. Tulajdonosai az Első Magyar Alapon kívül magyar és amerikai vállalkozók. A cég által újonnan teremtett munkahelyek száma az elmúlt fél évben meghaladta a hatszázat, az idei év végére pedig az alkalmazotti létszám az ezer főt is elérheti. A 15 millió dolláros befektetésre és a legmodernebb gépparkra támaszkodva a vállalat a textilipar területén csúcstechnológiát képvisel, termékeinek zömét külföldön értékesíti”. *{Figyelő, 1994. márc. 10.}*
- „Német vállalat vásárolta meg az Orosháza Food Élelmiszeripari Rt. többségi részvényeit. Az Orosházi Baromfifeldolgozó Vállalatból alakult Rt. majdnem ezer embert foglalkoztat”. *{Figyelő, 1994. ápr. 7.}*
- Létszámbővítés Kanizsán a Tungsramban. A GE a megszüntetett angliai és ausztriai üzemeiből korszerű gépsorokat telepített át a nagykanizsai fényforrás-gyárba. A termelékenység növekedés és a piaci helyzet javulása következtében egy év alatt több mint hatszáz új dolgozót alkalmaztak. *{Népszabadság, 1994. ápr. 19.}*
- A Guardian Europe orosházi leányvállalatánál, a Hunguard Float-üveg Kft.-nél 200 millió forintos beruházással új üvegfeldolgozó üzem épült. Ezzel 70 új munkahely létesült. *{Világgazdaság, 1994. szept. 1.}*
- Keksz- és ostyagyár építését kezdte meg Székesfehérvárott a Stollwerck cég- A várhatóan 1-1,5 milliárd forintos költséggel megvalósuló üzemben kétszázán kezdik meg a munkát a jövő év augusztusában. *{Figyelő, 1994. nov. 17.}*
- „Növelik a foglalkoztatottak létszámát a Mátraderecskei Téglagyárban, amit egy osztrák építőipari holding vásárolt meg májusban. Eddig a holding mintegy 200 millió forintot fektetett be az üzembe, és fél év alatt további 250 millió forintos fejlesztést terveznek. A korábban leállított gyár szeptember óta újra termel, és 100-ról 160 főre nőtt a foglalkoztatottak létszáma”. *{Napi Gazdaság, 1994. nov. 22.}*

3. A stabilizálódás 1995-1997

3.1 A foglalkoztatás

A gazdaságot földrengés-szerűen megrázó, a mintegy másfél millió munkahelyet maga alá temető évek után a korábbinál jóval alacsonyabb szinten, de stabilizálódni kezdett a munkaerő-helyzet.

1995-ben lényegében megállt a foglalkoztatottság évekig tartó, drámai csökkenése. Bár nyilvánvalóan még nem fejeződött be a gazdaság leépülése, a folyamat jelentősen lelassult. A gazdaság ugyan még mindig kevesebb keresőre tartott igényt, de 1994-ben a csökkenés (a KSH munkaerő-felmérése szerint mintegy 33 ezer fő) már inkább stagnálást sejtetett. 1996-ban a csökkenés már csak 14 ezer fő, 1997-ben mindössze mintegy 6 ezer; s ezt már valóban a foglalkoztatás stabilizálódásának tekinthetjük. A foglalkoztatás szintje 3,6 millió körül alakult.

Magas szinten maradt, de lassan csökkenni kezdett a regisztrált munkanélküliek száma, s vele a munkanélküliségi ráta. (Az 1994. decemberi 520 ezerről 1997. decemberére mintegy 464 ezerre.)

Tovább növekedett viszont a nem kereső, de munkanélküliként sem regisztrált népesség. A munkaerőpiacról kiszorultak - kivonultak vagy oda be se jutók száma (tanulók nélkül) már 1995-ben meghaladta az egymilliót, s 1997. végére több mint 150 ezer fővel tovább növekedett.

Adatszerűen:

6. sz. táblázat

A foglalkoztatottak, a regisztrált munkanélküliek és a gazdaságilag inaktívok száma 1995-1997-ben
(január 1-i adatok)

ezer főben

Év (jan. 1.)	Foglalkoztatott*	Regisztrált munkanélküli	Gazdaságilag inaktívak**
1995	4.045,2	519,6	1.039,0
1996	3.974,3.	495,9	1.071,7
1997	3.975,1	477,5	1.145,4

* A gyerekgondozáson lévőkkel együtt

** Csak a hazai munkavállalási korúakra számítva, tanulók nélkül

Forrás: KSH Munkaerő-mérlegek

A foglalkoztatottak létszámában a valójában nem, vagy nem rendszeresen foglalkoztatottak is szerepelnek (a mintegy 250 ezer gyerekgondozáson lévő, s a támogatott - közhasznú munkán, bértámogatással létrehozott stb. - munkahelyeken néhány hetet, vagy néhány hónapot dolgozók).⁵⁹

A foglalkoztatottság nemzetközi összehasonlításához a 15-64 éves népességből foglalkoztatottak arányát (aktivitási ráta) használják. A ráta - mint erről már szó volt - jellemzően a gazdagabb, jobb módú országokban magas (1995-ben csaknem 80 % volt Svájcban (79,2 %), de 70 % feletti Japánban, Dániában, Norvégiában és az Egyesült Államokban is; s alacsony a szegényebb, kevésbé fejlettekben (45,9 % Spanyolországban, 54,2 % Görögországban, 55 % Írországban). *{Employment Outlook, OECD, July, 1996. 186. old.}* Magyarországon az aktivitási ráta az utóbbiakéhoz volt hasonló: 57 %.

A foglalkoztatás szintjét ellentétes hatású folyamatok alakították. A még mindig jelentős mértékű elbocsátásokat alapvetően a felszámolási eljárások okozták, de szerepet kapott az általában reorganizálásnak nevezett, a szervezetek létszámát a piaci igényekhez igazító létszámcsökkentés is, valamint - szerény mértékben - a költségvetési szférában az elhatározott, de megfeneklett racionalizálás.

A veszteségeket az új munkahely pótolta, mégpedig elsősorban a külföldi és vegyes tulajdonú cégek fejlesztései, ezen belül főleg a multinacionális cégek magyarországi - gyakran zöldmezős - beruházásai.

Bár többlet-munkahelyek még nem teremtődtek, a munkahelyvesztés- és munkahelyteremtés egyensúlya stabilizálta a foglalkoztatás adott szintjét.

A privatizáció - ebben az időszakban is - elsősorban a munkahelyek megőrzését, a továbbműködtetés esélyét jelentette. (Más kérdés, hogy a

⁵⁹ A KSH úgynevezett munkaerő-felmérése, amely a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) ajánlásának megfelelően a 15-74 év közöttiek munkaerőpiaci helyzetét tekinti át, 1995. óta évről-évre csekély eltéréssel 3,6 millióra teszi a rendszeresen és alkalmilag foglalkoztatottak számát.

korábban privatizált cégek zöme már ott volt a beruházók, fejlesztők között.)

3.2 A foglalkoztatásra ható főbb folyamatok

3.2.1 A munkahelyek megszűnése

a.) Csődök, felszámolások

A gazdaság konszolidálásával (s az öncsőd intézményének megszüntetésével) folyamatosan csökkent az új csődbejelentések száma (1995: 145 új ügy, 1996: 80, 1997: .. ügy). A bíróságokra nehezedő nyomás enyhült ugyan, de a feltorlódott ügyek miatt a bíróságok még 1995-96-ban is évente mintegy háromezer csődeljárással foglalkoztak. Az ügyek elhúzódása késleltette a gazdasági hatásokat is.

Az érintett cégek zöme régóta küzdött a túlélésért, ezért többségük már eladta a nélkülözhető vagyont, a székházat, üdülőt, bezárta a bölcsődét, elküldte a nélkülözhetőnek ítélt dolgozókat.⁶⁰

Némileg csökkent, de így is rendkívül magas maradt a felszámolások száma.⁶¹ 1998. január 1-én, 18.410 jogi személyiségű cég állt felszámolás és végelszámolás alatt *{A működő gazdasági szervezetek száma, KSH, 1998/1.}*. A tönkrement cégek értékesítése - jórészt a fizetőképes kereslet hiánya miatt - ugyancsak évekig elhúzódott. S ha az eljárások nem is jártak az előző évekéhez hasonló, tömeges létszámvesztéssel (a cégek nagy része ugyanis kiürült az idők során) még mindig több tízezer munkahely esett áldozatul.

⁶⁰ Az Újpesti Gépelemgyár Kft-nél már az irodahelyiségeket és a termelő területet hatvan, illetve negyven százalékkal csökkentették, elbocsátották a dolgozók hetvenöt százalékát. 1995-96-ban már csupán tíz fővel tudták tovább csökkenteni a létszámot. *{Világgazdaság, 1997. ápr. 9.}*

Eladható vagyonrész azonban még több cégnél volt - értékesítésük egyúttal a tevékenység kényszerű szűkítését is jelentette. Az ÁPV Rt felügyelete alá vont Dohányfermentáló Rt például egyebek között a budapesti irodaháza és raktára, valamint két dohánybevéltő üzeme eladásától remélte, hogy elkerülheti a felszámolást. Így csupán egy fermentáló üzem maradna a társaság tulajdonában. *{Népszabadság, 1996. aug. 10.}*

⁶¹ A felszámolók egyesületének elnöke szerint a korábbi évi nyolc-tízezer felszámolási eljárás öt-hétezerre csökkent. *{Hámor Szilvia: A gazdaság boncmestereiből sebész lesz. Népszabadság, 1997. dec. 9.}*

A felszámolás alatt álló cégek sokaságában a régi ügyeken túl már megjelentek az időközben privatizáltak is, hazai és külföldi

tulajdonúak egyaránt.⁶²

Becslések szerint a felszámolás alatt álló cégeknél 1997-ben még mintegy ezren dolgoznak. A már elbocsátottakon túl a többiek sorsa attól is függ, sikerül-e a felszámolónak a cégre, vagy egy-egy tovább működtethető részlegre vevőt találnia.

A felszámolás alatt álló, erősen leértékelődött vagyon-tömeg eladása (állami vagyon esetén tulajdonképpen privatizálása) során a felszámolók jelentős számú munkahelyet mentettek meg.⁶³ Bár adatok híján a nagyságrend csak becsülhető, valószínű, hogy az évek során a felszámolásra ítélt szervezetek romjaiból alakult társaságok több munkahelyet őriztek meg és vittek át a magánszférába, mint a vagyonkezelők által irányított privatizáció. Erről talán azért is esett kevés szó, mert a több száz felszámoló által irányított értékesítések bevétele nem a vagyonkezelő szervezetet illette, hanem a hitelezőket. (Más kérdés, hogy

⁶² Néhány az újsághírekből:

- Mintegy 600 főt bocsátott el a Sepsiker. Megindult a felszámolási eljárás. *{Világgazdaság, 1997. dec. 15.}*
- Bezár a mosonmagyaróvári kerámiaszál-gyártó. A francia tulajdonú cég mintegy félmilliárd forintos beruházással megépített termelőüzemének kapacitását tavaly csak mintegy 60 százalékban használták ki. A céget egy éven belül felszámolják, a dolgozóknak felmondanak. *{Világgazdaság, 1997. márc. 4.}*
- Sok milliárdos tartozás, pár száz milliós vagyon. Felszámolják a Stadler Kft-t; ami gyakorlatilag már nem működik. *{Világgazdaság, 1997. máj. 30.}*
- A Szolnoki Bútoripari Kft megrendelés híján mintegy 200 dolgozóját kényszerszabadságra küldi. A felszámolás keretében az első jelentős létszámcsökkenés augusztus 8-án várható, amikor 100 dolgozót bocsátanak el a gyártól. *{Napi Gazdaság, 1997. jún. 20.}*

⁶³ Néhány példa:

- A kisvárdai Vulkán Öntödei Kft-nél a januárban indult felszámolási eljárás alapján rövidesen 300 dolgozónak szűnik meg a munkaviszonya, bár a felszámoló nem kívánja felfüggeszteni az eladás idejére az életképes üzemszerek működését. *{Napi Gazdaság, 1997. márc. 11.}*
- Nagy összegű köztartozással - Felszámolás alatt a Bácsépszer Rt. Az egykor közel 600-ról időközben alig 130-ra apadt munkáslétszám további leépítése is szóba került. Elképzelhető azonban, hogy a kimondottan jó referenciákkal rendelkező társaságot felélesszék haló poraiból, ha sikerül megfelelő megrendeléseket szerezni. *{Világgazdaság, 1997. júl. 4.}*
- Eladó a felszámolási eljárás alatt álló Szegedi Paprikagyár. A kapacitás kihasználtság jelenleg meghaladja az 50 százalékot. *{Napi Gazdaság, 1997. jún. 5.}*
- A Szegedi Paprika Rt. az év eddigi időszakában havi 100 millió forintos árbevételt ért el. Júliusban a végösszeg már a 120 milliót is elérte, s ekkor fordult át a termelés

a fő hitelezők az állami bankok, az adóhatóság, a társadalombiztosítás, a közművek stb. voltak.)

b.) A reorganizáció

A „reorganizáció” gyűjtőfogalma alá - az egyszerűség kedvéért - sokféle indítékú létszámcsökkentést soroltunk. A cégek széles körében folyó újjászervezési, piaci alkalmazkodási akcióknak egyaránt részesei még állami (banki), külföldi és hazai magán tulajdonú, kisebb és nagyobb vállalkozások. A cél azonos: a gazdasági pozíció javítása, a hatékonyság növelése. A többnyire a cég egész gazdálkodását érintő erőfeszítéseknek egyik eleme a létszám lehető legtakarékosabb felhasználása. A létszámcsökkentés mértéke, a cég méreteitől is függően ugyan, de általában szerény, ez esetben a sok kicsi adódik hozzá a más indítékú és többnyire nagyobb arányú elbocsátásokhoz.⁶⁴

Megkezdődött a folyamatosnak ígérkező létszámcsökkentés a közüzemi szolgáltató vállalatoknál: 800 fővel csökkentette létszámát a

is nyereségesbe. *{Nincs új gazdája a Szegedi Paprikának, Világgazdaság, 1997. szept. 4.}*

⁶⁴ Például:

- Megindult a reorganizáció az Atheneum Nyomdában - Elkerülhetetlen a létszámleépítés. A napokban új tulajdonoshoz került nyomdában a létszámot 160 fővel kell csökkenteni; a 260-ból 100 munkatársat tartanak meg. *{Világgazdaság, 1997. szept. 25.}*
- Az ÁPV Rt. tulajdonában lévő INNOVATEX Rt. elérkezett a hároméves reorganizáció utolsó szakaszába, amelynek során egyes üzemek leépítésével lehetővé válik, hogy a cég kisebb telephelyre költözzön. A jelenleg 35 fős létszám körülbelül 20 főre csökken. *{Napi Gazdaság, 1997. nov. 28.}*
- A tavaly privatizált Tiszai Vegyikombinát Rt. nyereséggel zárta a múlt évet, ezt csökkenő létszámmal érték el. A társaság létszáma néhány százalékkal csökkent; 1997-et 3.800 alkalmazottal kezdték. *{Népszabadság, 1997. febr. 27.}*
- A Fővárosi Közgyűlés elfogadta a válsághelyzetbe került Buáti Rt. reorganizációjának tervét. Ennek részeként átveszik a céget, de részben az átszervezés előtt, részben azt követően elbocsátják a dolgozók egy részét. *{HVG, 1997. márc. 8.}*
- A Raab Karcher összevonja a Tüzép-érdekeltségeit és a jelenlegi 675 fős létszám kisebb csökkentését is tervezi. *{HVG, 1997. máj. 3.}*

MOL, 600 fővel a KÖGÁZ, 600-an távoztak a Tiszai Erőműtől.⁶⁵

Folytatódott a MÁV létszámának csökkenése, az 1995. évi 4.753, az 1996. évi 7.405 fős létszámcsökkentés után 1997-ben további 2.556 fő leépítését tervezték. *{Világgazdaság, 1997. ápr. 22.}*

A tervek szerint az év végéig ezer dolgozót kívántak elküldeni a Magyar Televízió Rt-től. *{Népszabadság, 1997. aug. 12.}*

Csökkent az alkalmazottak létszáma a nagy bankoknál is, egy év alatt csaknem 2.500 fővel. *{Napi Gazdaság, 1997. máj. 13.}*

A költségvetési szférában egyébként leálltak a korábban feltételezett, a tervezett állam-háztartási reformmal együttjáró létszámcsökkentések; bár a közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás nemzetgazdasági ágban mintegy 13 ezer, az oktatásban 33 ezer fővel csökkent a foglalkoztatottak száma 1997 utolsó negyedében, az előző év azonos időszakához képest. Az egészségügy és szociális ellátás ágban ugyanebben az időszakban 20 ezer fő volt a növekedés. *{Munkaerőpiaci jellemzők, 1997. IV. negyedév, KSH, 1998. 23. old.}*

c.) Elbocsátások, különféle okból

A többé-kevésbé jól meghatározható okú létszámcsökkentéseknél jóval kisebb mértékben, de rendszeresen történtek elbocsátások - mint minden gazdaságban - egy-egy cég különféle gondjai,

⁶⁵ Például:

- A MOL-nál „a leépítés folyamatos; a februári végi létszámhoz képest várhatóan további mintegy 500 dolgozó távozik. ... A tavaly augusztus végi, 16.155 fős létszámhoz viszonyítva - a tevékenység kihelyezéseken túl - legalább tíz százalékkal kell csökkenteni a cég létszámát 1997. június 30-ig”. *{Világgazdaság, 1997. ápr. 9.}*
- A KÖGÁZ-nál „a tavalyi 1.400-ról ebben az évben mintegy 800 főre csökkent a foglalkoztatottak száma. *{Napi Gazdaság, 1997. febr. 4.}*
- Január 15-én jár le a Tiszai Erőmű Rt. önkéntes újrakezdési csomagjára a jelentkezési határidő. A lyukóbányai bányánál hatszázán éltek a felkínált lehetőséggel. *{Népszabadság, 1997. jan. 7.}*

érdekei miatt.⁶⁶

Korábbi, kormányzati elhatározásból folytatódott a szénbányászat leépítése. {1997. IV. negyedévében 3,7 ezerrel csökkent a bányászatban foglalkoztatottak létszáma, az előző év azonos időszakához képest, Munkaerőpiaci jellemzők 1997. IV. negyedévében. *KSH, 1998. 23. old.*}

Talán a bemutatottak is jelzik, hogy a nagyjából stabilizálódott egyenleg mögött még mindig erőteljesek voltak a munkahely-vesztést okozó folyamatok.

Szerencsére hasonlóan erőteljesen hatottak a munkahelyet teremtő folyamatok is; ezen belül részben a privatizálások során, magántulajdonba került, részben az idetelepült cégeknél folytatott fejlesztések, s különösen a zöldmezős beruházások.

3.2.2 A munkahely-teremtés fő útjai

A magyar cégeket megvásárló külföldi tőke tulajdonképpen már 1993 után óvatos fejlesztésekbe kezdett; s az első, pozitív tapasztalatokat követően felgyorsult mind a megvett cégek fejlesztése, mind pedig - elsősorban a nagy világcégek - itteni tőkebefektetése, új termelőkapacitásaik kiépítése. A privatizációtól függetlenedő tőkebefektetés - legalábbis 1997 végéig - erőteljesen növekedett. Egyre számottevőbbé vált a részben Európa országaiból áttelepített tevékenység (relokáció), részben a más országok helyett Magyarországon megvalósított új beruházás.⁶⁷

⁶⁶ Néhány példa:

- A Basalt Kft kőbányái rendelés-hiány miatt csökkentették a létszámot; az egykor foglalkoztatott 800 dolgozó helyett alig százan maradtak. {*Napi Gazdaság, 1997. febr. 25.*}
- A Fűzfői Nitrókémiai Rt. 200 dolgozót bocsátott el, főként azért, hogy a maradék fizetését a környékbeli üzemek magasabb átlagára növelhesse. {*Népszabadság, 1997. jan. 8.*}
- A Taszáron, illetve Kaposváron állomásozó amerikai katonák létszámának jelentős csökkenése miatt mondott fel 250 magyar dolgozójának a hadsereget kiszolgáló amerikai cég. {*Napi Gazdaság, 1997. jan. 20.*}
- Takarékosági okokból bezárta győri palackozóüzemét a Coca Cola, emiatt mintegy száz fővel csökkent a cég alkalmazottainak 1.500 fős tábora. {*Világgazdaság, 1997. szept. 19.*}

⁶⁷ Az MTA Világgazdasági Kutatóintézete által készített 1990-1996-ra vonatkozó összehasonlító elemzés szerint a kelet-közép európai országokba érkezett, mintegy 40

1997-ben a KSH összesítése szerint az előző évinél több mint kétszer annyi (összesen 69,3 milliárd forintnyi) külföldi tőke részvételével alapítottak magyarországi vállalatot. Az így létrejött 4.400 társaság 60 százalékát belföldi részvevő nélkül hozták létre; s a teljesen külföldi alapítású társaságokba került a beáramló tőke 74 %-a. *{Figyelő, 1998. jan. 29.}*

a.) A fejlesztések

A frissen érkezett tőke természetesen zömmel majd csak 1-2 év múltán teremt munkahelyeket. A már korábban megkezdett, a gazdaság úgyszólván minden területét érintő fejlesztések azonban folyamatosan munkahely-teremtő hatásúak. A néhány nagy, sok új munkahelyet létrehozó fejlesztéseken kívül nőtt a létszám sok kis- közepes cégnél is. (Lásd: Szemelvények 4.)

b.) A zöldmezős beruházások

Az eddig gyors ütemben növekvő fejlesztésekhez a zöldmezős beruházások nem kevésbé imponáló számai csatlakoznak. A kérdés hazai szakértője, Diczházi Bertalan (Privatizációs Kutatóintézet) kutatási eredményei szerint 1996 végéig az ipari termelés növekedésének 80 százaléka a külföldi zöldmezős beruházásoknak köszönhető. *{Világ gazdaság, 1997. szept. 4.}* Az 1992 óta gyűjtött, csupán az 1 millió dollár feletti, ipari befektetéseket összegző adatai szerint a hazánkba beruházott külföldi tőke 10 százaléka (3,05 milliárd dollár) zöldmezős ipari beruházás. *{Figyelő, 1997. máj. 8.}*

millió USD összegű külföldi működő tőke 38 %-a jött Magyarországra; a következő a sorban Lengyelország 27 %-kal. Tizen a mérlegen. Külföldi befektetések Kelet-Közép Európában. *{Privát Profit, 1997. szeptemberi melléklete, 15. old.}*

A Magyarországon működő, jelentősebb külföldi zöldmezős beruházások

Befektető	Befektetett összeg (millió USD)	Várható beruházás (millió USD)	Város	Profil	Létszám (fő)
1. General Motors (USA)	500		Szentgotthárd	Szkg.összeszerelés, motorgy.	900
2. Audi (Németország)	400	250	Győr	Motorgyártás	1.000
3. Suzuki (Japán)	250		Esztergom	Szkg.-gyártás	1.400
4. IBM (USA)	135	25	Győr. Veszprém	Merevlemez-gyártás	1.800
5. Ford (USA)	135	15	Székesfehérvár	Autóalkatrész	1.100
6. Gardin Glass (USA)	110		Orosháza	Síküveg	250
7. Philips (Hollandia)	100	15	Székesfehérvár, Fonyód, Tab, Sárbogárd, Sárvár, Szombathely, Győr, Zalaegerszeg, Balatonlelle	Elektronika	6.000
8. Otto Fuchs Metallwerke (Németország), Superior Int. Industries (USA)	75		Tatabánya	Kerékpártárca	
9. Coca-cola (USA)	70		Dunaharaszti	Üdítőital	
10. VAW Alumínium Művek (Németország)	60		Győr	Alumíniumtermékek	
11. Tetra Pack (Svédország)	55		Budaörs	Csomagolóanyag	
12. Schöllers (Németország)	50		Törökbálint	Jégkrém	300
13. K. Nordenia (Németország)	50		Szada	Műanyag	250
14. Pharmavit	50		Veresegyháza	Gyógyszer	
15. Columbian Chemicals (USA)	40		Tiszaújváros	Korom	90
16. Stollwerck (Németország)	40		Székesfehérvár	Keksz	200
17. ITT Automotive (Németország)	40	5	Veszprém	Autóalkatrész	750
18. Rondo (Ausztria)	30		Budapest	Papír	100
19. Aga (Svédország)	25		Budapest	Gáz	150
20. Ada (Németország)	20		Körmend	Bútor	220
21. Nokia (Finnország)	20		Pécs, Székesfehérvár	Elektronika	400
22. Sony (Japán)	20		Gödöllő	Elektronika	200
23. Tshibo (Németország)	20		Budaörs	Kávé	120
24. United Technologies Automotive (USA)	20	5	Gödöllő	Autóalkatrész	1.000
25. Weisshelmer Malzfabrik (Németország)	20		Dunaújváros	Maláta	20
26. Ericsson (Svédország)	20		Budapest	Telefon	500
27. Pioneer H. Bred (USA)	20		Szarvas	Takarmány	

Forrás: Diczházi Bertalan {Figyelő, 1997. máj. 8.}

1997-ben számos további zöldmezős beruházás kezdődött.
(Lásd: Szemelvények 5.)

Diczházi Bertalan idézett kutatásának számításai szerint a külföldi zöldmezős beruházások bár sok tőkét, de relatíve kevés - összességében mintegy 50 ezer - új munkahelyet hoztak. Kétségtelen, hogy a modern technikát meghonosító új üzemek jellemzően kevesebb emberi munkát igényelnek. Viszonyaink között azonban kettős hasznot jelentett a fejlett technika és a vele idetelepülő új munkahely.

Összességében úgy becsülhető, hogy a gazdaságban különféle okok miatt még 1997-ben is nagy számban elvesző munkahelyeket legnagyobb arányban a külföldi tőkével megvalósított fejlesztések és a zöldmezős beruházások pótolták.

S Z E M E L V É N Y E K

4.

A (tervezett) fejlesztések foglalkoztatási hatásáról 1997-ben

- „Ezer új munkatárs felvétele kezdődött meg az Audi Hungaria győri gyárában. A száznyolcvan lehetséges európai város közül kiválasztott telephelyen 1994 októberében nyílt meg a világ egyik legkorszerűbb üzeme. Kétszáz magyar dolgozóval kezdték meg a munkát, ma már 1.200 ember keresi a kenyerét az Audi Hungariánál”. {*Népszabadság, 1997. febr. 8.*}
- „Új Siemens-érdekeltség Cegléden. Az erősáramú félvezetők gyártásával foglalkozó cég jelenleg 40 főt foglalkoztat, ezt a számot ebben az évben megduplázzák”. {*Világgazdaság, 1997. jan. 16.*}
- (Az év elején:) „Hatszázmillió fejlesztés az Elekthermaxnál. A pápai cég az idén 150 fővel növeli a foglalkoztatottak számát, 1998-ban hasonló mértékű létszámnövekedést tervez”. {*Napi Gazdaság, 1997. febr. 25.*} (Az év végén:) „A németországi gyártás egy részét hazánkba telepítik. A magyarországi bővítés révén a foglalkoztatottak száma 300 fővel nőtt; megközelíti az ezret”. {*Világgazdaság, 1997. okt. 31.*}
- Évi 30-50 millió dollárnyi újabb beruházás. A Tungsram a GE stratégiai bázisa. „A cég amely ideérkezésekor 17 ezer főről mintegy 10 ezer főre csökkentette a dolgozók létszámát jelenleg 10.400 főt foglalkoztat magyarországi üzemeiben”. {*Világgazdaság, 1997. márc. 10.*}
- „Újabb 3 millió német márka értékű beruházást terveznek ebben az évben a sátoraljaújhelyi Prec-Cast Kft.-ben. A foglalkoztatott létszámot az 1990 évi mintegy 35 főről 1997-ig 216-ra emelték”. {*Világgazdaság, 1997. márc. 14.*}
- „További győri terjeszkedés. A tavaly januártól termelő, 25 millió schillinges beruházással létesített Skiny Gyártó Kft. indulásakor 56 dolgozót foglalkoztatott, jelenleg pedig 215 fővel állít elő női, férfi- és gyermek-fehérműket”. {*Világgazdaság, 1997. márc. 18.*}
- „Thyssen Produktion Systems Kft.: közel hétmillió márkás beruházás Kecskeméten. Októberben adják át a duplájára bővített gyártócsarnokot, amelynek üzembe helyezése után 100-120 kvalifikált szakmunkásra lesz szükségük”. {*Napi Gazdaság, 1997. máj. 20.*}
- „Monitormaszk gyártás Tatabányán. Egy régi üzemcsarnok átalakításával minőség-ellenőrző gyárat épít Tatabányán az amerikai BMC Industry Ltd. németországi leányvállalatának tulajdonában lévő Buckbee Mears Hungary Kft. Az üzemben csaknem 200 felsőfokú műszaki végzettségű és betanított munkást alkalmaznak”. {*Világgazdaság, 1997. máj. 28.*}

- „A Ford 1.340 fős székesfehérvári Alba üzeme 1998 végéig további 36,7 millió dollárt kíván befektetni újabb alkatrészek beindítására, valamint a jelenlegi gyárépület bővítésére”. *{Világgazdaság, 1997. máj. 30.}*
- „Olasz bútorüzem Szentgálon. Kárpitozott bútor gyártására új üzemet alakított ki Szentgálon egy észak-olasz vállalkozó. A Soft-sofa-Project (SsP) Kárpitosbútor-gyártó Kft. 40, túlnyomórészt helybeli, munkanélküliből átképzett embernek ad munkát”. *{Világgazdaság, 1997. jún. 3.}*
- „Nagyberuházás a marcali Mustang farmerüzemben. Hétszázmillió forintos fejlesztés előtt áll az 1992. óta német érdekeltségű marcali Mustang Konfekcióipari Rt. ... A 326 fős cég alkalmaz még félszáz munkavállalót, akik a festőrészlegnél és a minőség-ellenőrzésnél dolgoznak majd”. *{Világgazdaság, 1997. jún. 5.}*
- „Megduplázza gyártó-kapacitását - Milliárdos fejlesztés az angol United Biscuits tulajdonában lévő Győri Keksznél”. *{Világgazdaság, 1997. szept. 11.}*
- „Az autóülés-konfekciót előállító osztrák EYBL AG 1993-ban létrehozott jánosházi üzemén kívül 1997-ben Nagykanizsán és Lentiben is elindította termelőegységeit. Az 1994-ben csupán 40 főt foglalkoztató EYBL Kft.-nél ma több mint 900-an dolgoznak, 523-an Jánosházán, Lentiben több mint 200-an és közel 200-an Nagykanizsán”. *{Napi Gazdaság, 1997. szept. 9.}*
- „A következő 2 évben újabb 60-70 millió dollárt kíván befektetni Magyarországon a Philips”. *{Világgazdaság, 1997. nov. 6.}*
- „Száz millió forintos kapacitásbővítő beruházás kezdődött a svéd tulajdonú, konfekciót gyártó pécsi Sir Kft.-nél, amely a jövő év tavaszától a svéd anyavállalat kizárólagos gyártója lesz. Az indulás évében 95 fős termelői létszám ma 230, a teljes kapacitás pedig 250 főt igényel”. *{Világgazdaság, 1997. nov. 17.}*
- „Újabb 40 millió dollárt fektet be az IBM. Két éven belül három új gyártósorral, illetve ezer alkalmazottal bővül az IBM székesfehérvári, merevlemez-tároló egységeként gyártó üzeme”. *{Világgazdaság, 1997. nov. 19.}*
- „Kelet-Európa legnagyobb trikóüzemében, a Duna Kötöttárúgyár Kft.-nél a következő 15 hónapban 3-4 millió dollár beruházást tervez a tulajdonos Danube Knitwear Ltd”. *{Világgazdaság, 1997. dec. 7.}*
- „Tíz milliárd forint értékű beruházást hajtott végre Magyarországon a Stollwerck. A növekedés lehetővé tette, hogy az idénymunkások közül százötvenet átvegyenek az állandó alkalmazottak állományába, így a létszám megközelíti az ezret, s jövőre elérheti az 1.200-at”. *{Világgazdaság, 1997. dec. 12.}*

S Z E M E L V É N Y E K

5.

A zöldmezős beruházások (tervezett) munkahely-teremtése 1997-ben

- „Butler gyárközpont Nyíregyházán. A beruházás első, az idén kezdődő szakaszába kétmillió dollárt fektet be a New York-i cég, s a könnyű szerkezetű építőelemek gyártása már az első félév végén megkezdődik. Az automata gépsorokon 250 vasipari szakember kap munkát”. *{Napi Gazdaság, jan. 21.}*
- „LUK alapkőletétel szombathelyen. Hosszabb távon akár 150 millió márkát is befektethet szombathelyi beruházásába a tengelykapcsolókat-gyártó német Lamellen und Kupplungsbau GmbH (LUK). A magyarországi gyár az első ütemben 100, majd három éven belül várhatóan további 60 dolgozót tud majd foglalkoztatni”. *{Világgazdaság, jan. 21.}*
- „Ötödik magyarországi üzemét építi fel Somogyban a német tulajdonú Industrie Elektrik Kft.; az új csurgói üzemmel együtt az alkalmazottak száma 650 főre növekszik”. *{Világgazdaság, febr. 11.}*
- „A Ziehl-Abegg Motor- és Ventilátorgyártó Kft. 2200 négyzetméteres gyártócsarnokot épít Marcaliban. A német tulajdonban levő társaság a 150 millió forintos beruházással megkétszerezi gyártókapacitását, és a foglalkoztatottak létszámát ötvenről százra emeli. Az új üzemcsarnokban várhatóan augusztusban kezdődik meg a gyártás”. *{Napi Gazdaság, márc. 19.}*
- „1,25 milliárd forintos beruházással épített új üzemet körösladányban a Henkel Magyarország Kft., amely több mint 300 főnek ad munkát”. *{Világgazdaság, márc. 19.}*
- „1,2 milliárd forintos befektetéssel gyárat épít Tatabányán az elektronikai alkatrészek gyártásával foglalkozó amerikai SCI Systems Inc. Az új csarnokban jövőre már több száz embert foglalkoztatnak”. *{Napi Gazdaság, ápr. 15.}*
- „1 milliárd forintos beruházással német tulajdonú kábelgyár épül Hatvanban, ami kezdetben 25, később 50 főt foglalkoztat”. *{Világgazdaság, ápr. 8.}*
- „Több mint félmilliárd forintos ráfordítással új üzemet épít Békéscsabán a Hirschmann Hungarian Kft. A várhatóan szeptemberre elkészülő új üzemben a jelenlegi 150 mellett újabb 150 főt tudnak foglalkoztatni”. *{Világgazdaság, ápr. 25.}*
- „A tatabányai új kábelgyárban - amelyet három japán cég hozott létre - heteken belül beindul a termelés. A 4-5 millió dollár értékű beruházás várhatóan három év alatt készül el. Az első évben 100, majd a következő

két évben további 100-100 dolgozót kívánnak foglalkoztatni”. *{Napi Gazdaság, máj. 10.}*

- „Új gyáracsarnokot épít 1,2 milliárd forintos beruházással a Csongrád megyei Bokroszon az Effem Hungary Kft. A jelenlegi 130 dolgozó mellé újabb 120 főt vesznek fel”. *{Napi Gazdaság, júl. 18.}*
- „Új üzem építését kezdte meg Mosonmagyaróváron az osztrák-svájci-magyar tulajdonú GEKO Rt. A beruházás 200 millió forintba kerül”. *{Napi Gazdaság, szept. 8.}*
- „Gyálon építi második magyarországi gyárát a játék babákat készítő német tulajdonú Götz Budapest Kft”. *{Napi Gazdaság, szept. 8.}*
- „20 millió dollárba kerül a japán Clarion Co. Ltd. magyarországi leányvállalatának Nagykátán felépülő gyárüzeme. Az 1999-ben induló gyártás 350, 2000-ben pedig 720-750 főt kíván foglalkoztatni”. *{Napi Gazdaság, okt. 15.}*
- „5,25 millió forintos beruházással műanyag-fröccsöntő üzemet épít Hatvanban a dél-koreai Dai Dong cég. Induláskor a létszámot 150 főre tervezik”. *{Világgazdaság, dec. 4.}*
- „100 millió dolláros beruházással üzemanyaggyártó gyárat épít Székesfehérváron a japán Denso cég. Az 1999-ben induló üzem 400 alkalmazottat foglalkoztat majd”. *{Világgazdaság, júl 23.}*
- „A finn Ensto cég Pécsen épít műanyaggyártó üzemet. Az 1988-ban induló üzem 100 munkahelyet jelent”. *{Népszabadság, dec. 20.}*
- „Bowling-gyárat épít Székesfehérváron egymilliárd forintból a Brunswick Magyarország Gyártó és Kereskedelmi Kft. Az üzemben mintegy 150-200 embernek lesz munkája”. *{Népszabadság, dec. 3.}*

3.2.3 A kisvállalkozások munkahelyteremtése

Ebben a körben lényegileg ugyanolyan stabilizálódás történik, mint a gazdaság egészében, bár valószínűsíthető némi növekedést is, túl az elveszett munkahelyek pótlásán. Összehasonlítható adatok hiányában ezúttal is csak becsülhetünk. 1994-ben 885 ezer főre tettük az egyéni és a jogi személyiség nélküli társas vállalkozásokban foglalkoztatottak számát; az OEP 1997-ben 928,5 ezer itt dolgozót tartott nyilván. A szerény különbség ugyan inkább jelez stagnálást, mint növekedést, mégis, a foglalkoztatottság folyamatos zsugorodása közepette ebben a szférában több lett a munkahely. (Ez egyúttal azt is jelzi, hogy ha csökkent is, változatlanul érvényesül a kisvállalkozói (önfoglalkoztató) szektor „menekülési út” funkciója.) Elsősorban a társaságok alkalmazottainak létszáma nőtt: az ugyancsak hónapról hónapra szaporodó számú (1997. végén mintegy 118 ezer) közkereseti, betéti és egyéb társasági formák mintegy 254 ezer embert foglalkoztattak. A meghatározó többséget azonban változatlanul az egyéni vállalkozók (432 ezer) és alkalmazottaik (158 ezer) adták.

E jellemzően nagyon kis vállalkozások a keresők 25, a gazdasági (a költségvetésen kívüli) ágazatok keresői csaknem harmadának foglalkoztatásával, a zömmel önerőből létrehozott munkahelyeikkel becsülhetően csupán mintegy 250 ezerrel kevesebb munkahelyet tartanak fenn, mint a privatizált vállalatok. Más kérdés, hogy e szféra szegényes anyagi, fejlesztési, befektetési lehetőségei aligha vethetők össze a privatizált vállalatokéval.

Az ellentétes hatású folyamatok egyenlegeként 1997. végére stabilizálódott foglalkoztatás szintjének kialakulásában a vizsgált időszakban a privatizációnak leginkább munkahely-megőrző szerepe volt.

3.3 Privatizáció: a siker évei

Az állami tulajdon magánosítási folyamatában 1995 a siker évének bizonyult, legalábbis ami az állami bevételeket illeti. Az 1995-ben átalakult vagyonkezelő szervezet, az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő (ÁPV)

Rt. főként az úgynevezett nagy privatizációban (az energia szektor, a MOL és a gázszolgáltatók, a gyógyszergyártás és a MATÁV) értékesített vagyonából 465 milliárd bevételhez jutott, túlnyomórészt devizában.

Ezzel az államnak - az ÁPV Rt-hez átadott - vállalkozói vagyona mintegy 1.200 milliárdra csökkent, az egy évvel korábbi, mintegy 1.636 milliárdos értékhez képest.

A privatizációt meggyorsítani kívánó kormányzati szándékoknak megfelelően az úgynevezett nagy privatizáció mellett 1995-ben felgyorsult az egyszerűsített privatizációnak nevezett értékesítési forma is, melynek során a legfeljebb 600 millió forintos tőkével rendelkező, és legfeljebb 500 főt foglalkoztató cégek közül 71-et kínált az ÁPV Rt. eladásra. A szeptemberben meghirdetett cégek közül 37-re érkezett érvényes ajánlat.

A vagyonnak az előző évekenél sikeresebb értékesítéséről állapította meg az Állami Számvevőszék, hogy ezzel új helyzet teremtődött. „Az 1995. év végi értékesítésekkel a magyar gazdaság szerkezetében olyan arányt ért el a magántulajdon, hogy az a gazdaság egésze működésének viselkedési mechanizmusát meghatározza.” {*Dr. Kovács Árpád 1996.*}

A vagyon azonban nemcsak a sikeres értékesítés eredményeként csökkent. Mint az idézett ÁSZ jelentés ugyancsak megállapította: „Folytatódott a vagyonvesztés, amelyben meghatározó volt az ÁVÜ-höz tartozó vállalatok tömeges felszámolása. Majd 370 ilyen céget tartottak nyilván 1994 végén, és ez az adat „természetesen” nem tartalmazza azt a korábban felszámolt 150 vállalatot, amelyeket már a nyilvántartásokból is „kivezettek”. {*I.m. 128. old.*}

Emlékeztetőül: 1990. január 1-én 1.848 cég tartozott az ÁVÜ-höz. (A Privinfo 1996-ban megjelent közlése szerint 1.857 cég.) Ebből 1995. végéig 817 céget sikerült 100 %-ban értékesíteni; ezen kívül a felszámolt, végelszámolással megszüntetett és megszűnt cégek száma együttesen 630.

1995 végén még 634 cég volt teljesen vagy részlegesen állami tulajdonban; mintegy 60 %-ukban az állam volt az egyedüli vagy a többségi

tulajdonos. E cégeknél, mint korábban már jeleztük, még mintegy 200 ezren dolgoztak.

A privatizálásnak, illetve a vagyonesztésnek egyaránt voltak foglalkoztatási hatásai. Kétségtelen, hogy a foglalkoztatás (és az egész gazdaság) szempontjából a privatizálással biztosított tovább-működtetés az előnyös, még akkor is, ha a tulajdonosváltás a létszám csökkenésével jár. Itt ugyanis a munkahelyek többsége megmarad, míg a felszámolt, megszűnt cégeknél megszűnnek a munkahelyek is.

A vagyoneértékesítés - az öt év tapasztalataiból okulva - pragmatikussá vált: el kell adni, amit a vevők megvennének. (Több cégről kitűnt ugyanis, hogy az ajánlott feltételekkel nincs rájuk vevő.) Az évek során viszont beért több, régebben előkészített tranzakció is.

1990-től 1995 végéig 451 külföldi cég (köztük 19 multinacionális vállalat) vásárolt az értékesítésre felkínált állami vagyontól. Ugyanebben az időszakban több mint 27 ezer vegyes- és teljesen külföldi érdekeltségű cég alakult Magyarországon; a privatizálásban részt vett külföldi cégek száma tehát eléggé szerény. (A vegyes tulajdonú cégek létrejötte - mint erről már szó volt - elsősorban a felszámolási eljárásokhoz kapcsolódott.)

Más kérdés, hogy a jellemzően minimális tőkével alapított társaságokkal szemben a privatizáció kínálatából vásárolók jelentős - több mint 700 milliárd Ft - értékben vettek cégeket, vagy azokban tulajdon részt.

Az úgynevezett nagy-privatizáció foglalkoztatási hatásairól korábban is nagyon kevés információ látott napvilágot; ezúttal is csak szórványos adatokkal rendelkezünk. Ezúttal a becslést is megnehezítette, hogy a nagy szolgáltató vállalatok esetében az állam részvényeket, azaz tulajdoni hányadot adott el, ami - legalábbis a vásárláskor - nem érintette a szolgáltatók működését.

1995. végén az ÁPV Rt.-nél nyilvántartott, már többségi részesedésű külföldi cégeknél a privatizálásra váró cégek alkalmazottainak kevesebb, mint egy tizede dolgozott; s alig több mint harmada azokban, ahol már van a cégben külföldi tőke. Azaz, a foglalkoztatásra erőteljesebben hatott a még

hazai tulajdonban lévő cégek működőképességének megőrzése, növelése. E cégek helyzete javult ugyan 1995-ben, de romlott pénzügyi helyzetük, s a foglalkoztatottak száma 8 %-kal lett kevesebb. *{Népszabadság, 1996. jan. 12.}*

Viszont már 1995-ben lassan, de biztatóan növekedett a létszám-felvétel a külföldieknek eladott vállalatok egy részénél.⁶⁸

1995-ben ismét előkerült az 1990-ben már programként elindított, de akkor sikertelen egyszerűsített privatizáció.

Az előző évek gyakorlatától eltérően, amikor az állami vagyont jobbra belföldi vevőknek, kedvezményes fizetési feltételekkel (E-hitel, kárptólási jegy) lehetett inkább eladni, 1995-ben meghatározó volt a készpénz-bevétel (a 460 milliárdból csaknem 458 milliárd) s annak zöme is (412 milliárd) deviza. *{Privinfo, 1996. jan. 30.}*

Az egyszerűsített privatizáció révén azonban megélénkült a belföldi kereslet is. A 71 meghirdetett cég vásárlásához két feltételt kötött ki az ÁPV Rt: a limitárat, azaz a vételár alsó határát, valamint azt, hogy a vevőknek készpénzben kell fizetniük. A korábbi privatizációs akcióktól eltérően, amikor foglalkoztatási szempontok is szerepeltek az általános elvek között, ezúttal a vevőt semmilyen foglalkoztatási kötelezettség sem korlátozta. Az értékesítés elve az volt, hogy ha valamelyik céget a meghirdetett feltételekkel nem sikerül eladni, akkor azt a társaságok vezetői

⁶⁸ Például:

- A magyar-svájci tulajdonú Hejőcsabai Cementgyár új mészhidrát üzemét épít 250 millió forintos beruházással. A beruházások eredményeként a jelenlegi 500 fős létszámot 100 fővel tudják bővíteni. *{Napi Gazdaság, 1995. jan. 9.}*
- A Lehel Hűtőgépgyár az ideai létszám-felvételt a kereslet szezonálításához igazítja. 1995-ben áprilistól októberig 565 új dolgozót akar fizikai munkakörben alkalmazni. *{Világ gazdaság, 1995. márc. 10.}*
- A GE Tungsram váci üzemében 1996. januárjában megkezdődik az energiatakarékos fénycső gyártása; a gyártósor újabb nyolcvan embernek ad munkát. *{Népszabadság, 1995. szept. 25.}*
- Angol szakmai befektető a többségi tulajdonosa az Elit névre átkeresztelt Vörös Október Ruhagyárnak. Az 1.470 dolgozót foglalkoztató gyár bejárata fölött ott lóg a munkásfelvételt hirdető tábla. A Kaposvári Ruhagyár Rt. magyar és külföldi tulajdonú vállalat. Akár kétszáz szakképzett embert is fel tudnának venni, ha lenne jelentkező. *{Népszabadság, 1995. dec. 12.}*

és dolgozói vásárolhatják meg, kedvezményes feltételekkel. A cégeknél egyébként összesen 6.646-an dolgoztak, azaz az átlagos létszám mintegy 90 fő.

Bár az egyszerűsített privatizációban meghirdetett cégekre is akadt külföldi vásárló, 85-90 %-uk hazai vevő. Egyébként a Népszabadságban közzétett, vevőket és a vételárat is ismertető lista szerint mindössze 3 vásárlási ajánlat szerepelt devizában. *{Népszabadság, 1996. jan. 18.}*

Az értékesítés feltételeinek (és nyilvánosságának) köszönhetően először vált érzékelhetővé a hazai magántőke szerepe: társaságok és magánszemélyek mintegy 2 milliárd készpénzt tudtak a vásárláshoz felmutatni. (A limitár együttesen 1,8 milliárdot tett ki, az átlagos ár 48,6 millió Ft-ot. A legkisebb cég 550 ezer, a legnagyobb 321 millióért kelt el.) Az eredmény azonban a hazai vásárlóerő korlátját is jelezte: az el nem adott, csaknem 2,9 milliárdos limitáru cégekre már nem volt kereslet.

A készpénzzel bíró hazai vevők mögött háttérbe szorult az 1993-94-ben még uralkodó forma: a Munkavállalói Résztulajdonosi Program (MRP) keretében, kevés készpénzzel, jelentős hosszúlejáratú hitellel történő vásárlás. 1995-ben már csak 27 céget értékesítettek a vezetőknek és dolgozóknak.

Az összesen 221 MRP-s cég közül a Rész-Vétel Alapítvány 215-ről készített elemzést.

Eszerint az MRP-s szervezetek vagyona nem érte el a privatizált állami tulajdon 7 %-át sem.

Az MRP-s cégek zöme a 100-500 fős mérettartományba tartozott.

A 215 MRP szervezetben mintegy 64 ezer dolgozó vett részt, ami - a 70 %-os részvétel esetén - mintegy 92 ezer foglalkoztatottat jelent. Minthogy az MRP szervezetek egyik fő célja kezdettől a munkahelyek megőrzése volt, ez a 10 fősnél nagyobb szervezetekben foglalkoztatott mintegy 2.743 ezer fő közül 3 %-nak jelentette munkahelye - legalábbis átmeneti - biztonságát. 1994-ben az arányt 3,1-3,2 %-ra becsültük. Ez nem változott, holott a korábbi, 20 fős helyet a bázis a 10 fősnél nagyobb cégek

létszáma lett. Csakhogy részben ebben a körben csökkent a foglalkoztatás, esetenként az MRP-s cégeknél is. A remélt munkahely-megőrzést nem mindenütt sikerült tartani; az MRP-s cégek közül is kerültek felszámolásra, s többen rákényszerültek a létszám csökkentésére is.⁶⁹

Az egyszerűsített privatizáció első fordulójában meghirdetett 71 vállalat közül az eladott 37 társaságon kívül - más, készpénzes ajánlat hiányában - 22 társaság menedzsmentje, illetve alkalmazottai élhettek a versenyen kívüli vásárlás lehetőségével, 5 társaságnál pedig a vezetők kísérelhették meg a részvételt az ismételt értékesítésen. További 2, értékesítésre szánt cég időközben felszámolásra került, 5 cégnél az ÁPV Rt. újabb eljárást kezdeményezett. *{HVG, 1996. márc. 23.}*

A meghirdetett elvek szerint a 22 céget a limitár alatt is megvehetik a vezetők és a dolgozók, akik a vásárláskor a lehetséges kedvezményeket is igénybevehetik. Azaz: az eladottaknál összességében magasabb limitárat képviselő cégeket azért vehették meg az alkalmazottak, mert nem akadt rájuk más vevő.

Az egyszerűsített privatizáció a második listáján 48 társaságot hirdetett meg az ÁPV Rt. összesen 4,2 milliárd forint limitáron. A feltételek változatlanok maradtak - a foglalkoztatás nem került be az adás-vétel szempontrendszerébe.

1996-ban általánossá vált a vélemény: az állami tulajdon magánosítási folyamata a végéhez közeledik, noha még mintegy 1.000 milliárdra becsülték az állam vállalkozói vagyonának könyv szerinti értékét.⁷⁰

1996-ban az ÁPV Rt. - a *{Heti Privinfo, 1997. jan. 7-i és febr. 18-i}* száma szerint - 175 társaságot értékesített, közülük 122-öt teljes egészében. A privatizáció két alapvető technikával történt. Az egyik a nagy (kiemelten

⁶⁹ A Bakony Művek devecseri gyáregységében ugyan megalakult az MRP szervezet, de még mielőtt önállósulhattak volna, a cég bezárta a gyáregységet, s elbocsátotta mintegy 300 dolgozóját. *{Pannon Napló, 1995. jan. 27., febr. 15., febr. 23.}*

⁷⁰ Mint erről többször szó volt, az állam vállalkozói vagyonáról mindig csak hozzávetőleges becslések léteztek. Így nem csoda, hogy az ÁPV Rt. Vagyonkezelési

kezelt és ugyan nem kiemelt, de ugyancsak nagyobb) cégek egyedi értékesítése - ide sorolható a nagy energia-szolgáltatók folyamatos privatizálása is -; a másik az ún. egyszerűsített privatizáció.

Az ÁPV Rt. 20, a nemzetgazdaság szempontjából fontos társaság privatizációját kezelte megkülönböztetetten. E cégeknél 1995-ben csaknem 58 ezer főt⁷¹ foglalkoztattak. A közülük privatizált cégek (Borsodchem, MGM, Taurus, TVK stb.) már évekkel ezelőtt megváltak dolgozóik jelentős részétől.⁷² Ennek ellenére a vevők általában az adott létszám további - bár kismértékű -csökkentésének lehetőségét kötötték ki. (Taurus: 3 évig nem lesz 10 %-nál nagyobb létszámcsökkentés; MGM: az 1.950 helyett 1.600 fő foglalkoztatása stb.)

Azaz, a privatizáció még mindig okozhatott némi létszámcsökkentést, bár az évek előrehaladtával egyre kevesebbet, jelezve, hogy a piacaikat elvesztett, jelentős állami segítséggel felszínen tartott cégek már az adottságaikhoz igazodó létszámmal működtek.

A kiemelt cégeken kívül számos nagyobb (legalábbis a hazai viszonyok között nagyobb) cég privatizálása is megtörtént. E cégek közös jellemzője, hogy jó részük súlyos adósságokkal küszködött, esetleg évek óta

Ügyvezető Igazgatóság vezetője nagyvonalúan még 1.200 milliárdra becsülte az állami kézben lévő vagyon összértékét. *{Heti Privinfo, 1997. jan. 14.}*

⁷¹ A 20 cég listáját a Népszabadság közölte: „A privatizáció szempontjából is kiemelten kezelt nagyvállalatok: Borsodchem Rt., BHG Híradástechnikai Rt., Dunaferr-csoport, Ganz Gépgyár Holding Kft., Hungalu Magyar Alumíniumipari Rt., Ikarus Járműgyártó Rt., MGM Magyar Gördülőcsapágy Művek Rt., Nitrogénművek Rt., Nitrokémia Rt., Rába Magyar Vagon- és Gépgyár Rt., Salgótarjáni Acélárugyár Rt., Taurus Gumiipari Rt., Tiszai Vegyi Kombinát Rt., Vilati Automatika Rt., Ózdi Acélművek Kft., Interomos Mikroelektronikai Rt., Hungarocamion Rt., Diósgyőri Acélművek Kft., Malév Rt., Mahart Rt.”. A cégek egy részéről időközben a privatizálást elhalasztó, vagy a privatizálható vagyonrészt csökkentő döntés született. *{Népszabadság, 1996. ápr. 10.}*

⁷² A Taurus például a 80-as években még több mint 11 ezer alkalmazottat foglalkoztatott - a privatizálás idején már csak 4.147-et. A gyár már évek óta részben az állami segítségnek (konszolidáció) köszönhetően, részben számos korábbi termelőtevékenysége megszüntetésének, bezárt vagy eladott gyáregységének eredményeként tudott talpon maradni. *{HVG, 1996. okt. 5.}*

Az MGM az 1995 őszi csődegyezés után - ami 6 milliárd forintos adósságállományának sorsát rendezte - kerülhetett értékesítésre. A cég létszáma az elmúlt években 1.950 főre, a korábbinak kevesebb, mint felére fogyott. *{HVG, 1996. márc. 9.; 1996. jún. 1.}*

felszámolási eljárás alatt állt.⁷³ A másik közös jellemző, hogy 1996-ban már érzékelhető arányban jelentek meg a vásárlók között a magyar konzorciumok, esetenként a menedzsment is (bár a menedzsment és a dolgozók elsősorban az egyszerűsített privatizációban jelentkeztek vevőként).

A nagyobb cégek privatizálásának foglalkoztatási hatásai vegyesek. Az új tulajdonosok egy része elbocsátott; mások - a privatizációs szerződésben vállalatnak megfelelően - tovább foglalkoztatták az átvett létszámot; ismét mások a bővítéssel, fejlesztéssel együtt az alkalmazottak számát is növelték.⁷⁴

Folytatódott az energia-szektor privatizációja. A gázszolgáltatók öt, regionális cégében 50 % + 1 szavazat arányában szereztek tulajdont külföldiek. Bár e cégeknél nem történtek jelentősebb elbocsátások, a racionálisabb gazdálkodás követelménye miatt általában csökkent a létszám.⁷⁵

A villamosenergia-ipari társaságok többségében a tulajdon 50 %-a az ÁPV Rt. birtokában maradt; a vevők 38-49 %-os részesedést szereztek. Az ágazati szakszervezet elemzése szerint a következő 10 évben mintegy 20 %-kal csökkenhet a dolgozók száma; az erőművek jelenlegi műszaki

⁷³ Például a DIGÉP, amely a folyamatos piac- és a velejáró létszámvesztés következtében 1990 vége óta állt felszámolás alatt; a részlegeiből létrejött kft-k 1995-re mintegy 134 milliós adósságot halmoztak fel. *{HVG, 1996. máj. 25.}*

⁷⁴ A Biogalt megvásárló TEVA cég fél év alatt a dolgozók csaknem 30 %-át bocsátotta el. *{Népszabadság, 1996. jún. 7.}*

- A magyar befektetők által megvásárolt Egri Berva Finomszerelvény-gyártó Rt.-nél az 1993. évi 1.050 fős létszám 1.250 főre nőtt. *{Figyelő, 1997. jan. 30.}*
- A Gyulai Húskombinátot megvásárló HAGE Rt. tovább foglalkoztatja a cég csaknem ezer alkalmazottját. *{HVG, 1996. ápr. 6.}*
- Az ugyancsak felszámolásból megvett Ganz Danubius Balatonfüredi Hajógyár új tulajdonosa, egy német cég, fejleszteni kíván, munkásokat toboroz. *{Figyelő, 1996. szept. 5.}*

⁷⁵ Az ÉGÁZ és a DÉGÁZ többségi tulajdonosává vált Gas de France „elbocsátások nélkül kívánja javítani a termelékenységét”. *{Népszabadság, 1996. ápr. 22.}*
Az 1992-ben már 51 %-os külföldi tulajdonnal létrehozott, s azóta 95 %-ban külföldi tulajdonba került Primagáz Hungaria Rt.-nél az induláskori 1.540 fős létszám 1996. elejére 1.200 főre csökkent. *{Népszabadság, 1996. ápr. 22.}*

állapota, technológiája azonban egyelőre nem tesz lehetővé nagyobb arányú elbocsátást {*Népszabadság, 1996. nov. 13.*}

Emellett az új tulajdonosok a szerződéskötéskor általában vállalták a létszám megtartását 1-2 évig. (A létszámcsökkentésnek újszerű módját alkalmazták viszont a Tiszai Erőműben. A szerződést betartották és senkit se bocsátottak el - viszont magas végkielégítéssel önkéntes távozásra bírták rá az ötezer dolgozó felét.)

A mintegy százezer főt foglalkoztató energia-szektor a következő években, főként a vevők szándékolt és vállalt fejlesztési programjai következtében várhatóan jelentős létszám-leadó lesz.

Az egyszerűsített privatizációnak alig volt a foglalkoztatást érintő hatása.

Az 1996-ban meghirdetett 48 cég közös jellemzője, hogy saját tőkéjük nem haladta meg a 600 millió forintot, a foglalkoztatottak száma pedig az 500 főt.

A tapasztalatok szerint ugyancsak közös jellemzőjük, hogy az egyre sürgetőbb fejlesztésekre sem volt pénzüik, legtöbbjük eladósodott, sőt olyan is akadt, amelyet a felszámolásból mentett ki a vevő.⁷⁶ A létszámot az évek során kisebb-nagyobb mértékben már valamennyinél csökkentették.

A két listán meghirdetett 118 cégből 1996. végéig 94-et eladtak, vagy folyamatban volt a szerződés megkötése; s mindössze nyolc került külföldi tulajdonba. Az első fordulóban a két listáról összesen 50 cég kelt el, a

⁷⁶ Az 1996-ban meghirdetett 48 cég közé tartozott az Ipari Szerelvény- és Gépgyártó Rt. A cég olyan befektetőre várt, amely megőrzi a társaság profilját és kész lenne legalább 120 milliót fordítani a piaci pozíció javításához szükséges fejlesztésre. {*Népszabadság, 1996. ápr. 30.*}

- 1996-ban vásárolta meg a Kvantum Investment Bank Rt. a felszámolás alatt álló, még az első listán meghirdetett Salgótarjáni Vegyipari Gépgyár Kft-t, és vállalta a teljes létszám - 220 fő - továbbfoglalkoztatását. {*Népszabadság, 1996. aug. 14.*}
- Osztrák vevő vásárolta meg az ugyancsak az első körben meghirdetett Szolnoki Papír Kft-t. A dolgozók számítanak arra, hogy az átszervezést követően az új tulajdonos csökkenti a létszámot. {*Népszabadság, 1996. jan. 20.*}

névérték 50-60 százalékan. A második, ún. menedzser-fordulóban 33 társaság talált gazdára, 11 cégre pedig a menedzsment keresett vevőt.⁷⁷

Tulajdonképpen az egyszerűsített privatizáció első fordulójának sikertelensége következtében, a második, ún. menedzser-fordulóban nőtt valamelyest 1996-ban a Munkavállalói Részvénytulajdonosi Program (MRP) keretében az alkalmazottaknak eladott cégek száma. A vezetők és a dolgozók az eredetileg megállapított limitár 80 %-áért, az MRP-s vásárlásokhoz igénybevehető kedvezményekkel juthattak tulajdonhoz. Így is mindössze 11 újabb cég került az alkalmazottak tulajdonába, egyebek között azért, mert nehézségekbe ütközött a szükséges készpénz előteremtése, s gyakran többszáz dolgozó MRP-be szervezése.

1996 végén a 221 MRP tulajdonú társaságban - az időközben végrehajtott létszámcsökkentések ellenére - mintegy 80 ezer munkavállaló dolgozott, s a dolgozók mintegy 75 %-a egyben tulajdonosa is cégének.

E társaságok sorsát figyelemmel kísérő, működését segítő Rész-Vétel Alapítvány elemzése megállapította: gazdálkodásuk eredményessége jobb, mint az országos átlagé. Igaz, az adókedvezmény eredményeként az MRP tulajdonába került társaságokat viszonylag kisebb törlesztési teher nyomasztja, mint az ugyancsak hitelből vásárló más tulajdonosokat. A többségi MRP tulajdonú társaságok azonban rendre törlesztik privatizációs adósságukat. Alig néhány MRP-s cég ment csődbe, került felszámolásra. Ugyanakkor jelentős részüknek már sikerült új pályára állnia. Különösen sikeres a Herendi Porcelángyár, a Tatai Cserépipari Kft, vagy a MASPED, amelynek vagyona három év alatt kétszeresére nőtt. Mindössze 4 olyan eset ismert, ahol az MRP szervezet megszűnt, mert a munkavállalók a

⁷⁷ Az eredményekről nyilatkozó ÁPV Rt. helyettes ügyvezető igazgató szerint: „Talán eléggé meggyőző, hogy eddig több mint 70 társaságot vettek már át az új tulajdonosok, de még egy sem került a felszámolás vagy végelszámolás listájára, valamennyit működtetik a befektetők. A legtöbb céget reorganizálták, és hatékonyabban üzemeltetik, mint korábban. A dolgozók nagy része is megtarthatta munkahelyét, sehol nem került sor tömeges elbocsátásra”. *{Privinfo, 1997. jan. 28.}*

megvásárolt tulajdont külső befektetőnek adták el. *{Heti Privinfo, 1997. febr. 25.}*

Az MRP további terjedése jórészt annak a függvénye lett, hogy, mennyi készpénzes vásárló jelentkezik a még privatizálandó cégekre.

Az ilyen cégek száma azonban már csak néhány százra tehető. (Pontos adatok nem kerültek nyilvánosságra, de mintegy 5-600 cégről lehetett szó; ezek egy részében is az ÁPV Rt. már kisebbségi tulajdonos.)

Többszöri módosítással, de többé-kevésbé kialakult a tartósan állami tulajdonban maradó cégek köre is. (Az ÁPV Rt. 158 cégről tudósított, amelyekben 25-100 %-os marad az állami tulajdoni részesedése. *{Privinfo, 1997. jan. 14.}* A privatizációs tárca nélküli miniszter 186 ilyen céget említett 1998 elején. *{Népszabadság, 1998. febr. 3.}*

1997-ben az ÁPV Rt. szerint a privatizáció „záró szakaszához” érkezett. A nyilatkozatok még mintegy 200 cég tervezett értékesítéséről szóltak. (Bár az is kitűnt, hogy „A privatizációs folyamat lezárásához azonban még körülbelül 2.000 értékesítési döntést kell hozni.”) *{Heti Privinfo, 1997. febr. 11. 5. old.}*

Az ÁPV Rt. vezetői optimistán ítélték meg a helyzetet. („A privatizáció jelenlegi, harmadik szakaszára nem jellemző az eladási kényszer. A külföldi bankok szinte megsértődnek, ha kimaradnak egy-egy tranzakcióból” - jelentette ki dr. Kovács Árpád, az ÁPV Rt. elnöke.) *{Vagyonüzet, a Privinfo-t felváltó ÁPV Rt. közlemények hetilapja, 1997. máj. 12.}*

A vételre felkínált cégek jelentős része valójában nem jelentett igazán vonzó kínálatot. Némelyiket csak sokadik nekifutásra sikerült eladni, esetleg súlyos adósságokkal terhelt.⁷⁸ Több céget a vagyonügynökség segített talpraállítani.⁷⁹

⁷⁸ Néhány példa:

- Vevő az ötödik nekifutásra „Négy eredménytelen pályázat után az ötödik sikeres volt, az Újpesti Gépelemgyár vevőre talál. ... A keleti piacok összeomlása után ... a

A sok kisebb, esetenként a többszöri pályáztatás után könnyített feltételekkel meghirdetett cégen kívül jelentős értéket képviselők is 1997-ben vártak privatizálásra, egyebek között három bank, a Bizományi Áruház Vállalat, az IKARUSZ, MALÉV, a RÁBA, 19 állami tulajdonú erdőgazdaság stb.

Folytatódott az egyszerűsített privatizáció, amelynek harmadik listáján 19 céget hirdettek meg. A legértékesebbet 300 millió forintos limitáron kínálták, de volt 500 ezer forintért felkínált cég is. A cégek többsége vesztéségesen működött. *{Figyelő, 1997. ápr. 10.}* A kezdeti érdeklődés dacára mindössze 6 cégre érkezett érvényes vételi ajánlat; az értékesítési szerződést azonban végül csak 4 cég esetében sikerült megkötni. A sikertelen eladási kísérlet után további 7 cég dolgozói és vezetői vásárolhatták meg a céget, a limitár 80 %-áért. *{Vagyonüzlet, 1997. dec. 15.}*

A privatizáció érzékelhetően azért is érkezett el zárószakaszához, mert elfogytak a még érdemleges bevételt ígérő cégek. (Lásd: a DAM Rt. képletes vételára; vagy az időközben tönkrement cégek törlése az egyszerűsített privatizációs listákról stb.) 1997 végén ötszáz cég

dolgozók hetvenöt százalékát elbocsátották ... további leépítésre nem lesz szükség. ...A vállalkozás sikeres működéséhez szükség lenne arra, hogy a cég hitelezőivel - az OMFb-vel, az APEH-hel és a TB-vel - még a múltban keletkezett adósságok rendezésére hosszú távon fizetési megállapodást hozzon tető alá. (A vállalkozást ugyanis 125 millió OMFb-követelés és 100 millió forintos közteher is sújtja.) Egyelőre a cég piaci helyzete is bizonytalan. ...” *{Világgazdaság, 1997. jún. 10.}*

- Negyedszer is eladó a Hungarocamion *{Vagyonüzlet, 1997. nov. 3.}*
- Szakmai befektetőt keresnek az öt éve felszámolás alatt lévő Észak-magyarországi Vegyiművek vásárlójaként.
- Privatizálták a Miskolci Likörgyárat. „A valamivel több, mint 160 embert foglalkoztató likörgyár 1994-ben néhány hónapig felszámolás alatt állt, de sikerült a legfőbb hitelezővel, az APEH-hel egyezsége jutni, azóta folyamatosan törlesztik adósságukat”. *{Napi Gazdaság, 1997. ápr. 28.}*
- Lezárult az alumíniumipar privatizációja. „Ha csak második nekifutásra is, de az elmúlt héten vevőre talált az Ajkai Alumíniumipari Kft, s ezzel lényegében befejeződött a hazai alumíniumipar privatizációja. Az egyetlen érvényes pályázatot benyújtó nyertes, az Inotai Alumínium Kft 10 millió forintot kínált az amúgy vesztéséges társaságért”. *{Figyelő, 1997. jún. 22.}*

⁷⁹ Például a Nitrokémiát, ahol a reorganizáció következtében „januárban és februárban 200 főtől vált meg a társaság”. *{Prívinfo, 1997. márc. 11.}*

végelszámolása, felszámolása volt még folyamatban, aminek „teljes körű befejezése több évet vesz igénybe”. *{Vagyonüzlet, 1997. dec. 1.}*

Az előző évekénél szerényebb számú értékesítés feltételezhetővé tette a szerényebb foglalkoztatási hatásokat is. A nagyságrendet tekintve valóban relatíve keveseket érintett mind a munkahely-megőrzés, mind a létszámcsökkentés. A létszámcsökkentések azonban - éppen a veszteséges cégek évekig tartó, nehezen értékesíthető volta miatt a feltételezettnél gyakoribbak és alkalmanként nagyobbak is voltak. (Nyilvánvaló, hogy ezt nem a privatizálás, hanem a privatizálás elhúzódása okozta.)⁸⁰

A kényszerű létszámcsökkentéseket - mint az előző példák is tanúsítják - a privatizálás kilátásait is javító, a továbbműködtetést erősítő reorganizációk is kiváltották.

A javuló gazdasági helyzetben viszont az ÁPV Rt. a korábbiaknál jóval magától értetődőbben köthette ki az adott létszám továbbfoglalkoztatását. Az 1997. évi szerződésekben általános a létszám megtartásának ígérete; sőt, esetenként már előfordul a létszám-növelés vállalása is.⁸¹

⁸⁰ A Berva Rt. privatizációja „Az 1.250 embert foglalkoztató Berva 1996. decemberében nem tudta volna elkerülni a csődöt és később a felszámolást, ha nem talál új tulajdonosra. Az addigi tulajdonos bank ... a piszkos munkát az új tulajdonosokra hagyta, akik nem tagadják, hogy március 30-ig legalább száz embert kell elbocsátaniok a cégtől, és ez még nem érinti a társaság irányításának átszervezését ... ami újabb 200 dolgozó elbocsátását valószínűsítheti”. *{HVG, 1997. márc. 15.}*

⁸¹ Például:

- A dolgozói létszám továbbfoglalkoztatását vállalta az Ajkai Alumíniumipari Kft új tulajdonosa (5 éven keresztül). *{Napi Gazdaság, 1997. júl. 12.}*; a Lőrinci Hengerművet megvásárló angol cég *{Figyelő, 1997. máj. 22.}*; a GYSGY-REHAB gyógyászati segédeszközöket megvásárló konzorcium *{Vagyonüzlet, 1997. nov. 3.}*; a Ferroglóbus Kereskedőház Rt. új (német) tulajdonosa azt vállalta, hogy „A munkavállalók a társaságnál meglévő jelenlegi helyzetük megtartására, továbbképzési lehetőségekre, munkahelyük biztonságára számíthatnak a privatizációt követően” és „csak minimális leépítés történik”. *{Vagyonüzlet, 1997. dec. 8.}*
- A Tiszamenti Vegyiművek Rt. pályázati kiírása kikötötte, a vevőnek kötelezettséget kell vállalnia, hogy „a foglalkoztatott munkavállalók létszámát három éven keresztül 3 %-ot meghaladó mértékben nem csökkenti”. *{Vagyonüzlet, 1997. okt. 6.}*
- Hasonló megállapodás történt a reorganizáció során erőteljesen lecsökkent létszámú Vilatit megvásárló konzorciummal: a vevők vállalták, hogy a cég létszámát 3 éven belül legfeljebb 3 százalékkal csökkentik. *{Népszabadság, 1997. jún. 19.}*

Noha a cégek létszámáról csak szórványosan található adatok, úgy becsülhetjük, hogy több tízezer alkalmazott esetében a privatizáció ezúttal is elsődlegesen a további foglalkoztatás garanciája volt.

A KSH jelentése szerint összességében 103 gazdasági társaságot privatizált az ÁPV Rt. 1997-ben. Az állam vállalkozói vagyont megtestesítő társaságok száma 1997 végén 297-re csökkent, nagyjából fele-fele arányban többségi, illetve kisebbségi állami tulajdonnal. *{KSH jelenti, 1997/12. 53. old.}*

3.3.1 A foglalkoztatási hatások

1996-ban az ÁPV Rt. megkezdte a vevők által a privatizációs szerződésekben vállalt kötelezettségek, köztük a foglalkoztatási ígérvények teljesítésének ellenőrzését. Mintegy 1.400 szerződést jelöltek ki felülvizsgálatra, az 1990. óta - az első privatizációs szerződések létrejöttéről - napjainkig. Az ÁPV Rt. felülvizsgálata kiterjed az ígért tőkeemelésre, fejlesztésre, beruházásokra is. Az Országos Munkaügyi Tanács megbízásából a Munkaügyi Kutatóintézet önállóan is vizsgálta a foglalkoztatási ígérvények teljesülését. (Erről e kötetben önálló tanulmány számol be.)

Az ÁPV Rt. külön is beszámolt az 1996. első felében megkötött 2.075 privatizációs szerződésről; közülük 938-nál lehetett volna foglalkoztatási vállalásra is egyezséget kötni. Ehelyett csupán 387 szerződésben szerepelt foglalkoztatási klauzúra, szankciót azonban csak 270 szerződéshez kötöttek. *{Népszabadság, 1997. márc. 5.}*

Az idézett számok önmagukban is tanúsítják, hogy az ÁPV Rt. gyakorlatából hiányzott, vagy jelentéktelen súlyú volt a lehetséges előnyök elérését, s így a munkahelyek egy részének legalább időleges megőrzését képviselni hivatott erő.

-
- A vevők létszám-emelést vállaltak a Szolnoki Mezőgazdasági Gépgyártó és Szolgáltató Rt. megvásárlásakor: „vállalták, hogy az 1997. június 30-án meglévő 1.116 fő teljes munkaidős dolgozói létszámot tovább foglalkoztatják, sőt 1998 végéig azt további 101 fővel növelik”. *{Vagyonüzlet, 1997. okt. 13.}*

Az ÁPV Rt. nem is tekintette feladatának a foglalkoztatás szempontjainak képviseletét. Mint az Érdekegyeztető Tanács privatizációs bizottságának ülésén az ÁPV Rt. képviselője hangsúlyozta: „a privatizáció elsődleges célja a vagyon hatékonyabb működtetése, ha a vevő nem vállal foglalkoztatási kötelezettséget, ez nem lehet akadály a szerződésnek”. *{Nem a foglalkoztatás a magánítás célja. Népszabadság, 1997. jún. 21.}*

Az ÁPV Rt. szűk látókörű, egyoldalú feladat-értelmezése nem idegen a magyar államigazgatásban, bár még akkor sem lenne elfogadható, ha azzal menthetnék: viszont kiválóan képviselték a bevételhez fűződő szervezeti érdeket, és csupa előnyös üzletet kötöttek.⁸² A vagyon lehető leggyorsabb értékesítésére szorított ÁPV Rt.-től 1996-ig a kormányok se kértek soha mást számon, mint a bevételt.

Ebben a kérdésben természetesen lehetnek véleménykülönbségek a gyors privatizálás és az időnyerés hívei között. Mindenesetre a foglalkoztatás-politika nézőpontjából a követett gyakorlattal, az ország különböző érdekeinek érdemben meg sem kísérelt összehangolásával, az igények képviseletének elmulasztásával a foglalkoztatási érdekek feladása nemcsak gazdaságtörténeti tanulság, hanem talán a legfontosabb figyelmeztetés az Európai Unióhoz csatlakozás, a csatlakozási tárgyalások megkezdése előtt.

Más kérdés, hogy a privatizálásnak kezdettől csekélyek voltak a foglalkoztatási hatásai, mert azt más tényezők erőteljesebben alakították.

A legfőbb közvetlen hatása kezdettől az eladott vállalatok létszáma meghatározó többségének továbbfoglalkoztatása volt. 1995-től pedig, egyre erősödően, részben a privatizált vállalatoknál, részben attól függetlenül, a külföldi tőke érdeklődésének köszönhetően megindult az új munkahelyek teremtése is.

⁸² Az országosan ismert, hátrányos (esetenként korrupció - sőt bűnügy - gyanús) esetekről közölt egy csokorra valót Botránykrónika címmel a HVG melléklete. *{Privatizációvárás, 1998. febr. 7.}*

Az állami vagyon jelentős hányadának privatizálásával, s a kis egyéni és társas vállalkozásokban foglalkoztatottak számának növekedésével jelentősen megnőtt a magángazdaság keresőinek aránya. A mértékadó adatok sajnos változatlanul hiányoznak.

Az egyetlen, összehasonlítható adat a Magyar Háztartás Panel 1997 márciusi, a háztartások megkérdezésén alapuló vizsgálatából származik:

7. sz. táblázat

A foglalkoztatottak megoszlása munkahelyük gazdálkodási formája szerint
(adott év, március)

%-ban

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
költségvetési szerv	15,7	17,4	20,7	22,8	19,5	18,1
állami vállalat	33,2	21,8	10,0	8,5	7,7	4,9
önkormányzati vállalat	4,8	5,4	4,4	3,7	4,1	4,9
hagyományos szövetkezet	7,4	5,9	5,0	3,7	2,7	1,9
állami tulajdonú gazdasági társaság	7,1	11,8	14,0	12,1	11,1	10,4
részben magán tulajdonú gazdasági társaság	8,6	10,8	13,3	11,9	12,3	10,2
magán tulajdonú gazdasági társaság	13,9	17,0	21,2	24,7	29,1	35,0
magánvállalkozás	9,5	9,9	11,5	12,5	13,5	14,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Adatforrás: Magyar Háztartás Panel, Műhelytanulmányok 8. 1992-1996.: 13. old.; 1997.: MHP, Műhelytanulmányok 9, Zárótanulmány, 1998. febr. 15. old.

Ha a „részben magántulajdonú gazdasági társaságok” alkalmazottaitól ezúttal is eltekintünk többségi magántulajdonról van-e szó, akkor 1992-ben a foglalkoztatottak 23,4, 1995-ben 37,2; 1996-ban 42,6 %-a volt egyértelműen a magánszférába sorolható, s több mint 40 % költségvetési, önkormányzati, állami cégnél dolgozott.

A saját, többféle információt felhasználó becslésünk alapján 1995 volt az első év, amikor a magángazdaságban foglalkoztatottak aránya meghaladta az 50 %-ot.

1996-ban az arány mintegy 60 %-ra nőtt. Ennek ellenére a gazdaság 10 főnél többet foglalkoztató szervezeteiben változatlanul az állami szektor maradt a meghatározó súlyú foglalkoztató: ebben a körben

még mindig csupán 45-46 %-ra becsülhettük a **nem** állami cégeknél alkalmazottak arányát. Az arányokat a 10 fősnél kisebb cégeknél foglalkoztatottak létszáma változtatta meg a magángazdaság javára.

1997-ben a becslések szerint a mintegy 3,6 millió kereső 63 %-a dolgozott a magánszektorban (a fennmaradó 37 %-ból 22 % a költségvetési intézményeknél, a többiek az állami vasútnál, postánál, továbbá az ÁPV Rt.-nél lévő, még nem privatizált vagy tartósan állami tulajdonban maradó cégeknél, a különböző tárcák saját cégeinél, a felszámolás alatt állóknál, az önkormányzatok vállalatainál). A magángazdaságban foglalkoztatottak arányát a gazdaság magántulajdonú kis- és nagy szervezeteiben foglalkoztatottak számának növekedése változtatná meg előnyösen.

4. A számadás

1998 tavaszán a privatizációval kapcsolatban még több kérdés volt nyitott: hány vállalat marad tartósan, részben vagy egészben állami tulajdonban, milyen formában; mi legyen az el nem adhatók sorsa stb.

Eközben természetesen folytatódik a még mindig több ezer céget érintő felszámolás, a tulajdonos-keresés, s ezen az ágon - ha állami tulajdonú cégről van szó - az esetleges privatizáció.

Az eddigi folyamatokról elkészíthető mérleg, ha nem is teljes, de a lényegi jellemzőket már megmutatja.

Csupán a privatizáció foglalkoztatási hatásánál maradva: bízunk abban, hogy a rendelkezésre álló adatokkal, példákkal sikerült alátámasztani fő állításunkat, nevezetesen, hogy:

- a.) a privatizációnak közvetlenül szerény hatása volt a foglalkoztatás mértékére; azt 1989 után más, a privatizációnál erőteljesebb hatású tényezők alakították meghatározóan: a válságba került gazdaság tömeges csődjei és felszámolásai súlyosan rontottak, a kis magánszektor terjedése némileg javította a foglalkoztatás színvonalát;
- b.) a 90-es évek elején a munkahelyek tömeges elvesztésének folyamatát a privatizáció állította meg. A privatizáció révén az új, tőkeerős (jellemzően külföldi) tulajdonosok megjelenése volt (és maradt) a feltétele a gazdaság működőképessége gyors helyreállításának, a technikai megújulással a nemzetközi piacokra kijutásnak.

A fő állításokat alátámasztó érveket itt csak ismételhetnénk.

Fontosnak tekintjük azonban, hogy számadásként kitérjünk a privatizáció-foglalkoztatás néhány, eddig csak részlegesen vagy egyáltalán nem tárgyalt tanulságára.

Mint erről már szó volt: a privatizáció önmagában is érdekes tanulságai önmagukon túl mutató tanulságokat is hordoznak: a nemzet életében az egyszeri, nagy horderejű, nem ismétlődő akciók is felmutatnak jellemző vonásokat. A tanulságok most éppen nagyon is időszerűek, hiszen a nemzet (a politika, a végrehajtó apparátusok, s a döntés következményeit majd élvező vagy elviselő állampolgárok) ismét egy egyedi, nem ismétlődő, nagy horderejű akciót készül végrehajtani: az Európai Unióhoz csatlakozást.

A sokféle, lehetséges tanulság közül két, a privatizáció-foglalkoztatás elemzését végigkísérő kérdést érintek. Az egyik: a tényszerű ismeretek feleslegesként kezelése.

4.1 A tényszerű ismeretek mellőzése

A foglalkoztatás kérdéseit tárgyalva sokoldalúan igyekeztem dokumentálni a fő állításokat. Az alkalmanként túl részletezett, zömmel az újságcikkekre támaszkodó példákra jórészt a mértékadó adatok hiánya miatt kényszerültem. A folyamatokat megbízhatóan tükröző adatok hiánya azonban nemcsak a foglalkoztatási hatások felmérését jellemezte, hanem a vagyönügynökség működésének más, alapvető kérdéseit is.

Többször és sokféle fórumon szó esett arról, hogy a vagyönügynökségnek kezdettől nem volt megbízható adata a **hozzá került vagyon értékéről**. Évről-évre százmilliárdos eltérésű összegek jelentek meg a még privatizálásra váró vagyonról, holott - mint az Országgyűlés gazdasági bizottságának elnöke többször is szónokolta - sem a korábbi vagyoni állapotról, sem az évenkénti változásokról nem készült tételes vagyonértékelés és vagyonleltár. *{Népszabadság, 1996. márc. 5.}*

Mentség természetesen bőven van, hiszen a vállalati átalakulások, még inkább a gazdasági összeomlás, a csődök, felszámolások tömege felborította a számviteli rendet, s a gyakran már eleve manipulált vállalati mérlegekből nehéz lett volna hiteles vagyonleltárt készíteni. Ráadásul a könyv szerinti vagyont alaposan átértékelte a piac ítélete, s a potenciális

vevők saját érdekeitől is függött, hogy mennyire taksálták a megvenni kívánt cégeket.

A vagyon értékéhez hasonlóan a vagyonügynökségnek mindig csak megközelítően pontos adata volt a még privatizálásra váró cégek számáról, még inkább létszámáról. Erre is bőven van mentség, s azok mindegyike többnyire igaz is. (A cégek szinte folytonos átalakulásban voltak, a társasággá alakuláskor, szétváláskor eltűntek a korábbi egységekre vonatkozó nyilvántartások, ahol voltak, ott nem különült el a ténylegesen foglalkoztatottak száma a jogi állományban - gyerekgondozáson, sorkatonai szolgálatban, tartósan - távollévők létszámától stb.)

Az igazi probléma azonban az, hogy senki sem tartotta fontosnak a tisztánlátást.

Talán, mert egyetlen cél vált egyre inkább uralkodóvá: a bevétel. (Bár a kezdetben számos más cél is megfogalmazódott, a gondosan kézben tartott, a vagyont esetleg még fel is értékelő módszeres privatizálástól a széles tömegek tulajdonossá tételéig, a középosztály kialakulásának elősegítéséig stb.) Az Országgyűlésnek felelős vagyonkezelő szervezetnek azonban - saját szervezeti érdekének megfelelően is - folytonosan sikereket kellett felmutatnia, a sikert pedig egyre inkább a bevétel, és csakis a bevétel jelentette.

A bevételre persze az ország gazdaságának nagy szüksége volt, elsősorban működőképessége fenntartásához. A vagyonügynökség pedig eladta, amire vevőt talált.

A nyilvánosságra kerülő statisztikákból, elemzésekből azonban máig nem tűnik ki, hogy a (nagyjából becsült) vagyonból mennyi volt a tényleges eladás, mennyi az eladhatatlan vagyon, s mennyi került át az (állami) bankokhoz; hogy az országba érkezett külföldi működő-tőkéből milyen arányú a privatizációs vásárlás, illetve az attól független tőke-befektetés; hogy mekkora vagyon került át a vegyes-vállalatokhoz stb. Hasonlóan: nincsenek megbízható ismeretek a fentiek következményeiről; mennyien

dolgoznak a még állami tulajdonú cégeknél, a vegyes vállalatoknál, a külföldiek által alapított új cégeknél stb.

Lezajlott tehát egy történelmi fordulat, amelyről még az abban résztvevőknek is csak hozzávetőleges ismeretei vannak. Holott a vagyonügynökség (és „felettese”, a kormány, az országgyűlés) ha komolyan akarja, megteremthette volna a lehető legpontosabb nyilvántartásokat.

Lehet, hogy a sikeresnek minősített privatizáció után a pontos nyilvántartások igénye felesleges akadékoskodásnak tűnik. Véleményem szerint azonban egyrészt nem vagyunk olyan gazdagok, hogy ennyire nagyvonalúan bánhassunk értékeinkkel. Másrészt az ismerethiánynak következményei vannak. Némileg bizonytalanná teszik - egyebek között - az Európai Unióval kezdődő tárgyalási pozíciónkat is; például az elvart foglalkoztatás-politikai koncepciók kérdésében. Az Unió egyik törekvése a foglalkoztatási szint növelése. Milyen mértékű munkahelyteremtést várhatunk például a külföldi vagy a vegyes tulajdonú vállalatoktól, ha azt sem tudjuk, most hány embert foglalkoztatnak?

A másik, említésre érdemes kérdés: a privatizált vagyon, illetve a hazai munkaerőköltségek szerepe a külföldi tőke érdeklődésében.

4.2 Vagyonszerzés és munkaerőköltség

Magyarországon az 1997 végén működő, mintegy 120 ezer Rt. és Kft. közül mintegy 30 ezer teljesen vagy részben külföldi érdekeltségű, azaz minden negyedik cégben - részben vagy egészében - a tulajdonosok külföldiek.

E cégek - ismeretlen arányban - privatizáltak, a felszámolásból kivásároltak, vagy önálló alapításúak.

Nem a vagyonügynökség érdemeit csökkenti, ha megállapítjuk, hogy az ideáramló külföldi tőkét részben a relatíve olcsón megvehető cégek vonzották, részben azonban - és egyre inkább - a jól képzett, tehetséges, és a világ fejlettebb régióihoz képest olcsó munkaerő.

Szakértők szerint a tőke nem egyszerűen az olcsó munkaerőt keresi (azt például Keleten nagy tömegben megtalálja), hanem más tényezőket is mérlegel. Magyarország közismerten többféle előnnyel rendelkezik: földrajzi fekvése, demokratikus politikai rendszere, a politikai közélet kiegyensúlyozottsága, a civilizált világgal megegyező gazdasági, társadalmi, kulturális rendszerei stb. Mindehhez járul a világ fejlett országainál semmivel se rosszabb, ugyanakkor jóval olcsóbb munkaerő.

A munkaerő-költség két összetevője, a bérek és a béreket terhelő adók, járulékok mértéke⁸³ önállóan is számos tényező függvénye. A bérek a kevésbé fejlett gazdaságok jellemzően alacsonyabb termelékenységének tükrözői; a béreket terhelő költségeket pedig a tradíciók, a társadalmi konszenzusok és más, nemzeti adottságok alakítják. Mindenesetre - mint köztudott - Magyarországon a munkaerő-költségek összességében jóval alacsonyabbak, mint az európai átlag. A KSH-ban végzett nemzetközi összehasonlítás szerint Magyarország **ipari** munkaerőköltsége - ECU-ban kifejezve - 3 ECU körüli volt 1992-95-ben; a régi Németország területén pedig 27,8 ECU, 1995-ben Európában a legmagasabb. Az átalakuló országok közül a lengyel és cseh ugyanebben az időszakban 2 ECU volt, illetve annál alig valamivel magasabb.

A német munkaerőköltségek, legalábbis a volt NSzK területén, 8-10-szer, a dánoké, hollandoké, franciáké és az osztrákoké 6-8-szor akkorák, mint a magyaroké. Az olasz munkáltatóknak 5-7-szer annyiba kerül a hazai munkaerő, az angolok, írek és a spanyolok esetében pedig 4-5-ször magasabb a munkaerő költsége, mint Magyarországon. A portugál és a görög vállalkozók 1,5-3-szor annyit fordítanak a munkaerő alkalmazására, mint a magyarok. (Másként mérik a szolgáltatásokban foglalkoztatottak munkaerőköltségét, de az ipari és a szolgáltatási szektor munkaerőköltségei között a különbség az Európai Unió országainak többségében hasonló arányú, mint Magyarországon. A lengyelországi szolgáltatási szférában viszont a munkaerőköltségek a magyarénak csak 56 %-át teszik ki.)

S bár a költségek vásárlóerő-paritáson mérve jóval kisebbek (az Európai Unió országainak többségében a munkaerőköltség vásárlóértéke 2-3,5-szöröse a hazainak, szemben az ECU-ban számított ipari, átlagosan 4-7-szeres különbséggel). {Lindnerné Eperjesi Erzsébet, 1997.} A versenyképességet erőteljesen fokozni kívánó országok számára növekvően fontossá váltak a termelésnek az alacsonyabb munkaerő-költségek révén is elérhető alacsonyabb költségei.

A megvásárolható (és több-kevesebb befektetéssel feljavítható) termelő vagyron, létező piaci kapcsolatok stb. mellett (és némi tapasztalatszerzés után) elsődlegesen ez magyarázza a Magyarország iránti érdeklődést, az Európa legkülönbözőbb országaiból ide telepített tevékenységeket,⁸⁴ s az itteni, zöldmezős beruházásokat.

A zöldmezős beruházások növekedése (ne feledjük, hogy nem minden „befektető” vásárló) jórészt a versenyképesség növelése érdekében történt.

A tartósan romló foglalkoztatási helyzetet jelentősen korrigáló külföldi tőke-befektetések tehát nem egyszerűen a privatizáció sikerei, bár kétségtelen, hogy a rendszerváltás, s vele az elhatározott, készpénzes privatizáció teremtették meg a külföldi tőke számára az itteni befektetések alapvető feltételét.

Ezért a privatizáció befejezése után is számítani lehet arra, hogy Magyarország a külföldi tőke érdeklődési körében marad; mindaddig, amíg léteznek a munkaerő-költségen kívüli vonzó körülmények, és a munkaerő-költség nem zárkózik fel az európai szinthez.

A következő években (évtizedekben?) itt remélhetjük a foglalkoztatás növekedésének esélyeit.

⁸³ A harmadikat, a cégek által önként adott juttatásokat itt figyelmen kívül hagyjuk.

⁸⁴ A Szemelvényekben több példát idéztünk az áttelepített tevékenységekre, a Pécsre telepített svéd konfekció-gyártástól - ahol az üzemet bezárják - német, osztrák cégek hasonló döntéséig. Az egyik legismertebb példa egyébként az Elektrolux, amely számos országbeli gyártását telepítette át Magyarországra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Cikkek, tanulmányok:

LAKY Teréz: A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok
Munkaügyi Kutatóintézet - Országos Munkaügyi Központ, 1993.; Munkaügyi Kutatóintézet - Figyelő, 1994.; Munkaügyi Kutatóintézet - Figyelő, 1995.; Munkaügyi Kutatóintézet - Közösen a jövő munkahelyeiért Alapítvány, 1996.; Munkaügyi Kutatóintézet - Közösen a jövő munkahelyeiért Alapítvány, 1997.

MAKÓ Csaba: A munkástulajdon forradalmi újítás vagy zsákutca?
Figyelő, 1988. júl. 7.
A munkástulajdon dilemmái
Gazdaság, 1989/1. 76-93. old.

Statisztikák:

KSH: A nemzetgazdaság munkaerőmérlege, 1990-től évenként
KSH: A lakossági munkaerő-felmérés negyedévenkénti kiadványai

Egyéb:

Az ÁVÜ, ÁV, ÁPV Rt. heti kiadványai
A Figyelő, HVG, Napi Gazdaság, Népszabadság, Világgazdaság megfelelő évfolyamai

Dokumentumok:

ÁVÜ-ÁV Rt, ÁPV Rt jelentései; az Állami Számvevőszék jelentései, PM, IM jelentések

FREY Mária: Az állam szerepe a foglalkoztatáspolitikában és a munkaerőpiaci programok menedzselésében
ILO/Japán Projekt: Az átalakulás foglalkoztatáspolitikája Magyarországon
1994. ápr. Sokszorosítva

FUTÓ Péter: A csődök mérhető kísérőjelenségei
Statisztikai Szemle, 1994. febr. 124-140. old.

GÁBOR R. István: Kisvállalkozás Magyarországon - virul vagy satnyul?
Közgazdasági Szemle, 1994/7-8.

- GÁLIK L. - HALLGATÓ F. - KAMARÁS G. - URBÁNNÉ: Az új típusú
kisszervezetek 1987-ben
Munkaügyi Kutatóintézet, 1988.
- dr. KOVÁCS Árpád: Az állam gazdálkodói vagyona hasznosításáról
Pénzügyi Szemle, 1996/2.
- KOVÁCS Géza József: Egyes kisszervezeti formák munkahelyteremtő
képessége 1989-ben
Munkaügyi Kutatóintézet, 1990. Kéziratban
- LAJTAI György: Vezetői-dolgozói üzletrész-vásárlások az állami
tulajdonból alakult Kft-kben
Munkaügyi Kutatóintézet, Esettanulmányok 1991.
Kéziratban
- LAKY Teréz - NEUMANN László: A nyolcvanas évek „kisvállalkozói”
in: Társadalmi Riport 1990., szerk.: Andorka Rudolf, Kolosi
Tamás, Vukovich György
TÁRKI, 1990, 272-287. old.
- LAKY Teréz: A privatizáció magyarországi sajátosságai és néhány
érezhető társadalmi hatása
Szociológiai Szemle, 1992/1. 45-61. old.
- LINDNERNÉ Eperjesi Erzsébet: A magyarországi munkaerőköltségek
alakulása az EU csatlakozás tükrében I-II.
Európai Tükör, 1997/6., 1998/1.
- MATOLCSY György: A magyar tőkefelhalmozás
Valóság, 1991/1.
- MÓRA Mária: Az állami vállalatok (ál)privatizációja, Szervezeti és
tulajdonosi formaváltozások 1987-1990.
Közgazdasági Szemle, 1991/
- VOSZKA Éva: Tulajdon-reform
1991.
A redisztribúció újraéledése, Jelentések az alagútból
Pénzügykutató Rt. 1993.
A dinoszauruszok esélyei, Nagyvállalati szerkezetátalakítás
és privatizáció
Közgazdasági Szemle, 1997. jan. 31-41. old.
Csontvázak a szekrényben (Privatizáció, 1996.)
Közgazdasági Szemle, 1997. máj. 407-425. old.
A privatizáció elmúlt évtizede, A sokcélú menetelés,
Privatizáció-várás
HVG melléklet, 1998. febr. 7.